

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI
GENEL SOSYOLOJİ VE METODOLOJİ BİLİM DALI

SOSYOLOJİK AÇIDAN 1933 TÜRK ÜNİVERSİTE
REFORMU
(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Aydın DEMİRTAŞ

BURSA 2010

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Sosyoloji Anabilim Dalı, Genel Sosyoloji ve Metodoloji Bilim Dalı'nda 700844009 numaralı Aydın DEMİRTAŞ'ın hazırladığı "Sosyolojik Açıdan 1933 Türk Üniversite Reformu " konulu Yüksek Lisans Çalışması ile ilgili tez savunma sınavı, 01/ 03/ 2010 günü 14:00/15:30 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin başarılı olduğuna oybirliği ile karar verilmiştir.

Yrd. Doç. Dr. Bedri MERMUTLU Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı) Akademik Unvanı, Adı Soyadı Üniversitesi	Prof. Dr. Fügen BERKAY Üye Akademik Unvanı, Adı Soyadı Üniversitesi
Prof. Dr. Abdülkadir Çüçen Üye Akademik Unvanı, Adı Soyadı Üniversitesi	Doç. Dr. Nurçan ABACI Yedek Üye Akademik Unvanı, Adı Soyadı Üniversitesi
Doç. Dr. Işık EREN Yedek Üye Akademik Unvanı, Adı Soyadı Üniversitesi	
	01/03/ 2010

ÖZET

Yazar	: Aydın DEMİRTAŞ
Üniversite	: Uludağ Üniversitesi
Anabilim Dalı	: Sosyoloji
Bilim Dalı	: Genel Sosyoloji ve Metodoloji
Tezin Niteliği	: Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı	: VIII + 108
Mezuniyet Tarihi	: /.... / 2010
Tez Danışmanı	: Yrd. Doç. Dr. Bedri MERMUTLU

SOSYOLOJİK AÇIDAN 1933 TÜRK ÜNİVERSİTE REFORMU

Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde Batıdan örnek alınarak kurulmuş olan İstanbul Darülfünunu'nun, 1933 yılında kadrosunun üçte ikisi tasfiye edildi, ismi İstanbul Üniversitesi olarak değiştirildi. İsviçreli Pedagoji Profesörü Albert Malche'nin hazırladığı rapor doğrultusunda bazı fakülteleri kapatıldı, birleştirildi, yeni enstitüler ilave edildi ve kadrosu Alman Nasyonal Sosyalist rejiminden kaçan kırk kadar mülteci bilim adamıyla takviye edildi. 1933 Üniversite Reformu olarak bilinen olay genel hatlarıyla budur. Hükümetin reforma gerekçe gösterdiği sebeplerin başında Darülfünun'un bilimsel olarak yetersiz olduğu ve Cumhuriyet İnkılaplarına karşı duyarsız kaldığı iddiaları gelmektedir. Aydınlanma düşüncesine dayanarak modern bir ulus yaratmayı amaçlayan iktidar onuncu yılda iç ve dış konjonktürün etkisiyle daha otoriter bir tavır geliştirmiş, üniversiteyi de daha sıkı bir kontrol altına almak istemiştir. Bu çalışmanın amacı bu olayı içinde gerçekleştiği sosyal yapı ve tarihsel bağlam içinde anlamlandırabilmektir.

Anahtar Kelimeler

Darülfünun, Üniversite, 1933 Üniversite Reformu, Yüksek Öğretim, İstanbul Üniversitesi

ABSTRACT

Author : Aydın DEMİRTAŞ
University : Uludag University
Department : Sociology
Field : General Sociology and Methodology
Qualification of the thesis : Post Graduate Thesis
Page number : VIII + 108
Date of graduation : /.... / 2010
Thesis Consultant : Asst. Prof. Bedri MERMUTLU

1933 TURKISH UNIVERSITY REFORM FROM THE POINT OF SOCIOLOGICAL ASPECTS

The two out of three of the staff of İstanbul Darülfünun (House of Multiple Sciences) which was established lately of the Ottoman Empire by taking example from West was closed down in 1933 and its name was changed as Istanbul University. In direction of the report that Swiss Pedagogy Professor Albert Malche prepared, some of the faculties were closed, combined, new institutes were added and about forty refugee scientists who escaped from German National Socialist Regime staff were reinforced. In general terms the event which is known 1933 University Reform is this. The primary reasons that the government showed reason to reform were the claims that Darülfünun was inadequate as scientifically and it's being nonsensitive to Republic Reforms. The government which aimed at creating a modern nation based on Enlightenment thought had developed more authoritative attitude in its tenth year with the effect of internal and external conjuncture and wanted university to get under more strict control. The aim of this study is to give meaning to this event in the sense of historical and social structure occurred in.

Key Words

Darülfünun, University, 1933 University Reform, High Education, Istanbul University

ÖNSÖZ

Bu tez çalışmasının amacı, uzun ön hazırlıklardan sonra Batı üniversiteleri örnek alınarak 1900 yılında kurulmuş olan Darülfünun'a Cumhuriyet'in onuncu yılında hükümet tarafından yapılan kapsamlı müdahaleyi sosyolojik açıdan analiz etmek, böyle bir girişime neden gerek duyulduğunu, ne amaçlandığını anlamaya çalışmaktır. Bu olayı daha bilinir ve dikkat çekici kılan şey ise hükümetin reformun gereği olarak görevden uzaklaştırdığı yerli bilim adamlarının yerine, Alman Üniversitelerinden Nasyonal Sosyalist rejim tarafından kovulan bilim adamlarının yerleştirilmesidir. Çalışmada özellikle üzerinde durulan şey, imparatorluk bakiyesi bir toplumdan modern bir ulus yaratmaya çalışan siyasi elitlerin yeni rejimi korumak ve güçlendirmek adına, elverişli bir konjonktürün de katkısıyla üniversiteyi nasıl kontrol altına aldıklarıdır.

Tez danışmanım Uludağ Üniversitesi Öğretim Üyesi Yrd. Doç. Bedri Mermutlu'ya ve İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümü doktora öğrencisi Ömer Faruk Ocakoğlu'na tavsiyeleri için teşekkür ederim.

BURSA 2010

Aydın DEMİRTAŞ

İÇİNDEKİLER

Tez Onay Sayfası.....	II
Özet.....	III
Abstract.....	IV
Önsöz	V
İçindekiler.....	VI
Kısaltmalar.....	VII
GİRİŞ	1
1. DARÜLFÜNUN	4
1.1. Darülfünun'a Giden Süreç: Osmanlıda Bilim ve Yüksek Öğrenim.....	4
1.2. Darülfünun'un Kuruluşu ve Gelişimi.....	11
2. REFORM	24
2.1.Reformun Gerekçeleri.....	24
2.2.Dünya Konjonktürü: Liberalizmin İflası ve Totaliter İktidarlar.....	32
2.3.Darülfünun ve Türk Tarih-Dil Tezleri	36
2.4.Reform Hazırlıkları ve Darülfünun'un İlgası	39
3. ÜNİVERSİTE	56
3.1.Yeni Üniversite	56
3.2. Üniversite ve Hükümet.....	58
3.3. Alman Akademisyenler	62
3.4.Yerli Bilim Geleneği Yaratma Düşüncesi	75
4. MODERNLEŞME VE ÜNİVERSİTE REFORMU	83
4.1. Geçmişsiz İlerleme.....	83
4.2. Halk Eğitimi	91
SONUÇ	94
Kaynaklar.....	98
Ekler.....	103
Özgeçmiş.....	

KISALTMALAR

Kısaltma	Bibliyografik Bilgi
a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.m.	Adı Geçen Makale
b.a.	Eserin bütününe atıf
Bkz.	Bakınız
c.	Cilt
CHF	Cumhuriyet Halk Fırkası
Çev.	Çeviren
der.	Derleyen
DTCF	Dil Tarih Coğrafya Fakültesi
haz.	Hazırlayan
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
SCF	Serbest Cumhuriyet Fırkası
sf.	Sayfa
ss.	Sayfadan sayfaya
sy.	Sayı
TDK	Türk Dil Kurumu
ts.	Basım tarihi yok
vb.	Ve benzeri
vs.	Vesaire
Yay.	Yayınları
y.y.	Basım yeri yok

GİRİŞ

İlk defa Tanzimat döneminde mevcut eğitim kurumlarının araştırma açısından yetersiz görülmesiyle modern bir yüksek öğrenim kurumu oluşturma fikri ortaya çıktı, birkaç kısa ömürlü başarısız denemeden sonra 1900 yılında Darülfünun-i Şahane kuruldu. Bu yükseköğretim kurumu Batıdan örnek alınan modern bir okuldu. II. Meşrutiyetle birlikte Darülfünun-i Osmani adını alan bu kuruma Cumhuriyet'in ilan edilmesinden sonra İstanbul Darülfünunu adı verildi. 1933 Üniversite Reformu adıyla bilinen olay; İstanbul Darülfünunu'nun hükümet tarafından lağvedilmesi ve İstanbul Üniversitesi adı altında yeniden yapılandırılmasıdır. Reformla Darülfünun'un öğretim görevlilerinin üçte ikisi kadro dışı kaldı, hukuki statüsünde, fakülte ve kürsülerin sayısı ve tasnifinde, ders müfredatlarında değişiklikler yapıldı. Reformu daha ilginç ve bilinir kılan şey ise; ari ırktan olmadıkları veya muhalif siyasi görüşlerden oldukları için Nasyonal Sosyalist rejim tarafından Alman Üniversitelerindeki görevlerinden atılan kırk kadar bilim adamının yeni üniversitenin kadrosuna alınmasıdır. Bu bilim adamlarının birçoğu otorite kabul edilerek bir kürsünün başına geçirildi, kendilerine geniş imkanlar sunuldu.

Üniversite reformunun birçok tarihi olayda olduğu gibi siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel unsurların birbiriyle karıştığı girift bir örgüsü vardır. Bu çalışmada yapmak istediğimiz şey; olayı kendisini kuşatan sosyal-siyasal yapıyla ilişkisi içerisinde ortaya koyarak anlamlandırabilmektir. Söz konusu olan üniversite olduğu için ülkemizde bilimin gelişimi ile ilgili olarak bilim dışı faktörlerin ne derece etkin olduğu da görülebilir.

Bunu yapmaya çalışırken:

İlk bölümde mevcut Darülfünunu tanımak için Osmanlı'da yüksek öğrenimin tarihine ve sosyal konumuna kısaca değindik. Osmanlı İmparatorluğu dünyadaki güçlü yerini yitirmeye başlayınca, hal çarelerinden olarak ortaya çıkan modern teknik okullarla başlayan eğitim sürecini, zihinlerde nasıl bir yüksek öğrenim tasavvuru olduğunu ve Darülfünunu ortaya çıkaran süreci göstermeye çalıştık. Ardından, Darülfünun'un kuruluş sürecini, Darülfünun'dan ne beklendiğini, devletle ilişkilerini, öğrencilerin ve hocaların profilini genel çizgileriyle sergilemeye çalıştık.

İkinci bölümde Darülfünun'a yöneltilen eleştirileri sergilemek, iç ve dış konjonktürel gelişmelerin reform süreci üzerindeki etkilerini belirlemek istedik. Albert Malche'in hazırladığı kapsamlı rapor, hükümetin görüşlerini yansıtan Kadro Dergisindeki ilgili yazılar, bürokratların demeçleri, Meclis Zabıtları, reform düşüncesinin nasıl ortaya çıkıp olgunlaştığı konusunda yararlandığımız başlıca materyallerdir.

Üçüncü bölümde yeni üniversiteden ne beklendiğini, reform sonrası nasıl bir yapı ortaya çıktığını, mülteci bilim adamlarının bu yeni yapı içerisinde nasıl rol aldıklarını, kendilerinden beklenen ne derece karşıladıklarını ortaya koymayı amaçladık. Mülteci bilim adamlarından Ernst Hirsch'in "Anılarım" adlı kitabı ve Horst Widmann'ın kapsamlı eseri konuyla ilgili zengin materyallerdir.

Beşinci ve son bölümde toplumun modernleştirilmesi ve üniversite bağlantısını inceledik. Aydınlanmış devletin sağaltıcı, düzenleyici yapısından dolayı modernleşmenin Türkiye'de aynı zamanda pedagojik bir sorun olduğunu gördük. Kendileri yaşadıkları eğitim sürecinde değişime uğramış olan yönetici kadro mensupları toplumun değişiminin yolunu da eğitimde görüyorlar, kurtuluşu eğitimde gördükleri gibi, çöküşü de eğitim zafiyetlerine bağlıyorlardı.

1933 Üniversite Reformu ile ilgili en kapsamlı çalışma Ali Arslan tarafından 1995 yılında *Darülfünun'dan Üniversiteye* ismiyle basılmış eserdir. Bu kitap dönemin gazetelerinin, resmi belgelerin, müfredatların incelenmesine dayalı sorgulayıcı bir tarih çalışmasıdır. Arslan'a göre Darülfünun kendi şartları içinde başarılı bir kurumdur, reformun arkasında güçlü bir siyasi motivasyon vardır. İstanbul Üniversitesinin ilk rektörlerinden Cemil Bilsel 1943 tarihinde yayımlanmış *İstanbul Üniversitesi Tarihi* adlı eserinde Reformu Cumhuriyet'in bilime ve aydınlanmaya verdiği önem

çerçevesinde büyük bir başarı olarak değerlendirir. Necdet Öklem'in *Atatürk Döneminde Darülfünun Reformu* adlı 1973 tarihli çalışması da aynı bakış açısına sahiptir. Horst Widmann'ın *Atatürk'ün Üniversite Reformu* ismiyle Türkçeye çevrilen, orijinal ismi ise “Mülteciler ve Eğitim Yardımı” olan kitabı kapsamlı bir başvuru eseridir. Widmann'a göre Reform Batı normlarında bir toplum yaratmak için yapılmış başarılı bir girişimdir. Ona göre bu başarıda mülteci bilim adamlarının rolü büyüktür.

1. BÖLÜM: DARÜLFÜNUN

1.1. Darülfünuna Giden Süreç: Osmanlı'da Bilim ve Yüksek Öğrenim

Osmanlı İmparatorluğunda medrese yüksek öğrenim hizmeti veren kurumların genel adı idi. Medreselerde bugün kullandığımız anlamda bilim eğitiminden ziyade dini eğitim yapılıyordu. Medreselerin kuruluş amacı öncelikle hukuk (fıkıh) eğitimi vermektir.

Osmanlı öncesi medreseler şöhretlerini kendilerine bağlı hocaların kalitesiyle kazanıyorlardı. Öğrenciler temel eğitimlerini tamamladıktan sonra öğrenimlerini sürdürmek istedikleri alanda nam salmış bir hoca seçerek ders alıyorlar ve bu hocalardan icazet alıyorlardı. Öğretimin temel ögesi hocaydı, talebenin hangi medreseden mezun olduğu değil, hangi hocanın öğrencisi olduğu önemliydi. Batıdaki üniversitelerde ise tersine mezun olunan üniversitenin ismi önemliydi.¹

Osmanlılarda ilk medrese, 1330'da Gazi Orhan Bey tarafından o tarihte küçük beyliğin merkezi olan İznik'de yapılmış, Medresenin müderrisliğine ise Mısır'da yüksek öğrenim görmüş olan Kayserili Şerefüddin Davud (Davud-ı Kayseri) getirilmişti.²

Anadolu'da beylikler ve Selçuklular zamanında birer kültür merkezi olan Konya, Kayseri gibi şehirlerden Türkistan, Mısır, İran gibi İslam ülkelerinden Osmanlı

¹ İhsanoğlu, Ekmeleddin, "The Madrasas of the Otoman Empire", Foundation for Science, Technology and Civilization, www.muslimheritage.com, United Kingdom, 2004

² Uzunçarşılı, İ. Hakkı, *Osmanlı Devletinin İlimiye Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu yay, Ankara, 1988 sf.1

medreselerine alimler geliyorlar ve buralara öğrenciler gönderiliyordu. Böyle bir hareketlilik o dönemdeki kültürel dinamizmin bir göstergesidir.³

Fatih döneminin başlangıcına gelene kadar yirmi beş tane Bursa'da, on üç tane Edirne'de, dört tane İznik'te olmak üzere kırk iki Medrese vardı. İstanbul alındıktan sonra Fatih devrinde eğitim sistemi Sahn-ı Seman Medreseleri ile canlandı ve Kanuni zamanında Süleymaniye Medreseleri ile olgunluğa ulaştı.⁴

Medreselerdeki eğitimlerini tamamladıktan sonra hukuk, eğitim ve din sahalarında görev yapanlar Ulemayı oluşturuyordu. Ulemanın dahil olduğu ilmiye sınıfı, askeriye ve kalemiye sınıfları yanında Osmanlı'nın temel taşlarından birisiydi. İlmienin başında Şeyhülislam vardı. Dolayısıyla medreseler şeyhülislamlığa bağlı idi.

Medreselerin eğitim programlarında öncelikli alanlar fıkıh, tefsir, hadisti. Bunlarla ilgili olarak sentaks ve morfoloji (sarf ve nahiv) gibi dersler okutuluyordu. Sistemli bir doğa bilimleri ve rasyonel bilimler (akli ilimler) eğitimi müfredat programında yoktu. Medreselerde dini bilimlerin yanı sıra akli ilimlerin (mantık, felsefe, matematik) okutulması Fatih medreselerinde başladı.⁵

Doğa bilimlerinin okutulması da ancak 20. yüzyılda başlamıştır:

“Osmanlı medreselerinde, II. Meşrutiyetten sonra Dariül Hilafetül Aliye Medresesi kurulana kadar aritmetik-cebir, geometri ve astronomi gibi riyazi ilimlerin kesin olarak okutulduğu, tabii ilimlerden ise yalnızca fiziğin (klasik fizik) okutulduğu ortaya çıkmıştır...Kimya Botanik, zooloji, mineraloji, ziraat, jeoloji, fizyoloji, biyoloji ve coğrafya gibi ilimler, I. Dünya savaşı sıralarında açılan Dariül Hilafetül Aliye Medresesi ile birlikte müfredat programına girmiştir.”⁶

İsmail Hakkı Uzunçarşılı 16. asır sonlarından başlayarak medreselerin giderek bozulduğunu öne sürmektedir. Ona göre matematik, kelam, felsefe gibi akli ilimlerin terk edilerek yerine nakli ilimlerin konulması medreselerin bozulmasında birinci derecede etken faktördür. Diğer önemli faktör ise mevki sahibi insanların yakınlarına müderrislik ünvanı dağıtılmasıdır.⁷

Bazı yorumlarda ise ekonomik sebepler öne çıkmaktadır:

³ İhsanoğlu, Ekmeleddin, a.g.m.

⁴ İhsanoğlu, Ekmeleddin, a.g.m.

⁵ İhsanoğlu, Ekmeleddin, a.g.m.

⁶ İzgi, Cevat, *Osmanlı Medreselerinde İlim*, 2 cilt, İz yay. İstanbul 1997, C.II. s 277

⁷ Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, a.g.e.

“On yedinci yüzyıldan itibaren merkezi otoritenin zayıflaması, ortaya çıkan sosyal ve iktisadi çözümler, siyasi istikrarın bozulması, fetihlerin azalması devamlı surette toprak kaybı, Avrupa'ya Amerikan gümüşünün bol miktarda akması ve imparatorluğun gelirlerinin azalması neticesinde şartlar tedricen bilimin gelişmesine imkan vermemeye başladı. Zamanla bilim adamlarının ilmi faaliyette bulunmalarını teşvik eden unsurlar ortadan kalkarak yerini geçim endişesine bırakmıştır.”⁸

Osmanlı İmparatorluğu Batı karşısında zayıf kaldığını hissettikten sonra bu zayıflığı gidermek için bir takım yenileşme çabalarına girişti. Modern bilimlerle tanışması da bu çerçevede başladı. Fakat bu çabaların geniş bir perspektife dayanmadığını, yüzeysel kaldığını söyleyebiliriz.

Modern bilimlerin Türkiye'ye girişinin paradigması ve Osmanlı'nın Batı bilimine bakış açısı devletin ihtiyacı olan askeri teknikler, ordu ve sivil toplumun idaresi ve ihtiyaçları için gerekli olan tıp, astronomi gibi bilim dalları konularında aktarmaların acilen yapılması, bu ihtiyaçları karşılama sınırları dışına fazla çıkılmamasıdır. Bu paradigmanın dışına 1900 yılında araştırma odaklı bir yükseköğretim kurumu olan Darülfünun kurulana dek çıkılmamıştır.⁹

Görüldüğü gibi doğa bilimlerinin sistemli bir şekilde okutulması Batı karşısında zayıf kalındığı hissedildikten sonra beliren yenileşme çabaları ile başladı. Ancak bu daha çok pratik ihtiyaçlarla ilgiliydi. Bu dönemde kurulan Harbiye, Mühendishane, Tıbbiye gibi modern okullar pratik ihtiyaçların ötesine geçen, araştırma odaklı yüksek öğrenim kurumları değildi.

II. Mahmut dönemi eğitimdeki yeniliklerle batı bilimiyle temasların yoğunlaştığı bir dönemdir: 1838'de ilk tahsilin mecburi olmasına, mahalle mekteplerinin ıslahı halleri ile beraber İstanbul'da beş yerde birer Rüştîye Mektebi açılmasına ve onların fevkinde bir “Maarif-i Adliye ve Ulum-ı Edebiye Mektebi” tesisine karar verilmişti. O zaman İstanbul'da yeni ilimler bir dereceye kadar Mühendishane ile Harbiye, Bahriye ve Tıbbiye Mekteplerinde okutulmaktaydı.¹⁰ II. Mahmut'un ilköğretimin mecbur edildiği yazılan fermanında bilgisizlik nusretsizliğe (yengisizliğe) müstakil sebep gösterilmiş,

⁸ İhsanoğlu, Ekmeleddin, *Büyük Cihaddan Frenk Fodulluğuna*, İletişim yay İstanbul, 1996, sf.35

⁹ İhsanoğlu, Ekmeleddin, 1996

¹⁰ Ayni, Mehmet Ali, *Darülfünun Tarihi*, Haz. Aykut Kazancıgil, Kitabevi yay. İstanbul, 2007

genç, ihtiyar bütün Muhammed ümmetine birbirinden değil, Allah'tan utanarak öğrenmeğe koyulma emrolunmuştur. ¹¹

Modern eğitim veren yüksek ve orta seviyeli okulların ilk nüveleri de bu dönemde ortaya çıkmıştır. Avrupa'ya tahsil için öğrenci gönderilmesi de bu dönemde başlamıştır. 1835 yılında mühendishaneden zabıtlar ve talebeler İngiltere'ye gönderiliyordu. ¹²

Bu dönemde askeri hedefler yanında sivil hedeflerin de ortaya çıktığı görülmektedir; bunun ilk tezahürleri, Ocak 1838 tarihli Meclis-i Umur-ı Nafia tezkeresinde şu şekilde açıklanmaktadır:

“Ulum ve fünün insanların şeref ve mutluluklarının sermayesi, şan, zenginlik ve servetin kaynağı olduğu akli(rasyonel) ve nakli(dini) deliller ile sabittir. Mevcut bütün sanayi ve zanaatların sadece ilim ile meydana geldiği ve dini ilimler ahirette kurtuluşun vesilesi olduğu, fenlerin ise insanların yaşayışının kemaline sebep olacağı şüphesizdir. Burada, eğitim hedefinin, bir yönüyle Osmanlı toplumunun dünyadaki itibarını yeniden kurmak ve zenginliğini gerçekleştirmek, diğer yönüyle de ahirette kurtuluş olduğu şeklinde ele alındığı, yani eğitim anlayışında bir ayrılışın, bir ikiliğin ortaya çıktığını görüyoruz.” ¹³

Bu yeni bir görüştür. Devlet klasik ve modern eğitimi başlangıçta birlikte ele almayı düşünmüş ancak modern bilimler özellikle Tanzimat sonrasında ağır basmış, bu eğitimi alan talebeler daha imtiyazlı hale gelmiş, geleneksel kültür ve Batı bilimi arasında bir fikri sentez, yapıcı entelektüel diyalog oluşmamış ortaya çıkan ikilik Tanzimat sonrasında çatışmaya dönüşmüştür. Tanzimat Dönemine kadar medreseler eğitimin merkezi önemde kurumlarıken, Tanzimatla birlikte yoğunlaşan batılılaşma-yenileşme hareketleri bu kurumları olumsuz yönde etkilemiştir. Doğa bilimleri ve tekniğin önemli görüldüğü bu çağda devlet medreseleri geri plana itmiş, batılı tarzda kurulmuş mekteplere önem vermiştir. Hukuk, din ve idare alanına eleman yetiştiren medreselerin mezunları hukuk ve idare alanından dışlandıkça, bu kurumlar itibarını kaybetmeye başlamıştır. Sistem içerisinde gittikçe işlevsizleşen medrese çökme aşamasına gelmiştir. ¹⁴ Osmanlıların Batı bilim ve teknolojileriyle ihtiyaçları ölçüsünde

¹¹ Bilsel, Cemil, *İstanbul Üniversitesi Tarihi*, İstanbul Ün. yay. İstanbul, 1943, sf.9

¹² Ayni, Mehmet Ali, a.g.e. sf.33

¹³ İhsanoğlu, Ekmeleddin 1996, sf. 244

¹⁴ Sarıkaya, Yaşar, *Medreseler ve Modernleşme*, İz yay. İstanbul, 1997

ve seçici bir şekilde başlayıp uzun süre bu şekilde devam eden ilişkileri daha sonra kendi bilim geleneklerini terk ederek kalkınma ve ilerlemenin ancak Batı bilim ve teknolojiyle mümkün olacağı şeklindeki yaklaşımlarına dönüşmüştür.¹⁵

Medreseliler yüzyıllardır sistem içerisinde sahip oldukları önemli yeri kaybederken bunun bir çatışmaya dönüşmesi kaçınılmazdı:

“Avrupa örneğinde yeni okulların açılması ile birlikte geleneksel ve dini eğitimi temsil eden medreseliler ile yeni okulların sunmayı amaçladığı dünyevileştirilmiş eğitimi temsil eden mektepliler arasında zıtlık başladı. Mektepliler medreselileri cahil, bağınaz, uyuşuk ve yenilik düşmanı olarak nitelerken, bir grup ulema da, Avrupa örneğinde yeni açılan okulları, dini esaslara ve değerlere uymayan bilgiler öğretmekle ve bu şekilde yeni yetişen öğrencileri İslam’a yabancılaştırmakla suçladı.”¹⁶

Bu suçlamalara karşı Mehmet Akif de savunmaya katılmıştır.

*İyi amma, a beyim, şöyle bakınsak bir çok
Bir alay mekteb-i âlî denilen yerler var;
Sorunuz bunlara millet ne verir? Milyonlar:
Şu ne? Mülkiyye. Bu? Tıbbiyye. Bu? Bahriyye. O ne?
O mu? Baytar. Bu? Zirâ’at. Şu? Mühendishâne.
Çok güzel, hiçbiri hakkında sözüüm yok; yalnız,
Ne yetiştirdi ki şunlar acaba?Anlatınız!
İşimiz düştü mü tersâneye, yâhud denize,
Mutlaka, âdetimizdir, koşarız İngiliz’e,
Bir yıkık köprü için Belçika’dan kalfa gelir;
Hekimin hâzıkı bilmem nereden celbedilir.
Meselâ bûdce hesâbâtını yoktur çıkarana...
Hadi mâliyyeye gelsin bakalım Mösyö Loran.
Hani tezgâhlarınız nerde? Sanâyi’ nerde?
Ya Brüksel’de, ya Berlin’de, ya Mançester’de!
Biz ne müftî, ne imam istemişiz Avrupa’dan;
Ne de ukbâda şefâ’at dileriz Rimpapa’dan
Siz gidin bunları ıslâha bakın peyderpey;
Hocadan, medreseden vazgeçiniz, Vâlî Bey!”¹⁷*

İlerde siyasi mücadeleye dönüşecek olan bu çatışmanın ortaya çıkmasında modern bilimlerle tanışma sürecinin başında pozitivist ve materyalist felsefeyle

¹⁵ İhsanoğlu, Ekmeleddin, 1996, sf.38

¹⁶ Sarıkaya, Yaşar, a.g.e. sf.17

¹⁷ Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, Hazırlayan: Ertuğrul Düzdağ, Çağrı yay. İstanbul, 1999, sf. 402

karşılaşmış olmanın da şüphesiz etkisi vardır. Mevcut ile yeni bir çatışma içerisinde algılamak pozitivist ve materyalist felsefenin etkisiyle vuku bulmuştur. Modern eğitim kurumlarından mezun olanlar yabancı dil bilmenin avantajı ve toplumu değiştirme misyonlarının (pozitivizmden edindikleri) motivasyonu ile yönetici kadroları oluşturmaya başlamışlardı. Fransa ile yoğun ilişkiler içinde olunması, Fransa'dan getirilen subayların, doktorların okullarda ders veriyor olmaları, hatta bazı okulların eğitim dilinin Fransızca olması pozitivist etkisini daha da arttırıyordu. Bunu Niyazi Berkes'in modern okullar deyince ilk akla gelenlerden Tıbbiye hakkında yazdıklarından da izleyebiliyoruz: İlk mezunlarını 1843 de veren Tıbbiyede eğitim süresi dokuz yıla çıkarılmıştı. İlk dört yıl hazırlık eğitimi veriliyordu. Hazırlıkta matematik, fen ve Fransızca olarak Fransız edebiyatı okutuluyordu. Hocalar Avrupalı, sonradan Müslüman olmuş veya yerli gayrimüslimlerdi. Holbach, Diderot, Voltaire, Cabanis, Fenelon gibi yazarların kitapları çok okunuyordu. 1855 de Buchner'in yazdığı "und Stoff" da Tıbbiyeliler arasında çok meşhurdur. Bu dönemde Tıbbiye bir Fransız ziyaretçi tarafından aşırı materyalist yönelimli bulunmuştur.¹⁸

İlk aşamasında Tıbbiye doktordan çok yönetim, eğitim, felsefe alanlarında etkin modern kişiler yetiştirdi. Tıbbiyenin ve diğer modern okulların ilk mezunları dil bildikleri için özellikle devletin üst kademelerinde, elçiliklerde, hariciyede görevler aldılar.¹⁹

Değişimin aktörleri olan modern okul mezunları, mevcut ile yeni olanı uzlaştırabilecek felsefi derinliği kazanabilecek eğitim süreçlerinden ve tarihi tecrübelerden yoksundular. Din-bilim çatışmasına dayalı bir algılama çerçevesi de bu sırada oluştu.

Ekmeleddin İhsanoğlu din-bilim çatışmasına dayalı anlayışı Kopernik'in helyosantrik sistem görüşünün Osmanlıya girişi üzerinden incelemiştir: Helyosantrik (güneş merkezli) kainat kavramının Osmanlı Dünyasına girişi ve yayılışı, Avrupa'dakinden farklı olarak, din-bilim çatışmasına yol açmamıştır. Ancak din-bilim çatışması Osmanlı-Türk entelektüel hayatına 19. yy sonlarında pozitivist ve biyolojik materyalizm gibi batılı fikir akımlarıyla beraber girmiştir. Batı biliminin yenilikleri

¹⁸ Berkes, Niyazi, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Doğu-Batı yay. İstanbul, ts, sf.228

¹⁹ Berkes, Niyazi, a.g.e.

kendi üstünlüğüne inanan Osmanlı tarafından önce “Frenk fodulluğu” olarak değerlendirilmekte, bu kompleks aşılınca kabul edilmektedir. Bu konuda din adamlarının menfi tavrından bahsedilemez. Osmanlı bilim adamlarının ilgisi devlet işlerinin yürütülmesi, dini ve günlük ihtiyaçlar için lazım olan vakit tayini ve takvim etrafında toplanmakta ve Batı astronomisinden gerekli aktarmalar ancak bu ölçüde yapılmaktadır. Canlı bir bilimsel tartışma ortamı yoktur. Ayrıca insanın bilim ve teknoloji vasıtasıyla tabiata hakim olma fikri, Osmanlı alimlerinin İslamiyet'e dayalı inançlarından dolayı yabancıları oldukları bir fikirdir.²⁰

Tanzimatın ilanıyla başlayan değişim ve yenileşme faaliyetlerinden sonra, artık geleneksel kurumlar olan medreseler ve tabii olarak İslam Hukuku, sistemdeki yerini kaybetti. Avrupa'daki okulları örnek alan yeni okullarda seküler zihniyete sahip asker-bürokrat bir elit yetişmeye başladı. Devlet medreseyi ihmal ederken, tercihini bu yeni okullar lehine kullandı.²¹ Bu aynı zamanda seçkinlerin değişimi demektir.

Bir İslam eğitim kurumu olarak medrese, başlangıçta devlet elitinin, memurların, müderrislerin, müftü, hakim ve yargıçların ve diğer önemli devlet görevlilerinin eğitim ve yetiştirilmesinde çok önemli bir rol oynuyordu. Zira devletin temel düzeni şeklen de olsa İslami esaslara ve prensiplere dayanmaktaydı.²²

II. Meşrutiyet döneminde medreselerin ıslahı ile ilgili ciddi sayılabilecek girişimlerde bulunuldu ancak, ekonomik durumun elvermemesi, hem batıcıların hem de Türkçülerin ıslahat girişimine karşı olmaları gibi sebeplerle başarılı olunamadı. Islahat teşebbüsü nedeniyle hükümet, bir taraftan Abdullah Cevdet önderliğindeki Batıcılar, diğer taraftan da Ziya Gökalp liderliğindeki ulusçu akımlar tarafından sert şekilde eleştirilmeye başlandı. Batıcılar bu müesseselerin gericilik, cahillik ve asker kaçaklarının ocakları haline geldikleri gerekçesiyle derhal kapatılmasını istiyorlardı. Ziya Gökalp gibi Türkçüler ise medresenin Eğitim Bakanlığına bağlı birer orta öğretim kurumu haline çevrilmesini, yüksek öğretim veren medreselerin de işlevlerinin sona erdirilip İstanbul Üniversitesi'nin Ulum-ı Şeriye Şubesine bağlanmasını savunuyordu. Dinin uhrevi hayatla sınırlandırılmasını, dünya işlerinden uzaklaştırılmasını teklif eden Gökalp, dini kurumların sadece uhrevi gayelere hizmet etmesine izin verilmesini

²⁰ İhsanoğlu, Ekmeleddin, 1996, a.g.e.

²¹ Sarıkaya, Yaşar a.g.e. sf. 192

²² Sarıkaya, Yaşar a.g.e sf.196

istiyordu...1916 yılında yapılan son kongresinde İttihat ve Terakki Partisi Ziya Gökalp'in önerileri doğrultusunda kararlar aldı. Buna göre Meşihat, yargı yetkisinden arındırılacak, bütün medreseler ve Evkaf Nezaretine bağlı bütün okullar da Maarif Nezaretine devredilecekti. Bütün bu çabalar, ulemanın kamu ve toplumsal hayattaki etki ve yetkilerinin tamamen sona erdirilmesi demekti.²³

1924'te çıkarılan Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile bütün medreseler Eğitim Bakanlığına bağlanmış, akabinde de kapatılmıştır. Bu yıla kadar Darülfünun, medreseler ve teknik eğitim veren yüksek okullar bir arada yaşamıştır.

Mühendishaneler, Harbiye ve Tıbbiye istenildiği düzeyde başarılı olamadılar. Fikri altyapının eksikliği, maddi ve teknik yetersizlikler yanında mevcut orta öğretim sisteminde onların verecekleri eğitime hazır halde talebe yetişmiyor olmasının da bunda rolü vardır. Bu kurumlar bu yüzden kendi liselerini kurmak durumunda kalmışlardır.²⁴

1850'li yıllardan sonra bilimsel gelişmeler konusunda duyarlı birkaç dernek ve bunların yayın organı olan dergilerin çıkmaya başladığını görüyoruz. Batılı üniversite modelinde kurulacak olan Darülfünun'un bu dernek ve dergiler çevresinde olgunlaştığını söyleyebiliriz.

1.2. Darülfünunun Kuruluşu ve Gelişimi

Kurulması Tanzimatla birlikte gündeme gelen, uzun bir hazırlık dönemi geçirerek birkaç kez açılıp kapanan ve 1900 yılından beri kesintisiz olarak varlığını sürdüren Darülfünun, Osmanlının geleneksel yüksek öğretim kurumları olan medreseler yetersiz görüldüğü için Batı üniversitelerinden örnek alınarak oluşturulmuş modern bir kurumdu. Kaçınılmaz olarak buradaki öğretim üyeleri ya Avrupa'da eğitim almıştı, ya Avrupalıydı, ya da 18. yüzyılın başlarından itibaren kurulan modern eğitim kurumlarının mezunlarıydı.

İlk girişimlerden başlayarak, 1933'te İstanbul Üniversitesi kurulana kadar açılıp kapanan, değişiklikler geçiren Darülfünunlar ve fakülteleri aşağıdaki gibidir :

²³ Sarıkaya, Yaşar, a.g.e. sf.194

²⁴ Kazancıgil, Aykut, *Türkiye'de Bilim ve Teknoloji 1789-1922*, Yeni Şafak yay. İstanbul, 1995

1870- Darülfünun-i Osmani:

- a) Felsefe ve Edebiyat (Hikmet ve Edebiyat) bölümü
- b) Hukuk Bölümü (İlm-i Hukuk)
- c) Tabii Bilimler ve Matematik (Ulum-i Tabiiye ve Riyaziye Bölümü)

1900- Darülfünun-i Şahane:

- a) Yüksek Dini İlimler Fakültesi (Ulum-i Şeriye)
- b) Fen Fakültesi (Ulum-i Riyaziye)
- c) Edebiyat Fakültesi

1908 Darülfünun-i Osmani:

- a) Dini İlimler (Ulum-i Şeriye)
- b) Hukuk (Ulum-i Hukukiye)
- c) Fen
- d) Tıp (Ulum-i Tıbbiye)
- e) Edebiyat (Ulum-i Edebiye)

1924-İstanbul Darülfünunu:

- a) İlahiyat
- b) Hukuk
- c) Fen
- d) Tıp
- e) Edebiyat

II. Mahmut'un son yıllarında açtığı Maarif-i Adliye ve Ulum-i Edebiye Mektepleri Hukuk ve Edebiyat Fakültelerini hazırlayan önemli bir adımdı. Ancak Tanzimatçılar bu okulun yetersizliğini görerek Darülfünun kurmaya karar verdiler. Bu kararlar ilgili 1846 tarihli muvakkat meclisin raporunda şu ifadeler yer almıştır:

“Darülfünun’da her tür ilim ve fen öğretilip öğrenilecektir. Burada ikmal-i kemalat-ı insaniye için bütün ilim ve fenler okutulacaktır. Osmanlı

*bürokrasisinde görev almak emelinde olanlar da ilim ve fenleri Darülfünun'da tahsil edeceklerdir.”*²⁵

Burada Darülfünun'a araçsal bir bakışın yahut kapitalist sanayi toplumu ile ilgili mesleki beklentilerin olmadığını görüyoruz. Darülfünun pratiğe dönük bir kurum olarak değil, hakikati inşa eden kemale ermiş insanlar yetiştirecek şekilde değerlendiriliyor. Aynı zamanda bürokrasiye memur yetiştirmesi bekleniyor.

Darülfünun kurulana kadar boşa vakit geçirmemek ve Darülfünun'da okutulacak kitapları hazırlamak için 1851'de Encümen-i Daniş adıyla bir bilim heyeti kuruldu. Sultan Mecidin huzurunda Mustafa Reşit Paşa'nın konuşmasıyla açılan bu kurumun nizamnamesinde Fünuna ve sanayiye dair kitapların Türkçe hazırlanması kaydı vardı.²⁶ Bilimlerin teşviki, cehaletin ortadan kaldırılması, fikir tartışmaları üretmek gibi amaçlarla vücut bulan bu kurum dil, edebiyat ve tarih alanlarında yeni eserlerin ortaya çıkmasını teşvik edecekti. Medrese ve Medrese dışından üyeler dışında Tarihçi Von Hammer, Türkçe-İngilizce sözlük yazarı Redhouse, Türkçe-Fransızca sözlük yazarı Bianchi gibi isimler de kadroda bulunuyordu. Cevdet Paşa'nın Lale Devrinden, Yeniçeriliğin kaldırılışına kadar olan dönemi modernleşme açısından ele aldığı 12 ciltlik dev eseri bu kurumun en önemli meyvesidir.²⁷ Kırk kişilik kurucu heyeti ve yönetimi ile “Akademie Francaise” modeline benzeyen, edebi ve felsefi bir karakter taşıyan Encümen-i Daniş fazla yaşamadı. Ardından 1861 Martında kurulan Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye, Münif Paşanın öncülüğünde yaygın etkisi ve yayınları ile büyük bir kitlenin pozitif bilimlere ilgi duymasını sağladı. Cemiyetin en önemli etki alanı yayın organı olan dergisi Mecmua-i Fünun'dur. 1862-1867 yılları arasında kırk yedi sayı çıkan bu dergide belli bir seviye mevcuttur. Yazılar Fransız Ansiklopedisinin 18. yüzyılda oynadığı rolü oynamıştır.²⁸

Berkes, Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye'de öne çıkan Tahir Münif Efendi'nin Tanzimatın ilim yanını temsil eden Cevdet Paşa'dan farklı olarak fününun temsilcisi olduğunu ve Fransız materyalizminden etkilendiğini belirtir. Darülfünun kurulması fikri

²⁵ Ayni, Mehmet Ali, a.g.e. sf.8

²⁶ Ayni, Mehmet Ali, a.g.e.

²⁷ Berkes, Niyazi, a.g.e. sf.231

²⁸ Lewis, Bernard, Modern Türkiye'nin Doğuşu, çev. Metin Kırathlı, 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988, sf.432, Kazancıgil, Aykut, a.g.e. sf. 72

bu dergi (Mecmua-i Fünun) çevresinde gelişmiş, Darülfunun isminin seçilmesi de yine bu çevreden kaynaklanmıştır.²⁹

1849 yılında Darülfunun'a öğrenci yetiştirmek amacıyla, sonradan Darülmaarif ismini alacak olan Valide Mektebi kuruldu. Bu mektepte Arapça, Farsça, matematik, fizik, geometri dersleri okutuluyordu...1857 yılında Hoca Tahsin Efendi ve Selim Sabit Efendi dönüşte Darülfunun hocası olmak kaydıyla matematik ve doğa bilimleri tahsili için Paris'e gönderildi.³⁰

Darülfununun biçimlenmesinde özellikle Fransa'nın model olduğu açıktır. Çünkü hem yabancı hocalar oradan getirilmekte, hem de dönüşte öğretim görevlisi olmak için talebeler bu ülkeye gönderilmekteydi. Bu da milli üniversite modelinin ve Fransız Devriminin sosyal-siyasal düzen ideallerinin ülkeye girişi demektir. Napolyon tarzı üniversite sosyal düzeni sürdürecektir, yetiştirilecek öğretmenler aracılığıyla halka yayılmasını amaçlıyordu.³¹ Eğitim kurumlarının tek çatı altında toplanmasını hedefleyen 1869 tarihli Maarifi Umumiye Nizamnamesi de 1789'dan sonraki Fransız Eğitim sistemi incelenerek hazırlanmıştı. Bu Nizamnamenin 79'uncu maddeden 128'inci maddeye kadar olan kısmı Darülfununla ilgilidir.³²

İnşaatı devam eden binanın açılışının uzun süreceği düşünülerek İlk defa 1863 yılında derslere halka açık konferans tarzında başlandı. Konferansları verenler genellikle Avrupa'da eğitim görmüş paşalardı. Avrupa'dan ders araçları getirildi. 4000 ciltlik bir kütüphane kuruldu. Fizik, kimya, biyoloji, zooloji, botanik, matematik, tarih, coğrafya, astronomi derslerinde programlar hazırlandı.³³ Devamlılık olmadığı için ve özellikle yeterli seviyede ortaöğrenim görmüş öğrenci olmadığından bu dersler çok verimli olmadı ve 1865 sonunda terkedildi.³⁴

1870 yılında açılan Darülfunun-i Osmani'nin müdürü medrese hocası olarak Fransa'ya giden ve koyu bir materyalist, pozitif bilimlerin tam bir inancısı olarak dönen

²⁹ Berkes, Niyazi, a.g.e.

³⁰ Ayni, Mehmet Ali, a.g.e. sf.10-12

³¹ Korkut, Hüseyin, *Türk Üniversiteleri ve Üniversitede Araştırma*, Ankara Ün. Eğitim Bil. Fakültesi yay. Ankara, 1984, sf.8

³² İhsanoğlu, Ekmeleddin, "Darülfunun Tarihçesine Giriş", *Bellekten*, 1990, Cilt LIV, Sayı: 210, sf.714

³³ Arslan, Ali, *Darülfunun'dan Üniversiteye*, Kitabevi yay. İstanbul, 1995, sf.27-28

³⁴ Ayni, Mehmet Ali, a.g.e.

Hoca Tahsin Efendi'ydi.³⁵ Maarif Nazırı Saffet Paşa'nın 1870'te Darülfünun açılışında verdiği nutukta 'terakki yoluna' girmekte geç kalmış olma hissini vurguladığını görüyoruz:

“Avrupa'nın mileli mütemeddinesile dahi ihtilat ve münasebet hasıl edilerek anlarla birlikte terakki yoluna gidilmiş olsaydı, bugünkü gün memaliki devlet-i aliye dahi başka bir halde bulunarak memaliki sairenin terakkiyatı ilmiye ve sınaiyesi bizde dahi kemale ermiş olurdu.”³⁶

Bu Darülfünun'da eğitim dili geçici süreyle Fransızca olarak kabul edilmişti. Mükemmel muallimler yetiştirilinceye kadar Fransızca takrir olunmak caiz olacaktı.³⁷ 450 öğrenci kabul edilmişti ve çoğunluğu medrese çıkışlıydı.³⁸ Bu kurum da ancak iki sene yaşayabildi.

Daha sonra Galatasaray Lisesi bünyesinde fakülteler açıldı. Kapanan Darülfünun 1900 yılına kadar açılmadı ancak, Fransızların Osmanlı üzerinde etkinliğini arttırmayı umarak kurdukları Galatasaray Lisesi hukuk, ekonomi ve mühendislik bölümlerinin eklenmesiyle adeta bir üniversite oldu.³⁹ Eğitim dilinin Türkçe kitaplar basılana kadar hem Türkçe hem Fransızca olduğu belirtilen bu Darülfünun'a girebilmek için öncekinden farklı olarak idadilerden veya Galatasaray Lisesi'nden mezun olmak gerekiyordu.⁴⁰ Burada ve önceki Darülfünun'da çoğu Avrupa görmüş pozitif bilimlere inanmış, aydınlar fizik, kimya, biyoloji, felsefe, tarih konularında konferans tarzı dersler veriyorlardı.⁴¹

1900'de Darülfünun-i Şahane resmi adıyla açılan kurum ile bugüne kadar gelen kesintisiz üniversite eğitimi başladı. Fünun, Edebiyat ve Şer'i ilimler olarak üç fakülte halinde kurulan bu üniversitede fen derslerini verenlerin çoğu tıbbiyedendi, diğerleri de ya Avrupa'da eğitim görmüşlerdi ya da mühendishane çıkışlıydı. Hemen hepsi Fransızca biliyorlardı.⁴² Osman Ergin 1900'de kurulan Darülfünun-i Şahane'de sadece iki yabancı hoca olduğunu bildirir. Birisi Fransız Edebiyatı okutan bir Fransız, diğeri ilm-i asar-i

³⁵ Başgöz, İlhan, *Türkiye'nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk*, Kültür Bakanlığı yay. Ankara, 1995, sf.181

³⁶ Ayni, Mehmet Ali, a.g.e. sf.23

³⁷ Ayni, Mehmet Ali, a.g.e. sf.26

³⁸ Arslan, Ali, a.g.e. sf.35

³⁹ Berkes, Niyazi, a.g.e. sf.240

⁴⁰ Arslan, Ali, a.g.e. sf.41

⁴¹ Başgöz, İlhan, a.g.e. sf.180

⁴² Kazancıgil, Aykut, a.g.e.

atika (arkeoloji) okutan bir Almandır.⁴³ Bu okula Mekteb-i Sultani, Ticaret, Darüşşafaka ve idadi mezunları ile bu okulların mezunları derecesinde bilgi sahibi olduklarını imtihanla ispat edenler kabul edilirdi.⁴⁴

Ekmeleddin İhsanoğlu Batı bilimiyle tanışmamızla ilgili yaptığı değerlendirmede 1900'de kurulan bu Darülfünun'a araştırma ağırlıklı ilk kurum olduğunu belirterek önem vermektedir:

“Osmanlıların bilime olan ilgisi başlıca pratik gayelere ve ilmi keşiflerin tatbikatına yönelmişti. Bilimin üç ana unsuru olan teori, tecrübe ve araştırma bir bütün olarak dikkate alınmıyordu. Bu anlayış Tanzimat öncesinde ve bu dönem sırasında Osmanlı devletinin eğitim ve bilim politikasına yansıtıyordu. Medrese dışı Avrupa üniversite modeline uygun olarak Darülfünun adıyla kurulmasına çeşitli defalar teşebbüs edilen yükseköğretim kurumunun ve daha önce kurulan eğitim kurumlarının programlarında ilmi araştırmaya gereken önem verilmemiştir. Bu sebeple bu müesseseler Rusya ve Japonya'dakiler kadar başarılı olamamışlardır. Osmanlı bilim faaliyetinde araştırma boyutu İstanbul Üniversitesine bağlı olarak faaliyete başlayan Fen Fakültesinin kurulmasıyla (1900) ortaya çıkmaya başlamıştır.”⁴⁵

Ziya Gökalp, İsmail Hakkı Baltacıoğlu gibi kapasiteli gençler de Darülfünun'da görevlendirildi. Fuat Köprülü'nün de katılımıyla Darülfünun daha da güçlendi. Özellikle ulusal tarih, dil, edebiyat ve eğitim gibi Türk ulusalcılığına kaynak olacak bilim dallarında ilk araştırmalar bu sıra yapılmaya başlanmıştır.⁴⁶

Birinci Dünya savaşı sırasında, Edebiyat Fakültesi için on, Fen Fakültesi için altı ve Hukuk fakültesi için dört öğretim görevlisi transfer etmek için Alman hükümetiyle anlaşma yapılmıştı. İsmail Hakkı Baltacıoğlu'na göre Darülfünun'a sorup ihtiyaç belirlenmeden bu kadar çok sayıda müderrisin sadece Almanya'dan getirilmesi, Almanya ile siyasi yakınlaşma neticesinde alınmış yanlış bir karardı. Baltacıoğlu bir kısmının özellikle Amerika'dan getirilmesi gerektiğini savunmuştu ancak bakanlıkça dikkate alınmamış, bir Macar hariç diğerleri Almanya'dan getirilmişti.⁴⁷

⁴³ Ergin, Osman, *Türkiye Maarif Tarihi*, 4 Cilt, Eser Matbaası, İstanbul, 1977, III.-IV. Cilt, sf.1220

⁴⁴ Arslan, Ali, a.g.e. sf. 51

⁴⁵ İhsanoğlu, Ekmeleddin, a.g.e. sf.38

⁴⁶ Başgöz, İlhan, a.g.e. sf.181

⁴⁷ Ergin, Osman, a.g.e. III. IV. Cilt, sf.1231

1915'te gelen Alman Öğretim Görevlileri ve branşları şöyledir:

- Dr. Anschutz (Pedagoji ve Psikoloji)
- Dr. Bergstasser (Semitik diller)
- Dr. Giese (Ural-Altay dilleri)
- Dr. Lehmann-Haupt (Eskiçağ Tarihi)
- Dr. Obst (Coğrafya)
- Dr. Penck (Jeoloji Ve Coğrafya)
- Dr. Leick (Botanik)
- Dr. Zarnick (Zooloji)
- Dr. Hoesch (Organik Kimya)
- Dr. Arndt (Anorganik Kimya)
- Dr. Fester (Teknolojik Kimya)
- Dr. Hoffman (Ekonomi)
- Dr. Fleck (Maliye)
- Dr. Schöborn (Kamu Hukuku)
- Dr. Jacobi (Felsefe)
- Dr. Nord (Medeni Hukuk)
- Dr. Mordtmann (Tarih Metodolojisi)
- Dr. Unger (Arkeoloji Ve Eski Paralar)
- Dr. Richter (Alman Dili Ve Edebiyatı)
- Dr. J. Würschmidt (Fizik)

İsmail Hakkı'ya göre Türk müderrislerin Alman arkadaşlarından bekledikleri teşkilatçılık, ıslahatçılık ümidi boşa çıktı.⁴⁸ Alman öğretim görevlileri kendilerine sağlanan tüm güzel imkanlara rağmen savaştan sonra geri döndüler. Onlar gidince Ural-Altay dilleri, medeniyet tarihi, sanat tarihi, sanayi-i nefise tarihi kürsüleri kapatıldı,

⁴⁸ Ergin, Osman, a.g.e. III.-IV.Cilt, sf.1252

psikoloji ve eski kavimler tarihi kürsüleri Amerika'dan uzman getirilmesine kadar ara verdiler.⁴⁹

Hilmi Ziya Ülken'in naklettiğine göre yirmi Alman öğretim görevlisinden biri olan felsefeci Gunther Jacobi Darülfünun'un umum müdürü (rektörü) Salih Zeki'ye Henri Poincare'in kitaplarını okumasını tavsiye etmiş. Salih Zeki gülümseyerek kütüphanesinden Fransız matematikçi filozofundan çevirip yayınladığı üç eseri Jacobi'ye göstermişti.⁵⁰

Darülfünun'un savaşların getirdiği tüm olumsuzluklara rağmen 1913'ten sonra kendini yenileme, ıslah etme çabası içinde olduğunu görüyoruz. Bu ıslah tekliflerinde öne çıkan iki isim Ziya Gökalp ve İsmail Hakkı Baltacıoğlu'dur. Ziya Gökalp'in 1916 yılında yapılan İttihat ve Terakki Cemiyeti kongresine sunduğu ıslahat teklifi özetle şöyledir:

- Avrupa Üniversitelerinin dayandığı, hasbi ilim, öğretim hürriyeti ve öğrenim hürriyeti prensipleri, Darülfünun'un yeniden kurulmasında bizim de esas alacağımız prensipler olmalıdır. Çünkü İslam aleminde büyük alimlerin ortaya çıkışı, eski medreselerin serbest öğretim ve öğrenim usullerini takip etmeleri sayesinde olduğu gibi, Avrupa üniversitelerinin yüksek verimli olmasının sebebi de bu usullerdir.
- Şu halde Darülfünun gerek muallimlerin ve gerekse talebenin kendiliğindenliğini sağlamalıdır. Burada muallimler yeni ilmi hakikatlerin keşfine çalışan alimler kabul edilmeli ve öğretimlerinde serbest bırakılmalıdır. Talebe de hayatını hasbi olarak ilme hasretmiş hakikat aşıkları kabul edilerek öğrenimde serbest bırakılmalıdır.
- Darülfünun idaresi iki tür meclisçe yürütülmelidir. Birinci tür meclis “meclis-i muallimin” ve “divan-ı muallimin” gibi ilmi heyetler; ikincisi ise bunların reisleri veya fakülte müdürlerinden oluşan idari heyettir. Ancak muallimler ve ilmi heyetler reislerinin veya fakülte müdürlerinin emri altında bırakılmamalıdır.

⁴⁹ Arslan, Ali, a.g.e. sf.68

⁵⁰ Ülken, Hilmi Ziya, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Ülken yay. 4. Baskı, İstanbul, 1994, sf.229

- Darülfünun'da Edebiyat ve Hukuk Fakülteleri sosyal ilimlerle milli kültürün oluşturulduğu merkezler haline getirilmelidir. Özellikle bu iki fakültede sosyolojik metoda büyük önem vermek gerekir. Ayrıca Hukuk Fakültesi milli hukukumuzla, milli ekonomimizi kurmaya çalışmalı; Edebiyat Fakültesi ise adeta kültür fakültesi demek olduğundan, milli kültürü yükseltmek amacıyla milli din, milli sanat, milli ahlak, milli lisan ile beraber milli tarih, coğrafya ve etnografyamızı oluşturmaya öncelik vermelidir. Diğer taraftan bu fakülteler milli kültürü araştırıp bulduktan sonra, Avrupa Medeniyetini kültürün çeşitli şubelerine aşılmalıdır.⁵¹

Gökalp maarifte ıslahat meselesinde, Emrullah Efendi'nin Tuba Ağacı Nazariyesini savunuyordu. 1916 yılında yapılan İttihat ve Terakki Cemiyeti kongresine sunduğu bu layihada maarif ıslahatının Darülfünun'dan başlatılmasını teklif etmiştir. Ona göre Darülfünun gelişmeden ilk ve ortaöğretim gelişemez. Emrullah Efendi'nin dediği gibi ilim Tuba ağacına benzer. Milli maarif Darülfünun'dan başlayarak darülmualliminlere ve sultanilere ve onlardan da iptidailere inecektir.⁵²

Durkheim'in takipçisi Ziya Gökalp'in, Fransa örneğinden etkilendiği ve Darülfünun'un milli karakterinin güçlendirilmesini istediği açıktır. Fransa'da Napolyon 1806 da bir üniversite kurmuş ve bütün öğretim kurumlarını bu üniversiteye bağlamıştı. Orduda olduğu gibi örgüt, yönetim ve ruh sürekliliğine sahip olacak olan bir üniversitede, sosyal düzenin korunması temeline dayalı bir doktrini, bıkmadan yayacak olan bir öğretmenler ordusunun yetiştirilmesi esas alınmıştı. Napolyon'a göre değişmez ilkeleri olan bir öğretmenler ordusu olmadıkça değişmez bir devlet kuruluşu da olmayacaktır.⁵³

Burada açık olarak modern ulus devlet kurmanın en önemli araçlarından merkezi eğitim düşüncesinin dile getirildiğini görüyoruz. Fakat, Ziya Gökalp Milli Eğitim yüksek öğrenimden başlayıp öğretmen okullarına, oradan liselere ve ilkokullara yani halka inecektir derken Darülfünun'a milli bir misyon yüklüyor olsa da Darülfünun'un özerkliği konusunda hassastır.

⁵¹ Kafadar, Osman, *Türk Eğitim Düşüncesinde Batılulaşma*, Vadi yay. Ankara, 1997, sf.236

⁵² Kafadar, Osman, a.g.e. sf.235

⁵³ Korkut, Hüseyin, a.g.e. sf. 5

Ziya Gökalp'in yanı sıra ıslahat arayışında olan diğer önemli isim İsmail Hakkı Baltacıoğlu'dur. 1913-1914'ten sonra Darülfünunu ıslah için yapılanlara rağmen beklenen iyileşmenin olmadığını düşünen Baltacıoğlu, 1919 yılında bir etüd çalışması yapmıştır. Osman Ergin'in olduğu gibi aktardığı bu çalışmada Darülfünun ıslahatının esasını iki noktada toplamak mümkündür:

- Darülfünun'u ilmi tetkikleri ve ilmi usulleri neşir ve tamim edecek bir müessese haline getirmek,
- Darülfünun'u harsi tettebuları, harsi kaideleri keşif ve tesbit edecek milli bir müessese haline getirmek...

Her iki teşebbüsün neticesi cemiyeti bir yandan ilmi zihniyetlerle asrileştirmek bir yandan da harsi ruhiyetlerle manevileştirmektir.⁵⁴

Baltacıoğlu, Darülfünun'u kuruluş gayeleri açısından ilmi zihniyete uzak bularak eleştirmekte, yapılacak ıslahatla bu zaafın giderilmesini amaçlamaktadır:

“Darülfünun’un menşei siyasidir: Hükümet Garplılaşmak düsturuna tevfiikan bir Darülfünun vücade getirmek, bunu skolastiğin devamına, medresenin kuvvetine rağmen hayata sokmak istemişti. İlk Darülfünun teşekkül ederken medrese, bütüin efsar ve ananetiyle yaşıyordu. Binaenalyh ilk Darülfünunumuz Kurun-ı Vustanın (Ortaçağ) nihayetini ve ronesansın mebdeini kat’iyetle işaret eden bir reform müessesesi değildi; daha ziyade bir siyaset müessesesi idi. Darülfünun’un menşei aynı zamanda meslekidir: İlk Darülfünun Fakülteleri Tıbbiye ve Hukuk Mektepleri olmak üzere kuruldu; ilmi mesaiden ziyade Fenni Mesleki tahsile hisse verdiler. Binaenaleyh bu müesseselerde ilk defa ilmi mefkureler, ilmi zihniyetler hakim değildi; daha ziyade doktor ve avukat yetiştirmek fikri galipti. Hülasa Darülfünunumuz ilimden doğmuş değildi ve ilme hizmet etmiyordu...Darülfünun’un başlıca vazifesi, ilmin yani hakikatin keşif ve teharrisi, isbat ve müdafaasıdır. Darülfünun’un vazifesi, bir ilim vazifesidir. Darülfünun’da tedarisat gaye değildir, vasıtaadır.”⁵⁵

Islahatın diğer önemli konusu Darülfünun’un milli bir müessese haline getirilmesi gereğidir:

“Darülfünun’lar milleti bütüin mazisinde, halinde tetkik ve tettebbu ederler. Milli tarihi tenvir ederek milletin tarihi cereyanlarını keşfederler. Bu suretle milli hayatın seyrini, siyasi hayatın muvaffakiyetini kolaylaştırırlar. Darülfünun’un Hukuk, İlahiyat ve Edebiyat şubeleri milli ve mahalli

⁵⁴ Ergin, Osman, a.g.e. III. IV. Cilt, sf. 1236

⁵⁵ Ergin, Osman, a.g.e. III.-IV. Cilt, sf.1229-1234

*müesseseler gibi telakki edilmek zaruridir. Darülfünun'dan ilahiyat şubesinin ilgası gayet yanlış bir harekettir. İlahiyat Darülfünun'un en bünyevi bir kısmıdır.”*⁵⁶

Baltacıoğlu'nun söz ettiği ilga hadisesi 1914-1915'te Darülfünun'un İlahiyat kısmının, ıslah edilen Darü'l-Hilafetü'l-Aliye Medresesine aktarılmasıdır. 1924'te Tevhid-i Tedrisat kanunuyla medreseler kapatılınca, Edebiyat Fakültesine bağlı İlahiyat bölümü tekrar açılmış, Süleymaniye Medresesi öğrencilerinin buraya nakliyle Darülfünun beş fakülteli olmuştu.

İslahatla ilgili fikirlerinde Ziya Gökalp ve Baltacıoğlu II. Meşrutiyet döneminde tartışılmaya başlanan özerklik konusunda çok hassastılar, bilimsel araştırmanın ancak hürriyet havasında gelişebileceğini savunuyorlardı. Bu konuda görüşlerini kabul ettirmede başarılı olduklarını söyleyebiliriz: 1919'da ilmi özerklik sağlanmış, 1922'de Darülfünun'a şahsiyet-i hükmiye (tüzel kişilik) verilmişti. Buna göre Darülfünun menkul veya gayrimenkul her tür bağış kabul edebilecekti.⁵⁷

Mustafa Kemal 1923'de Meclis açış konuşmasında Darülfünun'dan övgüyle söz etmiştir:

*“Memleketin Darülfünun ve serbest meslekler hayatında takip edeceği yolu en asri bir zihniyetle idrak eden iyi bir Darülfünun heyetine ve bir hayli meslek ve fikir adamlarına malik olduğumuzu kemali şükranla tezkâr edebiliriz.”*⁵⁸

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Darülfünun'a müdahale edilmesini savunanlar olmuşsa da örneğini Eğitim Bakanı Mustafa Necati'de gördüğümüz şu anlayış ağır basmıştır:

“Darülfünun doğrudan doğruya bağımsız bir kurumdur. Milletın manevi gücünün temsilcilerinden biridir. Kabul etmek gerekir ki, Darülfünun denilen kurum doğrudan doğruya Maarif Vekaletinin buyruğu altında bir kurum değildir. Eğer gelişi güzel herhangi bir kişi Darülfünun'a şu biçimde, bu biçimde davranın diye buyruk verecek olursa orada Darülfünun yok demektir...Bir ülkede Darülfünun bağımsız yaşar ve öğretim bakımından müderrislerin görüşleri alınarak genel çizgiler çizilirse o vakit Darülfünun'un gerçek verimini kabul etmek gerekir. Yoksa Darülfünun

⁵⁶ Ergin, Osman, a.g.e. III.-IV. Cilt, sf. 1235

⁵⁷ Arslan, Ali, a.g.e. sf.87

⁵⁸ Atatürk'ün Maarife Ait Direktifleri, “1 Mart 1923 Tarihli Meclis Açış Konuşması”, sf.13

Emininin, Darülfünun Divanının, Müderris Meclisinin yaptıkları program gelişi güzel bir vekilce bozulacak olursa o Darülfünun gerçek ödevini yapmış olamaz.”⁵⁹

1924 yılında Darülfünun Emni (Rektör) İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu ve Fakülte reisleri Köprülüzade Fuat, Aynizade Tahsin, Dr. Vasıf, Riyaziyeci Şükrü'den oluşan heyet kendi istekleriyle İzmir'de Mustafa Kemal ile görüşerek Darülfünun'un sorunları, laik eğitim, hilafet, İnkılaplar üzerine sohbet etmişler, karşılıklı iltifatlarla geçen görüşmeden İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun şu sözleriyle ayrılmışlardı: “Darülfünun sizin ardınızdan, izleriniz üzerinden koşacaktır. İnkılabın ilmi zaferi için elinden geleni yapacaktır.” Baltacıoğlu dönüşte hemen Darülfünun divanını topladığını ve üyelerin kendisine heyecanla “Darülfünun ne olacak, yaşayacak mı ?” diye sorduklarını anlatmıştır.⁶⁰

Baltacıoğlu'nun naklettiklerinden 1924 yılında da Darülfünun'da müdahale endişesi olduğunu, hocaların kendilerini güvende hissetmediklerini çıkarabiliriz. Ayrıca uygulamada da özerklikle ilgili sıkıntılar olduğunu görmekteyiz. 1929-1933 arasında ilmi yetersizliği nedeniyle hakkında Darülfünun Divanı tarafından Tıp Fakültesinden ihraç kararı verilen tek kişi olan bir muallimin, Maarif Vekaleti tarafından göreve iade edilmek istenmesiyle Divan'dan istifalar yaşanmıştır. Bunun üzerine bu muallimin orta dereceli bir okula atanması yoluna gidilmiştir. Fakat bu üniversite mualliminin memur kabul edilerek başka yere tayin edilmesi de muhtariyetin Maarif Vekaleti tarafından fiilen ihlal edildiğini göstermektedir.⁶¹

O zamana kadar üzerinde durulmazken Serbest Cumhuriyet Fırkası kurulduktan sonra hocaların siyasetle uğraşp uğraşamayacağı tartışma konusu haline geldi. Darülfünun hocalarından İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Şekip Tunç, Yusuf Ziya gibi müderrisler SCF içinde yer alınca Eminlik ve hükümet, hocaların memur olması nedeniyle siyasetle meşgul olmalarının illegal olduğunu, Edebiyat Fakültesi ise hocaların memur kabul edilemeyeceğini ve siyasetle uğraşmalarının siyasi kültürü geliştireceğini savundu. Bu tartışmalar üzerine Şekip Tunç ve Yusuf Ziya Bey SCF

⁵⁹ Soydan, Aynur, “Türkiye'de Ulus Devletin Oluşum Sürecinde Siyasi İktidar Üniversite İlişkileri”, İstanbul Üniversitesi A.İ.İ.Tarihi Enstitü Yıllığı, Cilt.10, ss.232-248, İstanbul, 1999, sf. 244

⁶⁰ Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı, *Atatürk: Yetişmesi, Kişiliği, Devrimleri*, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum, 1973, sf. 108-109

⁶¹ Arslan, Ali, a.g.e. sf.92

üyeliklerinden istifa ettiler, İsmail Hakkı Bey ise Darülfünun Divan üyesi olduğu için Partinin İstanbul İl Başkanlığından istifa etmeyi kabul etti, fakat siyasi kanaatleri değişmediği sürece üyelikten ayrılmayacağını belirterek partiye bağlılığını sürdürdü.⁶²

Darülfünun'un vurgulanması gereken bir diğer özelliği Milli duyarlılığıdır. Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanması nedeniyle Darülfünun Divanı, 1 Ağustos 1923'te Üniversite'nin konferans salonunda bir toplantı düzenledi. Toplantıda Üniversite Rektörü Besim Ömer Paşa tarafından, böyle bir antlaşmaya uzanan süreçte emeği geçenlere özellikle Mustafa Kemal ve İsmet Paşa'ya üniversite adına teşekkür edilmiş, Millî Mücadele sırasında şehit olan üniversite mensubu ve diğer gençlerin anılması, Antlaşma'nın onaylandığı tarihin üniversite için önemli bir gün kabul edilmesi ve özel bir törenin düzenlenmesi, şeklinde kararlar alınmıştır.⁶³

1929 yılına gelindiğinde Darülfünun ciddi bir çalışmayla eksiklerini tespit ederek bir reform planı hazırlamış ve konuyla ilgili raporu Maarif Bakanlığına sunmuştur. Ancak bakanlık daha geniş çaplı bir reform düşündüğü gerekçesiyle bu girişimi onaylamamıştır.⁶⁴

⁶² Arslan, Ali, "İstanbul Darülfünun'unda Öğretim Üyelerinin Siyasetle Uğraşmaları", İstanbul Üniversitesi A.İ.İ.Tarihi Enstitü Yıllığı, Cilt.10, ss.56-70, İstanbul, 1999, sf. 64

⁶³ Kodal, Tahir, "Lozan Barış Antlaşması ve Türk Kamuoyu", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt: XXII, Mart-Temmuz-Kasım, Sayı 64-65-66, Ankara 2006, sf.66

⁶⁴ Arslan, Ali, a.g.e. sf.263

2. BÖLÜM : REFORM

2.1. Reformun Gerekçeleri

İstanbul Darülfünunu hakkında ileri sürülen eleştiriler üç noktada toplanabilir: Birincisi Darülfünun'un Cumhuriyet İnkılaplarına duyarsız kaldığı veya karşı çıktığı iddiasıdır. İkincisi ilmi yetersizlik, üçüncüsü ise gruplaşma, kayırmacılık, görevi ihmal gibi meslek ahlakının bozulduğuna dair iddialardır. Üniversitenin muhtariyet ilkesini bu eksiklik ve bozukluklara karışılmasını engellemek için kullandığı da öne sürülmektedir. Bu eleştirilerin kaynağı hükümet veya hükümete yakın medya organlarıdır.

İstiklal Mahkemeleri eski üyelerinden Milli Eğitim Bakanı Reşit Galip reformla ilgili açıklamasında Türkiye gibi radikal bir inkılap memleketinde, İnkılaplara uzak duran bir Darülfünun'un geleceğin yöneticilerinin yetiştirilmesi açısından güvenilmez olduğunun altını çiziyordu:

“Memlekette siyasi ve içtimai büyük inkılaplar oldu. Darülfünun bunlara karşı tarafsız bir seyirci olarak kaldı. İktisadi alanda önemli değişimler oldu, Darülfünun bunlardan habersiz göründü. Hukukta radikal değişiklikler yapıldı. Darülfünun yalnızca yeni kanunları ders programına almakla yetindi. Harf inkılabı oldu, özdil hareketi başladı. Darülfünun hiç tınmadı. Yeni bir tarih telakkisi ulusal bir hareket anlamında bütün ülkeyi sarmıştı. Darülfünun'un buna karşı ilgisini uyandırmak için, üç yıl beklemek ve uğraşmak lazım geldi. İstanbul Darülfünunu artık durmuştu, kendisine kapanmıştı, bir ortaçağ yalıtılmışlığıyla dış dünyadan elini ayağını çekmişti...Türkiye gibi radikal bir inkılap memleketinde, vatanın gelecek

yöneticilerinin eğitimi, hayattan bu kadar uzak kalan, inkılabın seyriinden bu kadar geri duran bir müesseseye artık daha uzun müddet bırakılamazdı.”¹

Ocak 1932'de Şevket Süreyya öncülüğünde bir grup Cumhuriyet Halk Fırkası bağlantılı aydın tarafından yayınlanmaya başlanan Kadro Dergisi, Darülfünun'un eleştirilmesinde başı çekiyordu. Darülfünun'dan inkılap adına yapılanları onaylaması, devrimlerin ideolojileştirilmesi, bilimsel dayanaklara oturtulması isteniyordu. Fakat Darülfünun beklenen teveccühü göstermeyince başta inkılaplara ilgisiz kalmış olmak üzere bir çok konuda sert eleştiri ve ithamlara maruz kaldı. Kadro Dergisi, hararetle savunduğu devletçilik anlayışı çerçevesinde Üniversite Reformunu kamuoyunun gözünde meşru hale getirmeyi kendisine misyon edinmişti. Dergi yazarları Rusya'da ve İtalya'da tüm bilim ve sanat adamlarının yeni rejimlere bağlılıklarını örnek gösteriyorlar, karşı olanların hatta, taraftar gözükmevenlerin cezalandırılmasının doğal olduğunu vurguluyorlardı. Onlara göre “İnkılap hassasiyeti” her şeyi meşrulaştırabilirdi. İsmail Hüsrev'e göre tarafsız olmak irticaya destek vermektir:

“Bugün Darülfünun pencereleri ve kapıları inkılap davalarını gençliğe benimsetecek, milli kurtuluş inkılabının cihan içindeki orjinalitesini tebarüz ettirecek heyecan havasına sımsıkı kapalıdır. İnkılabın dışında ve İnkılabı bitaraf kalan cemiyet müesseseleri ve fertler, ancak menfi müesseseler ve menfi fertlerdir. İnkılapta bitaraflık tasavvur edilemez. Her münevver cephelerden birinde yer almaya mecburdur. Bitaraf unsur bitaraf müessese bilerek veya bilmiyerek irticayı desteklemiş olur. Hele bu müessese Darülfünun olursa...”²

Kadro Dergisinde Darülfünun'a yönelik eleştiri yazıları özellikle 1932 yılında yapılan Türk Tarih Kongresinden sonra başlamıştır, bunu kendi yazarları da söylemektedir.

“Darülfünun'un arkada kalmış bir müessese olduğunu Kadro, Büyük Tarih Kongresi'nden sonra hemen ortaya koymak mecburiyetini hissetmiştir. Çünkü ilimde nakilcilik ile müstakil yaratıcılık arasındaki farkı, en ziyade bu hadise tebarüz ettirmiştir. Tarih kongresinin gayesi, tarih tetkiklerine Türkiye'de yepyeni bir istikamet vermek ve Avrupa'nın tarih telakkisini ilmi bir revizyona tabi tutmaktır. Avrupsantrist tarih mebdelerinin farazi, keyfi

¹ Dünya Üniversiteleri ve Türkiye'de Üniversitenin Gelişimi, I.Cilt, “Reşit Galibin Demeci”, sf. 312

² İsmail Hüsrev, “Milli Kurtuluş Devletçiliği”, Kadro Dergisi, Sayı 18, Haziran 1933

*ve gayri ilmi olduklarını isbat ederek Avrupa'nun tasnifine göre "tarih öncesi" olan devri bir Türk hümanizmi namına tarihin içine almaktı."*³

Kadro Dergisi yazılarında 'Ortaçağ karanlığı', Rönesansa geçiş gibi Batıya özgü tarihsel temalar vurgulanıyor, Avrupasandır bir tarih anlayışı ile bu aşamalardan geçilmesi gerektiği, Darülfünun'un medrese gibi Ortaçağ aşamasında kaldığı öne sürülüyordu. Tarihi Batının kendisini merkeze koyduğu bir ilerleme çizgisi olarak görüyorlar fakat bununla çelişik bir vaziyette Türk Tarih Tezinin Avrupasandır anlayışa karşı geliştirilmiş olduğunu öne sürüyorlardı. Darülfünun hocalarını da Tarih Tezine destek vermedikleri için ağır ifadelerle eleştiriyorlardı:

*"Ankara tarih kongresinde yeni bir tarih tezi ilan edildi. Bu tez ilan edilirken, İstanbul Darülfünunu hazır bulunuyordu. Bundan elli sene sonra, kongrenin zabıtlarını tetkik edecek bir adam, kongrede söz alan İstanbul profesörlerinin hakikaten İstanbul Darülfünun hocaları olduklarına inanamayacaktır. Çünkü karşı tarafın tamamile ilmi hazırlıkları yanında ekseri İstanbul alimlerinin ya davayı esasından kavrayamıyan cümle kırıntılarını, yahut ancak bir fikir dağınıklığının zahiri ifadesi olan sıkıcı sükutlarını müşahade edecektir. Yanlış mehaşlar göstermek, asılsız iddialarda bulunmak gibi ya kötü niyete yahut doğrudan doğruya hafifliğe irca edilebilecek müdahaleleri de hesaba katacak olursak İstanbul Darülfünun'un tarih kongresinden ne kadar hazin bir bilanço ile ayrılmış olduğunu, elli sene sonraki adam, eğer bir Türk ise teessürle, eğer değilse hayretle görecektir...Darülfünun hocaları, Ankara'nın yarattığı hareketlerin, sözle olsun, peşi sıra gelmekte hususi bir hareketsizlik göstermişlerdir...Arkada kalan bir Darülfünun vardır. Ona yeni bir isim değil, yeni bir cisim ve ruh vermek, Darülfünun gençliğine ve dolayisile inkılabımıza karşı ödeyeceğimiz müterakim borçların başında olsa gerektir."*⁴

Darülfünun'un ilmi yetersizlikle itham edildiği birçok yazı da dergide yer bulmuştur:

"Cumhuriyet hükümeti adamları başta Büyük Gazi olduğu halde Türkiye'de ilim hareketini takip ediyordu. Mülga İstanbul Darülfünunu'nu iki sene evvel ziyaretleri esnasında müderrislere en can alıcı suali sordular: "Türkiye ilim adamları arasında ecnebi müellifler tarafından site edilen

³ Burhan Asaf, "Üniversitenin Manası", Kadro Dergisi, Sayı 20, Ağustos 1933, sf. 24

⁴ Burhan Asaf, "Arkada Kalan Darülfünun", Kadro Dergisi, Sayı 8, Ağustos 1932, sf.47

(alıntı yapılan) kaç kişi ve eser vardır?” Bu soruların ifadesini İstanbul Darülfünun’un lağvında buluruz.”⁵

Şevket Süreyya'nın Darülfünun'un bilimsel açıdan yetersiz olduğunu iddia eden ifadeleri çok daha ağırdır:

*“İnkılabın onuncu senesine bastığımız halde Darülfünunumuzun ilim, ilim diye bize sunacağı şey, hala kötü bir tercüme veya kötü bir adaptasyondan ibaret kalacaksa, bu şahsiyetsiz sermayeyi, onu bize sunanların kendileri için saklamaları çok daha hayırlı olur.”*⁶

Kadro dergisinin eleştirileri zaman olarak Malche raporunun ortaya çıktığı tarihten sonra başlamaktadır ve dergi yazarlarının raporda sıralanan eksikleri de eleştiri malzemesi olarak kullandıkları anlaşılmaktadır.

Daha sonra üzerinde duracağımız üzere bu eleştirilerde bilimden kastedilen ve beklenen çoğu zaman aslında teknik pratik yararlardır:

*“Orta Anadolu'nun büyük bozkırını yeşertmek, çevre Anadolu'nun deli nehir sularını itaat altına alabilmek, yeşil Anadolu'nun dağına ormanını adım adım işlemek ve kalabalıklaştırmak için, bir toprak, tecrübe ve hayat adamı demek olan alimin bilgisine ve tecrübesine muhtacız. Yoksa kendisi çamurlarda sürüldüğü halde, ruhu göklerin yüksek tabakalarında dolaşan, cemiyetin, hayatın, insanın ameli ve tatbiki davalarından tecerrüt edip bize kurunu vusta papazlarının menfur edasile mücerret, mukaddes, yüce ve gayri kabili idrak ilim cennetlerinden bahseden ve sonra da bu cennetlerin anahtarını ancak kendi elinde tuttuğunu söyleyen adam, ancak bir parazit, bir meczup ve bir muzır adamdır.”*⁷

Rusya, İtalya ve Almanya gibi totaliter yönetimlerin hüküm sürdüğü ülkelerdeki şiddetin beklenen pratik yararların sağlanması için zorunlu olduğu belirtilmektedir:

“Rusya'da ve İtalya'da Darülfünunların Rusya ve İtalya'nın yeniden kuruluşu davalarına bütün enerjileriyle bağlantısı acaba sebepsiz mi? Rusya'da Rus inşa planının davaları karşısında Rus toprağının kabiliyetinden şüphe eden bir alimin nasıl mahkum edildiğini okudum. Bu bir şiddettir. Milano'do aylardan beri beklenen konserine Balilaların marşı ile başlamadığı için kapı dışarı edilen Beynelmilel sanatkarın (Toskanini) hikayesini hepimiz hatırlarız. Bu da bir şiddettir. Fakat bu şiddetler bir

⁵ Muhlis Etem, “Bizde Kürsü İktisatçıları ve İktisat İlimi”, Kadro Dergisi, Sayı 23, İkinci teşrin 1933, sf. 45

⁶ Şevket Süreyya, “Darülfünun İnkılap Hassasiyeti ve Cavit Bey İktisatçılığı”, Kadro Dergisi, Sayı 14, Şubat 1933

⁷ Şevket Süreyya, a.g.m. Kadro Dergisi, Sayı 14

inkılap hassasiyetinin ifadesidir...Eğer bu hassasiyet olmasa idi,...kampani di Roma denilen bataklık tarlaları, tarhlara benzeyen bir yeşil mamureye dönmez, Dinyeper kazaklarının kaval çaldığı sahillerde dünyanın en büyük sanayi mintikası doğmazdı.”⁸

Liberalizmin gözden düştüğü bu ekonomik bunalım yıllarında Darülfünun’a müdahale edilmesi devletçilik ilkesinin gereği olarak sunulmuştur:

“Liberalizmin iflasını resmen tescil eden memleketlerde, Darülfünunlara müdahale, bütün diğer müdahaleler kadar tabii görülmüştür. Bugün Rusya, İtalya ve Almanya’da, Darülfünunların liberal devletlerdeki istiklali kalmadığı gibi ilimdeki hareket noktalarını da liberal görüşler teşkil etmiyor.”⁹

Üniversite gibi bir kuruma çok görülemeyecek olan temkinli yaklaşım, toplumun davalarından kopukluk gibi değerlendirilerek eleştirilmiştir:

“Bir cemiyette Darülfünun o cemiyetin bir parçasıdır. Bu parçanın bir kısım mensuplarının şu veya bu haleti ruhiyesi bu parçanın umumi keyfiyetinin kısmen bile olsa bir inikasıdır. Eğer bu inikas, cemiyetin seyri ve davalarile Darülfünun telakkisinin tezat halinde olduğunu zannettirebilecek bir şekilde ise, o zaman bu müessesenin ya fikir tecanüsünden, ya hayatıyetinden şüphe etmek pek ala hakkımızdır...Darülfünun’da cemiyet meseleleri işlenir, sentetize edilir ve izahlarını bulurlar. Mesela bizim yeni Devlet siyasetimize mesnet kılınan İnkılapçılık, devletçilik ve milliyetçilik mefhumlarının işleneceği, terkip ve izah edileceği yer Darülfünundur. Darülfünun kürsüleri, cemiyetin yarattığı, cemiyetin ileri attığı ve kendine mesnet kıldığı bu prensipleri birer birer alacak, bunların tarih içinde orjinlerini; seyrini ve inkişaf istikametlerini, ahlak sahasında, felsefe sahasında, edebiyat sahasında, iktisat sahasında adım adım işleyecek, terkip edecek, izah edecektir.”¹⁰

Darülfünun öğretim görevlilerinin küstahlık noktasına varacak derecede basite alındığını da görüyoruz:

“İnkılap hakkında yazılacak en güzel esere iki bin Lira vaat edilmesi bile, canlarından bezmiş gözükten müderrisleri bağımsız düşünce ve araştırmaya sevkedememişti.¹¹Cemiyetin ardında kalan, cemiyetin keşiflerini arkadan seyreden, yeni Türk neslinin beklediği orijinal terkipler ve izahlar yerine ona, zavallılığı abasının deliklerinden taşan bir Diyojen gururu altında,

⁸ Şevket Süreyya, a.g.m. Kadro Dergisi, Sayı 14

⁹ Asaf, Burhan, a.g.m. Kadro Dergisi, Sayı 20

¹⁰ Şevket Süreyya, a.g.m. Kadro Dergisi, Sayı 14

¹¹ Asaf, Burhan, a.g.m. Kadro Dergisi, Sayı 20

nihayet ya aynen nakiller, ya da daha kötü şeyler veren bir havanın içinden yol göstericiler değil, ancak yolda kalanlar çıkabilir.”¹²

İnkılaplara destekle ilgili olarak, hilafetin kaldırılmasını alkışlamıyor olması da Darülfünun’a eleştiriler yöneltmesine neden olmuştur:

“Hilafetin ilga edildiği gün, hilafet hukukunun, bütün hakimiyet hakları gibi, ancak millette mündemiç olduğunu ispat eden ve bu tezini tarihi orjinleri, zaman zaruretleri ve Hakimiyet-i Milliye mefhumunun ahlak, hukuk ve felsefe unsurlarile izahını yapan bir muhterem müderris ve meb'usun sesi müstesna olmak üzere, inkılabımızın davaları ve zaruretleri Darülfünun yüksek kürsülerinde hiçbir aksi sada bulamamıştır.”¹³

Cemil Bilsel ise Darülfünun’un hilafetin kaldırılmasına itirazı olduğu görüşünde değildir:

“Üniversiteler milli duyuların, ilmi hür düşüncülerin, doğru ve ileri görüşlerin barındığı ve geliştiği yerlerdir. Milli veya prensipli olmayan hükümetler, ilmin prensip münakaşalarını kendilerinin bir tenkidi sanırlar ve Üniversitelerden çekinirler. Cumhuriyet hükümetinin ne böyle bir mahiyeti, ne de Darülfünun’un alınan tedbirlere karşı bir muhalefeti vardı. Hilafet kaldırıldığı gün bu hareketi, Darülfünun hemen teyit eylemişti.”¹⁴

Görüldüğü gibi tasfiye öncesinde Darülfünun üzerinde büyük bir baskı oluşturulmuş, kamuoyu da reforma hazırlanmıştır. Özellikle Kadro dergisi eliyle yapılan eleştiriler, ahlaktan yetersizliğe, irticadan hainliğe varan bir yelpazededir. Bu derginin kısa süren yayını hayatında iki önemli işlevinden birincisi Darülfünun’un yıkılması, ikincisi ekonomik, kültürel ve siyasi alanda devletçiliğin oturtulması olmuştur.¹⁵

Mecliste Darülfünun üzerine yapılan tartışmalara (TBMM 29 Mayıs 1932 1.Oturum 1. Gündem Maddesi: İstanbul Darülfünun’un 1932 yılı bütçesi hakkında 1/247 sayılı kanun tasarısı ve Bütçe Encümeni mazbatası) baktığımızda Darülfünun’un yenileşme için ne kadar önemli olduğu, tüzel bir kişilik olarak gelir kaynakları bulamadığı, maaşlar az olduğu için öğrencilerden öğretim üyesi olmak isteyen çıkmadığı ve böylece Darülfünun’un kendi hocalarını yetiştiremediği, özerklik

¹² Şevket Süreyya, a.g.m. Kadro Dergisi, Sayı 14

¹³ Şevket Süreyya, a.g.m. Kadro Dergisi, Sayı 14

¹⁴ Bilsel, Cemil, a.g.e. sf.28

¹⁵ Baltacıoğlu, Ali Y. “Darülfünun’dan Üniversiteye 2- 1933 Üniversite Reformu”, Toplumsal Tarih Dergisi 176. Ağustos 2008, sf 40-41

verildikten sonra mevkiler için mücadele edildiği ve liyakatin geri planda kaldığı, ilahiyat fakültesinin ilga edilmesi gibi konuların öne çıktığına şahit oluyoruz.

Meclis tartışmaları Darülfünun'dan ne beklendiği konusunda aydınlatıcıdır. Bu tartışmalarda da Kadro yazılarında var olan pratik yarar beklentisinin öne çıktığı görülüyor. Çanakkale Milletvekili Ziya Gevher Bey ile Eskişehir Milletvekili Emin Bey arasında edebiyat ve fen bilimlerinin fonksiyonu konularında yaşanan tartışmada Emin Bey edebiyat fakültesinin lüzumsuz olduğunu, aslolanın fen bilimleri olduğunu öne sürmüştür:

“İlim denilen nesne faydalı olması gereken bir şeydir.(Alkışlar)...Faydası olmayan bir sınıfın millet namına beslenmesini onlara benzetiyorum (medrese mensuplarıyla edebiyat fakültesi mensuplarını benzeterek)...Bu memlekette edebiyatın lüzumsuzluğunu inkar etmem...Böyle sürü ile edip yetiştirmeyelim.(Gülüştürmeler)Sayılarını sınırlandıralım. Bir Kadro olsun. Şiir yazan, gazeteye yazı yazan, milli heyecanı uyandıran, şu veya bu faydalı işleri yapanlar olsun...Bir Darülfünunumuz var...Bu Darülfünunumuzdan hangi kimyagerimiz, endüstrimize ve tarımımıza öncülük yapmıştır?”¹⁶

Atatürk'ün 1923 tarihli bir konuşmasında da benzer pratik bakış açısı vardır:

“Efendiler terbiye ve tedriste tatbik edilecek metod, malumatı insan için fazla bir süs, bir vasıta-i tahakküm yahut medeni bir zevkten ziyade maddi hayatta muvaffak olmağı temin eden ameli ve kabili istimal bir cihaz haline getirmektir.”¹⁷

Bu konunun o dönemde gündemde olan bir tartışma konusu olduğunu anlıyoruz. Üniversitenin ilk rektörü Neşet Ömer İrdelp de açılış konuşmasında bu konuda sağlıklı bir bakış açısı oluşturma gayretindedir:

“Geniş ve tam manası ile ilim, yalnız maddi ve müspet ilimler değil, kültür ilimleri de bir millet için zinet değildir; en hayati bir ihtiyaç, bir zarurettir.”¹⁸

Albert Malche da raporunda bu konuya değinme gereği duymuştur:

“Darülfünun kültürü için edebiyatın rolü fennin rolü kadar mühimdir. Tarih dahil olduğu halde edebiyat tedrisatı vaktile fennin aksi ve zıddı bir tahsil addolunurdu. Bugün manevi ilimler gittikçe teazzuv eylemekte ve muasır

¹⁶ Öklem, Necdet, *Atatürk Dönemi Darülfünun Reformu*, Ege Ün. Rektörlük yay. İzmir, 1973, sf. 35

¹⁷ Atatürk'ün Maarife Ait Direktifleri, sf. 13

¹⁸ Öklem, Necdet, a.g.e. sf. 39

hümanizme sağlam bir temel temin etmektedir. Bir Edebiyat fakültesinin vazifesi hümanizmi inkişaf ettirmektir. Matematik ve doğa bilimleri bilhassa mühendis bir zihniyet, edebiyat bilimleri ise derin görüşlü fikir ve tahlil adamları yetiştirir.”¹⁹

Aynı tarihlerde bu konunun Almanya üniversitelerinde de sorun olduğunu, sadece on ay rektör kalabilmiş olan Heidegger'in 1933 tarihli “Alman Üniversitesinin Benliğini Evetlemesi” başlıklı rektörlük konuşmasından anlıyoruz.

“Siyasal bilim adlandırmasının o sıralarda bugün taşıdığından tümüyle farklı bir anlamı vardı; politolojiyi vurgulamıyor, ama şunu söylemek istiyordu: 'bu haliyle bilimin anlamı ve değeri, ulus için taşıdığı pratik yararlarla ölçülür'. Bilimin bu politizasyonuna karşı tavrı rektörlük konuşmamda özellikle vurgulanmıştır.”²⁰

Bilimden, her şeyden önce ulusal çıkarlara hizmet etmek gibi pratik yararlar beklenmesinin, dünya savaşlarının arasında bir zaman diliminde yaşanıyor olmasına bağlı konjonktürel sebepleri olduğu reddedilemez. Ancak bu anlayışı doğuran tarihsel ve felsefi arka planı da gözden kaçırmamak gerekir. 17. yüzyılın bilimsel devrimleriyle birlikte, daha önce iç içe geçmiş olan bilim ve felsefe birbirinden ayrılma yoluna girmiş, artık bilgi kendi başına bir amaç olarak değil, eylem için sağladığı faydaya göre değerlendirilmeye başlamıştı.

İlginçtir; XVII. yüzyılın bahsedilen büyük bilimsel gelişmelerinde üniversitelerin bir rolü yoktur. Üstelik o zaman üniversiteler modern bilimin kurduğu yeni doğa kavramlarına muhalefetin öncüsü olmuşlardır. Bu yüzyılda üniversiteler boş ve amaçsız olmakla aynı zamanda geleneksel eğitimin egemenliği altında bulunmakla eleştirilmişlerdir. Önemli bilim adamlarının birçoğu üniversitenin ürünü olmakla birlikte Ortaçağdan kalma eğitim programı sistemli bir değişikliğe uğramamıştır, eğitim bilimsel bir karakter taşımamakta, ortaya çıktığından beri kısmen kilisenin etkisi altında bulunan karakterini korumakta, yüzyılın büyük bilimsel gelişmelerinin dışında ve bazen de karşısında yer almaktadır.²¹

¹⁹ Malche, Albert, *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*, sf.49

²⁰ Heidegger, Martin, *1933 te Neler Oldu ?*, çev. Turhan Ilgaz, Yapı Kredi yay. 2.Baskı, İstanbul, 1995, sf.15

²¹ Westfall, Richard, *Modern Bilimin Doğuşu*, Tübitak yay. 5. Baskı, Ankara, 1995, sf.125

Bu durumda 17. yüzyılın bilimsel hareketi kendi kurumlarını yaratmış bilimsel dernekleri ve akademileri ortaya çıkarmıştır. İngiliz Kraliyet Akademisi* de bu akademilerden birisidir ve kendisini üniversitenin geleneksel eğitiminden ayrı tutmaya çalışmıştır:

“Thomas Hooke 1663'te Kraliyet Cemiyeti'nin (Royal Society) tüzüğünü yazarken, cemiyetin amacını “doğal nesnelere ve yararlı Zanaatların, Manifaktürlerin, Mekanik uygulamaların, Makinelerin ve Deneyle yapılan İcatların bilgisini geliştirmek olarak belirliyor ve “İlahiyatı, Metafizik, Ahlakı, Politikayı, Grameri, Retoriği ya da Mantığı işin içine katmadan” diye bir cümle ekliyordu...Deneysel, ampirik çalışmalar bilimin vizyonunda merkezi bir yer edindikçe, felsefe, doğa bilimcilerine giderek, gerçek hakkında apriori, deneye tabi tutulmayan önermeler geliştirmekle suçlanan teolojinin yerini alan bir dal olarak görülmeye başladı. On dokuzuncu yüzyıla doğru, bilgideki bu ayrışma iki dalın “ayrı ama eşit” oldukları yolundaki eski anlamını yitirdi ve yerini, en azından doğa bilimcilerinin gözünde, kesin olan bilgiyi (bilim), hayal edilen, giderek hayali (bilim olmayan) olandan üstün gören bir hiyerarşiye bıraktı. Bilim, yani doğa bilimi, dünyanın daha adı üzerinde bile anlaşılmadığı alternatifine göre daha açık biçimde tanımlanmıştı. Bazen sanat, bazen insan bilimi, bazen edebiyat, bazen felsefe, bazen de sadece “kültür” olarak adlandırılan alternatif bilgi değişik noktaları vurguluyor ve değişik görünüm alıyor, iç tutarlıktan yoksun görünüyor, bu da hele pratik yarar sağlamadaki görünür zayıflığı göz önüne alındığında, bu bilgiyle uğraşanların davalarını otoritelere kabul ettirebilmelerine hiç de yardımcı olmuyordu.”²²

Bu bağlamda reform yapmak adına Darülfünunu kapatmak isteyenlerin öne sürdükleri güçlü argümanlardan birisi de bu kurumun bilim anlayışının çağın gerisinde kalmış olduğu, ulusun acil pratik ihtiyaçlarına cevap veremediğidir.

2.2. Dünya Konjonktürü; Liberalizmin İflası ve Totaliter İktidarlar

1930'lu yıllara dünya büyük bir ekonomik krizle girdi. Bu krizle beraber II. Dünya Savaşı'nın belirtileri de görülmeye başlamıştı. Liberalizmin iflasının ilan edildiği

²² Gulbenkian Komisyonu, Sosyal Bilimleri Açın, sf.14

* B.Lewis'e göre Darülfünun düşüncesini geliştirip olgunlaştıran Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye bahsedilen İngiliz Kraliyet Cemiyetini model olarak almıştır. Lewis, Bernard, a.g.e. sf.432

o günlerde devletçilik hızla yükselişe geçti ve Almanya, İtalya gibi bazı ülkelerde kısa zamanda totalitarizme dönüştü.

Zaten Tek Parti'nin hükümet ettiği, özel sermayenin ve sivil alanların güçlü olmadığı Türkiye'de bu yıllarda devletçi ekonomi yükselişe geçti.

“Yeni ekonomik politikanın ilk belirtisi, İsmet Paşa'nın 1930'da Sivas'ta yaptığı konuşmada görüldü. Ondan sonra 20 Nisan 1931'de M. Kemal, ertesi ay Cumhuriyet Halk Partisi kongresinde kabul edilecek ve daha sonra Anayasaya konacak olan altı temel ve değişmez ilkeyi ilk kez ortaya koyduğu ünlü bildirisini yayınladı...Bu ilkelerden yalnız biri –devletçilik-yeniydi...1933'te Türk endüstrisinin geliştirilmesi için ilk Türk beş yıllık kalkınma planı hazırlandı.”²³

Darülfünun'un bazı hocaları bu sırada devletçilik karşıtı görüşler beyan etmişler, devletçi ekonominin gizli sosyalizm olduğunu savunmuşlardır. Aşağıdaki satırları yazdığı için Maliye Müderrisi İbrahim Fazıl Bey, Şevket Süreyya tarafından mürteci addedilmiştir:

“Bütün iktisadi faaliyet sahalarının devlet eline geçmesini iddia eden nazariyeleri uzağa atınız. Bunlar memleketi anarşiye götürecek olan bir sosyalizmden başka bir şey değildir.”²⁴

Bu dönemde hükümetin tek seslilik sağlamak için yoğun çaba harcadığı görülür. Başlangıçtan beri ayrı ayrı sınıflardan oluşan bir bütün değil, işbölümüyle dayanışma oluşturan yekpare bir bütün olarak tasavvur edilen halk imgesi mevcuttu. Fakat 1923-1929 arasında Darülfünun gibi görece özerk alanlar varlığını koruyordu. 1930'larda ise Parti sosyal ve kültürel alanda da tekel olmaya yöneldi.

Halk Partisinin 1930'larda değişen rolü Kemalist rejimin otoriteryanizmden totalitarizme evrilen veya en azından buna kalkışan doğasıyla ilgiliydi. 1930'lardan sonra CHF hükümeti partiyle bağı olmayan tüm sivil toplum kuruluşlarını saf dışı bıraktı. Bunun en bilinen örnekleri Türk Kadınlar Birliği, Bağımsız Mason Locaları, Öğretmenler Birliği, Yedek Subaylar Cemiyeti, Gazete Muhabirleri Derneği gibi meslek kuruluşları ve Jöntürkler döneminden beri var olan ve 1912'den beri kültürel Türk Milliyetçiliğinin ana üssü olan Türk Ocakları oldu. Bu bağımsız organizasyonlar

²³ Lewis, Bernard, a.g.e. sf.285

²⁴ Şevket Süreyya “Don Kışot'un Yeldeğirmenleriyle Muharebesine, Kürsü Politikacılığına ve Cavit Bey İktisatçılığına Dair...”, Kadro Dergisi, Sayı 17, Mayıs 1933

tamamen parti kontrolünde olan yenileriyle değiştirildi. Halk Partisinin kadın kolları Türk Kadınlar Birliğinin yerini aldı, 1932 Şubatında kurulan Halkevleri Türk Ocaklarının halefi olarak ve öncelikle onların binalarını devralarak kuruldu. Halkevleri kısa zamanda parti mobilizasyonunun en önemli aracı oldu. Parti liderliği tarafından Halk Evlerinin amaçları; kültür ve idealleri, ulusal birlik yaratmak için taşraya yaymak ve parti prensiplerini kitlelere aktarmak olarak özetleniyordu. 1930'larda Parti'nin rolündeki bu değişimin nedeni olarak üç sebep sayılabilir: Birincisi dünya ekonomik krizinde tarım ürünlerinin fiyatının sert bir şekilde düşmesinin Türkiye ekonomisine vurduğu darbedir. İkincisi muhalif SCF tecrübesi ile halkın CHF konusundaki hoşnutsuzluğunun, Menemen Olayı ile dinsel reaksiyonun ne denli güçlü olduğunun ve modernizasyonun kitlelere benimsetilemediğinin anlaşılması konularıdır. Bunlar eğitim ve propagandaya ağırlık verilmesi ve demokrasinin belirsiz bir süreyle ertelenmesi anlamına geliyordu. Üçüncüsü Batı demokrasilerinin krizdeki başarısızlığından dolayı rol modeli olma özelliğini yitirmesidir. Sovyetler, İtalya ve Almanya krizle baş etme konusunda daha başarılı görülmüştür.²⁵

Aynı günlerde SCF ile birlikte ortaya çıkmış diğer iki küçük parti Ahali Cumhuriyet Fırkası ve Türk Cumhuriyet Amele ve Çiftçi Partisi, doğrudan doğruya hükümet emriyle feshedilmiştir.²⁶

25 Temmuz 1931'de çıkan yeni matbuat kanunuyla özellikle Serbest Cumhuriyet Fırkasının örgütlü olduğu Batı Anadolu'da çıkan birçok gazete kapatıldı, yazarları tutuklandı. 1931'den 1945'e kadar basın, tek partinin propaganda aracı oldu.²⁷

“Bütün bu dönem boyunca partili gazeteciler, devrimin ihtiyaçları, birlik ve beraberlik, fedakarlıkta bulunmanın lüzumu üzerine yazılar yayınladılar. Bu yazılarda yapılan benzetmeler; açıklayıcı örnekler, ayırım gözetmeden İtalya, Sovyetler Birliği sonraları da Almanya'dan seçiliyordu. Bu ülkelerde basının ya da üniversitenin hükümet politikasıyla uyum içinde olması gereğinin kabul edildiği ve buna uygun tedbirler alındığı durmadan tekrarlanıyordu...Liberalizm ve onun kişi özgürlüğü anlayışı iflas etmişti, bu

²⁵ Atabaki, Touraj and Jürcher, Erik Z., *Men of Order; Authoritarian Modernization under Atatürk and Reza Shah*, Published by I.B. Tauris, London and New York, 2004, sf.106

²⁶ Lewis, Bernard, a.g.e. sf. 280

²⁷ Mazıcı, Nurşen, “1930'a Kadar Basının Durumu ve 1931 Matbuat Kanunu”, Ankara Ün. Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/45/809/10292.pdf

yüzden de yeni rejimin savunucuları, örneğin üniversiteden kaynaklanan cılız itirazları çağdışı bir tutum sayıyorlardı.”²⁸

Türkiye'de olup bitenlere çok benzer şeyler Almanya'da da yaşanıyordu:

“Bu yıllarda Almanya'da Nasyonal-Sosyalizm ile beraber üniversitenin fikri manevi temelleri ve istikameti bakımından yeni temayüller belirdi. Nitekim Nasyonal-Sosyalizm kendi ideolojisinin Üniversite tarafından benimsenmesi talebini ortaya koydu; buna göre ilim ve üniversite bizatihi gaye olmayıp, münhasıran Nasyonal-Sosyalist dünya görüşüne, Alman milletine hizmet edecekti. Siyasi ideoloji hareket mebdeni ve istikameti gösterecek ve Maarif Nazırı Rust'un bir sözüne göre (Heidelberg Üniversitesi'nin 550. yıldönümü münasebetiyle nutuk) ilmin hakiki muhtariyeti ve hürriyeti, millette yaşayan kuvvetlerin ve tarihi mukadderatımızın fikri-manevi organı olmak ve bunları hakikat kanununun fevkinde meydana koymakta tecelli edecekti. Bu sebeple Üniversite yalnız taharri ve tedrisle uğraşmayacak, aynı zamanda terbiye müessesesi olacaktı. Siyasi mana ve mahiyet alan Alman Üniversitesinde bu üç unsur bir vahdet teşkil edecek, bu sayede yeni insan yetişecekti.”²⁹

Hükümetin Darülfünuna yapacağı müdahalenin, liberalizmin itibarının zayıflaması ile ilişkilendirildiğini görüyoruz. Kadro yazarlarından Burhan Asaf'a göre: “On dokuzuncu asrın liberal zihniyetine dayalı üniversitelerinde, ilim ilim için yapılır ve ilme dışarıdan bir müdahale yapılamazdı. Bu prensipler olmasa insanlık Orta Çağın teokratik ve klerikal kasvetinden müspet ilimlerin hürriyet havasına kavuşamazdı. Ancak liberalizmin, devri bitmiştir, liberalizm artık hayatta karşılığı kalmamış bir değerdir, üniversite de bu anlayışı terk etmelidir, yoksa mürteci durumuna düşer, medreseleşir ve orada skolastik vücuda gelir ve her skolastik hayatın gerisinde kaldığının işaretidir. Dünyada da liberalizm tam bir hezimet ve tasfiye halindedir.”³⁰

Buradan anlaşıldığı üzere Mussolini, Hitler, Stalin gibi diktatörlerin totaliter iktidarları da Darülfünun tasfiyesine ilham kaynağı olmuştur. Bu yıllarda devletçilik ilkesinin de bu tarz uygulamalara yol açacak şekillerde yorumlandığı vakidir:

“Bizim için devletçilik eski ordulaşmış millet rejiminin modern şartlar ve zaruretler altında tecelli etmiş bir şeklidir.”³¹

²⁸ Keyder, Çağlar, *Türkiyede Devlet ve Sınıflar*, İletişim yay. 3.Baskı, İstanbul 1993, sf.139

²⁹ Davran, Bülent, “Türk Üniversite Reformu Tasavvuru Münasebetiyle Alman Üniversitesinin Hukuki Temellerine Kısa Bir Bakış”, *Dünya Üniversiteleri ve Türkiye'de Üniversitelerin Gelişmesi*, Cilt I., Derleyen: Ernst Hirsch, Ankara Üniversitesi yay. 1998, 2. Baskı, İstanbul, sf.58

³⁰ Burhan Asaf, a.g.m. Kadro Dergisi, Sayı 20, sf.26

³¹ Şevket Süreyya, “Programlı Devletçilik”, Kadro Dergisi, Sayı 34, Teşrinievvel 1934

Genellikle Parti Yönetim kurulunda hitap eden (meşhur altı günlük nutukta bile) Atatürk, 1933 yılında yapılan 10.yıl kutlamalarında ilk defa stadyumda konuşma yapmıştı. Kutlama programı geçit töreni ve kitlesele jimnastik gösterileriyle İtalya'daki benzer kutlamaları andırıyordu.³²

2.3. Darülfünun ve Türk Tarih-Dil Tezleri

1931 yılında Türk ulusunun tarihini, “çağdaş bir görüşle” ele alıp incelemek amacıyla, daha sonraları Türk Tarih Kurumu adını alacak olan, Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti kurulmuştu. 1932’de bu kurumun girişimiyle Türk Tarih Tezini tanıtmak, benimsetmek amacıyla Türk Tarih Kongresi toplandı. Bir tartışma ve arayıştan çok Tezin yaygınlaştırılmasını hedefleyen kongrede, Fuat Köprülü, Zeki Velidi, Ahmet Refik gibi İstanbul Darülfünunu hocaları da bulunuyordu. Bu öğretim görevlilerinin kongrenin otoriter atmosferinde çekingen itirazları olmuştur. 1933 Reformunda Darülfünun’dan atılacak olan Ahmed Refik 1925'te Reşit Galip'in de üye olduğu İstiklal Mahkemesinde yargılanmıştı.³³

Türk Tarih Tezi Türklerin anayurdunun Orta Asya olduğunu, kuraklık sonucu orayı terk ederek dünyaya yayıldıklarını ve bu yayılma esnasında gittikleri yerlere Orta Asya’da kurdukları büyük devletlerin geleneğini ve medeniyetini taşıdıklarını iddia ediyordu. Mısır, Mezopotamya uygarlıkları, Sümerler de dahil olmak üzere aslen Türktüler.

Kongrede Tataristanlı Sadri Maksudi ve Başkırđistanlı Zeki Velidi arasında görüş ayrılıkları olmuştur. Sadri Maksudi Reşit Galip'le birlikte Orta Asya'da sürekli kuraklık ortaya çıktığını ve bu yüzden göçün gerçekleştiğini iddia etmiştir. Sadri Maksudi'nin bu konuda 'Orta Asyada Onyedili Kumaltı Şehri' adlı bir kitabı da vardır. Zeki Velidi ise kuraklığın sürekli olmadığını tarih öncesi dönemlerde kum altında kaldığı iddia edilen bu şehirlerin tarih dönemlerinde var olduğunu kaynaklar göstererek ispatlamaya çalışmıştır. Kongreden sonra Darülfünun’daki görevinden istifa eden Zeki

³² Atabaki, Touraj - Jürcher, Erik Z. a.g.e. sf.110

³³ Ersanlı Behar, Büşra, *İktidar ve Tarih*, Afa yay. 2. Baskı, İstanbul, 1996

Velidi Beyin bu görüşleri siyasal iktidarın hoşuna gitmemiştir. Çünkü Orta Asya'dan batıya kitlesel bir göç olduğu iddiası Türk Tarih Tezinin temellerindedir. ³⁴

Kongrenin üniversite reformu ile ilgili olarak özel bir önemi vardı: 1930'lardan bu yana gelişen dil ve tarih hareketleri üniversiteden destek görmedi. M. Kemal'in çok önem verdiği her iki hareket de üniversite dışındaki genç uzmanların desteği ile yürütülmekteydi. 1932 yılında toplanan I. Tarih Kongresinde, Darülfünun öğretmenleri tarafından ileri sürülen eleştiriler bardağı taşıran son damla oldu. ³⁵

Hirsch'e göre bu kongre:

“Atatürk'ün kendi kopardığı İslam geleneği bağları yerine, milli gururun üzerinde yükselebileceği dini öğretilerden ve hanedan geleneğinden arındırılmış, kökleri insanlık tarihine dayanan bir temel yaratmak için nasıl çaba gösterdiğinin kanıtıdır.” ³⁶

Türk Tarih Tezini de kapsayan ulusal hareketlerin işlenmesi, yaygınlaşması ve kalıcı hale gelmesi için kurulmuş olan Dil Tarih Coğrafya Fakültesi'nin açılışı Millet Meclisinde, o zamanın Maarif Bakanı Saffet Arıkan'ın şu sözleriyle duyurulmuştur.

“Atatürk'ün yüksek dehasından doğan ve kendi kutlu eliyle yaratılan tarih ve dil hareketi; bunlara bağlı olan arkeoloji ve coğrafya bilgileri için Ankara'da bir fakülte açılacaktır.” ³⁷

Açılan bu fakültede (DTCF) on yıl süreyle Sümer dili uzmanı Landsberger, Hititoloji uzmanı Guterbock gibi tanınmış profesörler ders verdi. Türk Tarih Tezine katkıda bulunan bu kişiler, Sümer ve Hitit halklarının Türk kökenli olduğunu, dillerinin de bu gerçeğin sağlam bir kanıtı olduğunu savundular. Bu konularda tanınmış bir diğer profesör de Wolfram Eberhard idi. Çin dili ve tarihini Türk tarihi ile karşılaştırmalı bir biçimde inceliyordu. Aslında Çin tarihinin Türk kökenlerini göstermeye çalışmaktaydı. Eberhard'ın bu yaklaşımı, fazla derin bir araştırmaya başvurmadan Çinlilerin büyüklüklerini Türklere borçlu olduğunu savunan Türk Tarih Tezinin yaratıcılarına çok cazip gelmişti. ³⁸

³⁴ Ersanlı Behar, Büşra, a.g.e.

³⁵ Başgöz, İlhan, a.g.e. sf.184

³⁶ Hirsch, Ernst, *Anılarım*, çev. Fatma Suphi, Tübitak yay. Ankara, 1997, sf. 300

³⁷ Ersanlı Behar, Büşra, a.g.e. sf.170

³⁸ Ersanlı Behar, Büşra, a.g.e. sf.171

İslamiyet öncesi Türk Tarihini yücelten bu yaklaşımın örneklerini rejimin propaganda organı sayabileceğimiz Kadro Dergisinde de bulabiliriz:

*“Türk milletinin bir Ergenekon efsanesi vardır ki, bu efsanede maddenin hareketi ve hareketin şiiri, şimdi içinde yaşadığımız inkılâp devri ve inkılâp nesli için de bir şiir ve sembol olacak kadar güzel ve anlamlıdır.”*³⁹

İleriki yıllarda, milletvekilliği, TRT yönetim kurulu başkanlığı da yapmış olan Behçet Kemal'in, bir kısmını aşağıya aldığımız piyesi, Ankara Halkevi sahnesinde Gazi gününde oynanmıştır. Behçet Kemal 1933'te yazdığı ve oynadığı bu piyesle Türk Tarih Tezini halka yaymayı amaçlıyordu:

ERGENEKON

*Türk örnektir Tanrının her pürüzsüz huyuna;
Dünya yaratılmıştır Türk'ün yüzü suyuna.*

...

*Türk kalbinden geçti ilk Tanrının kanları;
Öbür ırklar sürüyken Türklerdi çobanları!*

...

*Gün görmezken öteki insanların inleri,
Kafalarında güneş, Türklerin bilginleri...*⁴⁰

Yusuf Akçura, “bütün kavimlerin Allah tarafından Aryalıların hizmetçisi olmak üzere yaratıldığını aşılamaaya çalışan” Avrupasantrist tarihi reddetmek adına, Avrupa'da olduğu gibi tarihin belirli bir amaca hizmet edecek şekilde okutulması ve kitaplarda Türk ırkına layık olduğu yerin verilmesi gerektiğini belirterek Tarih Tezini savunmuştur.⁴¹

Güneş Dil Teorisi ise, 1930'lu yıllarda Atatürk tarafından desteklenmiş, Türk Dilini Tetkik Cemiyeti'nin düzenlediği III. Dil Kurultayında katılımcılar tarafından tartışılmış ve hatta kurultay raporunda katılımcı dilbilimciler tarafından da araştırılması teşvik edilmiştir.

Hermann Kvergiç'e göre; Türk dili bütün dillerin temelinde yer alan esas bir dildi, diğer dillerdeki birçok kelime de Türkçeden türemeydi. Kvergiç bu görüşü

³⁹ Şevket Süreyya, “Ergenekon Efsanesi”, Kadro Dergisi, Sayı 13, Ocak 1933

⁴⁰ Behçet Kemal, “Ergenekon”, Ülkü Dergisi, Şubat 1933 Sayısı

⁴¹ Akçuraoğlu, Yusuf, “Birinci Türk Tarihi Kongresi”, Ülkü Dergisi, Şubat 1933

savunduğu kırk yedi sayfa uzunluğundaki tezini, 1935 yılında Viyana'dan, önce Türk Dil Kurumu üyesi Ahmet Cevat Emre'ye gönderdi. Emre'nin kıymetsiz bulduğu mektubuna cevap alamayan Kvergiç, bu kez eserini doğrudan Atatürk'e gönderdi.⁴² Kvergiç Türk çocuğunun en kısa zamanda en çok şeyi öğrenmek zorunda olduğunu ve otuz bin kelime Arapça eğitimi için tüm hayatını verecek vakte sahip bulunmadığını söylüyordu: Kvergiç'in Türk dilinde gördüğü kesinlik ve katilik dönemin pragmatizmi için son derece uygundu ve verdiği kendi deyimleriyle grotesque örnekler, Osmanlı dilinin Türkçe'ye sızmasının psikolojik zararlarını göstermeye yetiyordu.⁴³

Görüldüğü üzere Türk Tarih ve Dil Tezleri konularında, Hükümet ile Darülfünun arasında tasfiye sürecini tetikleyen bir aykırılık söz konusudur. Hükümete göre modern ulus devlet yaratma yolunda Avrupa'nın yaptığı gibi yeni bir tarih yaratmak meşrudur.

2.4. Reform Hazırlıkları ve Darülfünun İlgası

1931'de toplanan Cumhuriyet Halk Fırkası Kongresinde üniversitenin reformasyonu kararı alındı. Bunun için İsviçreli pedagog ve Cenevre Üniversitesi Profesörü Albert Malche'in çağırılması kararlaştırıldı. Bu çağrıya olumlu cevap veren Malche hükümetin bu girişimini şu çerçevede değerlendirmişti:

“Askerlik, idare-i dahiliye ve maliye cihetinden tensikat ve teşkilatı lazimesini vücuda getirmiş olan yeni Türkiye, hars noktasından teşkilatını da ikmal etmek ihtiyacını hisseylemektedir. İstanbul Darülfünunu'nun memleket fikir ve hars merkezi olmak itibarile azami menfaat temin etmesi icap ettiği kanaatini, haklı olarak perverde eyliyor...Her memlekette siyasi tayinlerden korkulmaktadır. Fakat bundan kurtulmaya çalışırken zümre ve grup nüfuzu ile vukua gelen tayinlerle karşılaşılır ki, umumi menfaatlerden daha az mülhem oldukları cihetle bu nevi tayinler daha fazla daii endişedir. Hatta Darülfünunla mutabık kalarak, hükümet Islahat devresinde bir mesai programı vücuda getirip, bunu tatbik etmekte tereddüt eylememelidir.”⁴⁴

⁴² Lewis, Geoffrey, *Trajik Başarı*, çev. M. Fatih Uslu, Gelenek yay. 2. Baskı, İstanbul, 2004, sf.75

⁴³ Ersanlı Behar, Büşra, a.g.e. sf.177

⁴⁴ Malche, Albert, a.e. sf.5

Darülfünunu verimsiz bir makineye benzeten Malche şu genel değerlendirmeyi yapmıştır:

“İstanbul Darülfünunu, zayıf bir randıman vermek üzere işliyen vâsi bir teşekküldür...Mesele; makineyi sadeleştirmek mesaisini yoğunlaştırmak, bu makineyi işletenlere en mükemmel usûlleri tatbik imkanlarını da vermek suretile müteaddit kuvvet ziyanlarının önüne geçmek! Durum çaresiz ve ümitsiz değildir, ama ciddidir.”⁴⁵

Malche geniş bir şekilde uygulamaya konulacak olan raporunu 29 Mayıs 1932 tarihinde tamamladı. Raporda değindiği noktaları şöyle özetleyebiliriz:

- Gerçek Darülfünun eğitimi yalnızca öğrenciyi şahsi görüşler geliştirmeye teşvik ve araştırmaya yöneltmekle olur. Bir ders, Ortaçağ ders adetiyle ilmin külli ifadesi değildir ve olmamalıdır. Tecessüs uyandırmalı, öğrencinin ilgisini ve dikkatini çekmeli, problemleri beraber düşünmeye sevk etmeli ve şahsi çalışmayı teşvik edici olmalıdır. Okunan bir ders kitabından farklı olmalıdır. Dersin, ansiklopedik kitap bilgisi şeklinde verilmesi ve bunun ezberlenmesinin beklenmesi sakıncalıdır ve gerçek bilimsel çalışmaya yönelmeyi engellemektedir. Profesörler birer konferansçı gibi telakki edilemezler. Bir profesör hayat ve hareket veren bir rehber olmalıdır. Bütün Darülfünun’da şifahi ve teorik dersler azaltılmalı, pratiğe dönük eğitime ağırlık verilmelidir. İlimleri artık nakledilmesi gereken sabit bütünler olarak görmemek gerekir. Mesele öğrencinin zihnini harekete geçirmek, araştırmacı ruhu uyandırmaktır. Darülfünun bu bilimsel zihniyeti yaratmakla görevlidir. Bundan başka selamet yoktur. Raporumdaki diğer her şey bu şarta tabidir.
- Türk öğrencilerin yabancı dil bilgisi yetersizdir. Galatasaray Lisesi’nden, Alman ve İngiliz okullarından mezun olanlar azınlıkta bulunmaktadır. Taşradan ve şehrin liselerinden gelen çoğunluk bu konuda çok eksiktir. Bunlar uzun yıllar Fransızca ders görmelerine rağmen başarısızdırlar. “Büyük bir kültür lisanında ilk sene sonunda imtihan yapılmalı ve bu imtihanı geçemeyenlerin ilişkisi kesilmelidir. Bu sert bir tedbir olarak

⁴⁵ Malche, Albert, a.e. sf.21

düşünülebilir fakat Darülfünun pençelerini Garp hayatı üzerine açmalıdır bunun da yegane çaresi talebeyi büyük Avrupa Medeniyetine ait bir lisana iktisabı vukuf mecburiyetinde bırakmaktır.” Yabancı dil öğretimi için yurtdışından lektörler getirilmelidir.

- İstanbul Darülfünunu’ndan öğretmen, kimyager, avukat gibi pratik mesai adamları yetiştirilebilir, fakat hocalarının da kabul ettiği gibi geleceğin Türk profesörlerinin burada yetişmesi henüz mümkün değildir. Bunları Berlin’de, Leipzig’de, Paris’te, Chicago’da okumuş gençlerden temin ettiğiniz sürece bir üniversite ananesi meydana gelmeyecektir. Üniversite hocaları daima aralarında bir rabıta bulunmayan bir topluluk olarak kalacak, kuşaktan kuşağa mükemmel doğru yol alan bir geleneği paylaşan ve taşıyan bir grup haline yükselemeyecektir. Darülfünun’un en önemli görevi kendi profesörlerini yetiştirmesidir.
- Türkçe bilimsel yayınlar eksiktir. Öğrencinin ders dışında bilgi edinme imkanı yoktur. Bu durumun derhal büyük bir azim ve irade ile değiştirilmesi zorunludur. Harf İnkılabından önce basılmış eserlerden hala okunmaya layık olanlar yeni harflerle basılmalıdır. Tercüme işi sistematik olarak bir komisyonca yapılmalıdır.
- Darülfünun kütüphanesi saat dörtte kapanmakta ve okumak için dışarıya kitap vermemektedir. Bu halde öğrencilerin kitap okumaları mümkün olamaz. Hukuk Fakültesi çok zengin bir kütüphaneye sahiptir, lakin Tıp Fakültesi kütüphanesi şaşılacak bir fakirlik içindedir.
- Orta öğretim hocalarını yetiştiren Fen-Edebiyat Fakültesi ile Yüksek Muallim Mektebi arasında teşrik-i mesai zayıftır. Öğretmenliğe hazırlama, uygulamalı sınıf eğitimi bakımından gelişmemiştir.
- Profesörler düşük ücret almaktadır, maaşları orta öğretim öğretmenlerinden çok az fazladır. Bu durum onları yan görevler almaya zorunlu bırakmaktadır. (Malche tıp ve hukuk fakültesi profesörlerinin dışarıda çalışmalarının yararlı olacağına kanidir ancak bunun belli bir sınırı olması gerektiğini düşünür.)

- Prensip olarak hoca miktarı azaltılmalı kalanların şartları iyileştirilmelidir. Kadro azaltılırsa işsiz kalan hocalar ilmi tercümelere memur edilmeli, mektep idaresiyle veya yüksek mektep hocalıklarıyla vazifelendirilmelidir.
- İlahiyat Fakültesinin on üç müderrise karşı üç öğrencisiyle bir fakülte olarak yaşamını sürdürmesi mümkün değildir, bu fakültenin Ulum-i Diniye adıyla Edebiyat Fakültesine bağlanması yerinde olur.
- Otuz yaşından önce muallim olunamaması ve on beş yıl muallimlikten sonra ancak profesör olunabilmesi şartları değiştirilmelidir. Bu şart yüzünden en erken kırk beş yaşında profesör olunabilmektedir. Darülfünun dışından bilim adamlarının Darülfünun'da öğretim görevlisi olma şansını tamamen engelleyen uygulama hükümleri de değiştirilmelidir.
- Profesörlüğe yükselme ve kadrolara seçilmede genç bilim adamları büyüklerin keyif ve arzularına tamamen terk edilmemelidir. Bu hususta yeni düzenlemeler yapılmalı ve salahiyyet bakanlıkla paylaşılmalıdır.
- Üniversitenin muhtariyeti, Darülfünun'un uzaklaşması ve kendi kendine kalması anlamına gelmemelidir.
- İstanbul'un Asya yakasında Haydarpaşa'daki Tıp Fakültesinin konumu elverişsizdir, çünkü eski İstanbul'daki hastanelerin durumu nedeniyle, gerçek tıp yaşamı diğer yakada sürmektedir.
- Hukuk Fakültesi'ndeki, Mülkiye ve Yüksek Ticaret Okulu'ndaki çeşitli dersler sebepsiz şekilde ayrı ayrı olarak yürütülmektedir; aynı hocalar aynı dersleri, bir o fakültede bir diğerinde tekrarlamaktadır. Birbirinden uzakta olmayan fakültelerde bu dersler ortaklaşa yapılmalıdır. Edebiyat Fakültesi ile Yüksek Muallim Mektebi de bu konuda benzer durumdadır.
- Darülfünun toplu ile daha iç içe olmalıdır. Halk kütlesini 'terakkiyatı cedideden' haberdar tutmalıdır. Halka açık toplantı ve konferanslar, lise öğretmenleri için gelişme kursları, arkeolojik geziler, kongreler tatil kursları, ulusal sanat ve fen akademileri kurulmalı, süreli yayın çıkarılmalıdır.
- Genel bir lisaniyat kürsüsü kurmak zorunludur. Fakültede Şark ve Garp edebiyatları ve tarih ziyadesiyle okunuyor fakat, dilin ne olduğu, psikoloji ve

sosyoloji ile alakası hakkında talebenin hiçbir fikri yoktur. Bu konularda derinleşmeyi sağlayacak böyle bir kürsü ile fakülte yeniden canlanacaktır.

- Sosyoloji bölümü takviye edilebilir. Yakın bir gelecekte sosyoloji ve iktisadi bilimler fakültesi kurmak gerekebilir. Böyle bir fakülte istatistik, anket gibi genç bilimleri bünyesine almaya da hazır olmalıdır.

Ayrıca Malche öğrencilerin savaş nesillerinden olması nedeniyle fazla heyecanlı ve olaylı bir çocukluğun olumsuzluklarını taşıdıklarını, okudukları lise ve geldikleri şehirlere göre seviyelerinin çok değiştiğini profesörlerden duyduğunu belirtir. Üzerinde durduğu bir diğer husus öğrencilerin çoğunluğunu oluşturan taşralı öğrencilerin yaşam standartlarının düşüklüğü ve büyük şehirde kendilerini kaybolmuş hissetmeleridir.

Atatürk Malche Raporunu altını çizerek ve yanına notlar alarak okudu. Raporu beğendiği ve etkilendiği notlarından anlaşılmaktadır. Aldığı notlardan Malche Raporunu kültür programının parçası olarak değerlendirdiğini görüyoruz.

“Okuduğumuz rapor bir bakıma göre, güya Türkiye’de bir âlî tahsil müessesesi kurmak için nasihatleri ihtiva ediyor; halbuki hakikatte bütün Türkiye’de bir kültür programının ne olmasına, nasıl olmasına işarettir.”⁴⁶

Atatürk’ün Malche Raporunun kenarına düştüğü notlar şunlardır:

1. Talebe, İngilizce, Almanca, İtalyanca veya Fransızca gibi ekalli bir ecnebi lisan bilmelidir. (okuyup anlamak)
2. Hürriyet-i ilmiye mahfuz. Fakat, idare ve talim heyetlerinin tayininde ve program tanziminde müdahale.
3. Kafi para vermişik.
4. Müderris 88 + Muallim 44 + Müderris Muavini 36 + Asistan 42 = 240 Çok.
5. Memurlar, müstahdemler adedi çoktur. Bu vazifeleri muhtaç talebeye.
6. Kıymetsiz talebenin ilk sene cesareti kırılmalıdır.

⁴⁶ Kocatürk, Utkan, “Atatürk’ün Üniversite Reformu ile ilgili Notları”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt 1, Sayı 1, Ankara, Kasım 1984, sf.9

7. Emin'in en mühim vazifesi ilmi meselelere taalluk eder; idare işleri için bir memur lazım.
8. İstanbul Darülfünunu kendisini şuurlu bir şekilde, muayyen bir noktaya sevkeden, ilmi ve fikri hızdan nasibedar değildir. Birkaç sene için teveccüh olunacak istikameti Vekalet tespit etmeli
9. Fakülte reislerinin müşterek ve devamlı çalışmaları (Emin tarafından) temin olunmalı
10. Hoca tayin ve azlinde Vekalet hakim olmalıdır.
11. Darülfünun'un en büyük zaafı, şahsi mülâhaza ve araştırmaya sevkeder tarzda tedris yok. Ansiklopedik malumat veriliyor.
12. Edebiyat fakültesi çok fena.
13. Darülfünun hocaları yoktur. Şimdilik hariçten getirmek lazımdır. Ondan sonra da kendi çocuklarımızı ecnebi üniversitelerinde yetiştirmek lazım.
14. Tıp fakültesinin nakli lazımdır.⁴⁷

Atatürk notlarında Malche'in tespitlerini “herhangi bir Türk münevver inkılapçısı'nın da hemen tespit edeceği gayet bariz noktalar” olarak değerlendiriyor. Ancak Malche'ı kesin kurtarıcı formülleri olmadığını açıkça söylediği için takdir ediyor.

“Takdir ederiz çünkü bu adam bütün nezaketini kullanarak diyor ki : Ben sizi anlamadım ki, ben sizi anlamıyorum ki ne yapmak istediğiniz hakkında sizinle, Türklükle mütenasip yüksek üniversiteyi nasıl kurmak istediğinizde fikr-i mahsusum yoktur.”⁴⁸

Malche İstanbul Üniversitesi reformunu Zürih'teki Yardım Cemiyeti'ne haber vermişti. Bunun üzerine P. Schwartz, Malche ile hemen irtibat kurdu ve Cemiyet'in temsilcisi olarak Temmuz 1933'te Türkiye'ye geldi. Milli Eğitim Bakanı Reşit Galip başkanlığındaki reform heyetiyle Türkiye'ye getirilecek bilim adamlarını belirlemek için bir toplantı yaptı. Schwartz'ın, Widmann tarafından aktarılan anılarında toplantı ile ilgili söyledikleri şöyledir:

⁴⁷ Kocatürk, Utkan, a.g.m. sf. 6-7

⁴⁸ Kocatürk, Utkan, a.g.m. sf.8

“Bize...için bir profesör önerir misiniz?” Bu sorular bir öğleden sonrası boyunca otuz kez soruldu ve artan bir gerilimle bunları cevaplandırdım. Ben ve bütün oradakiler zamanı unutmuştuk. Biliyordum ki, bu saatlerin Almanya’dan rezilce ve alçakça kovulmuş kişiler için yaradılış kadar anlamı vardı. Harika ve Batı’nın pisliğine bulaşmamış bir ülke keşfediyordum!”⁴⁹

Buradan anladığımız kadarıyla bakan ve diğer yetkililer seçici olmamış, ivedi davranmışlardır, zira 1 Ağustos 1933’te açılmak istenen üniversitenin açılışına bir ay bile kalmamıştır. Sadece Schwartz’ın önerileriyle otuz bilim adamı üzerinde anlaşma imzalanmıştır. Schwartz Zürih’e çektiği telgrafa “3 değil 30” yazdığını belirtmiştir.⁵⁰ Bu ifadeden anlaşıldığına göre bu kadar kişiye istihdam sağlayabileceğini başlangıçta Schwartz da düşünmemiştir.

İstanbul Darülfünunu 31 Temmuz 1933 günü lağvedildi. Reformun gerçekleştirilmesinde önemli rolü olanlar başta Maarif Bakanı Dr. Reşit Galip olmak üzere, Avni Basman, Rüştü Uzel, Müsteşar Salih Zeki, Cevat Dursunoğlu, İhsan Sungu ve Faik Reşit’ten oluşan Reform Komisyonu üyeleri idi.

Darülfünun’un 240 hocasından (88 profesör, 44 doçent, 108 başasistan ve asistan) 157’si (71’i profesör) bilimsel yetersizlik, yaşlılık, görev ihmal, öğretim yönteminin eksikliği, yabancı dil bilmeme, inkılaplara kayıtsızlık gibi gerekçeler öne sürülerek görevlerinden alınmışlardır.

Darülfünun’dan atılan müderris sayısında Schwartz’ın listesinin etkili olma ihtimali yüksektir. A.Y. Baltacıoğlu’na göre: “Boşalan kürsüler için Alman bilim adamı aranmamıştır, Schwartz’ın listesine göre kürsüler boşaltılmıştır. Kürsülerin bu şekilde boşaltılması Malche’in istediği bir şey değildir.”⁵¹

Tasfiyeden sonra çıkarılan bir yasa açığa alınan öğretim üyelerinin, yasal koşulları taşımaları durumunda ve Darülfünun’daki dereceden bir derece eksik maaşla, orta öğretim kurumlarında öğretmen olarak çalışabileceklerini bildirmektedir. Çaresiz kalanlar bu yasadaki faydalanarak öğretmenliğe geçmişlerdir. Tasfiye edilenlerin bir

⁴⁹ Widmann, Horst, *Atatürk’ün Üniversite Reformu*, çev. Aykut Kazancıgil, Serpil Bozkurt, İstanbul, 1981, sf. 44

⁵⁰ Grothusen Klaus Detlev ; "1933 Yılından Sonra Alman Bilim Adamlarının Türkiye’ye Göçü", Belleten, T.T.K., Cilt XLV/2-Sayı 178-180, Ankara1981, sf. 544

⁵¹ Baltacıoğlu, Ali Y. a.g.m. Toplumsal Tarih, 176. Ağustos 2008

bölümü DTCF, İstanbul Yüksek Ticaret Mektebi, Güzel Sanatlar Akademisi, Yüksek Mühendis Mektebi'nde ders vererek edilgen bir konuma razı olmuşlardır.⁵²

Tasfiyede kadro dışı kalanlardan Kimyager Hekim Cevad Mazhar on beş yıl boyunca şevkle hizmet ettiği Darülfünun'dan atılmasını kendisine açıklayamamış ve kabullenememiş, olayın yıkıcı etkisiyle yedi ay sonra canına kıymıştır.⁵³

1984 tarihli bir röportajda sorulan, “Halil Nimetullah, özellikle İsmail Hakkı Baltacıoğlu gerçekten yetenezsiz kimseler miydi? Yoksa Atatürk devrimlerine mi karşıydılar?” sorularına Macit Gökberk şöyle cevap vermiştir:

“O zaman ben birkaç aylık asistandım. İşin iç yüzünü bilmiyorum. 1933 yılının ilk günü başlamıştım işime. Üniversitede düzenleme yapması için İsviçre'den Malche adında bir profesör getirtmişlerdi. Malche öğretim üyesi olanların yayınlarını görmek istedi. Hatta ben de hocalara yardım ettim. Hepsinin yayınladığı kitapları paketleyip gönderdik. Hangi ölçütler kullanıldı bilemiyorum. Bildiğim kadarıyla o zamanlar ideolojik nedenler pek yoktu. Biz de düşünürdük: Şekip Tunç kaldı da İsmail Hakkı Baltacıoğlu neden gitti derdik. Bir anlam veremezdik.”⁵⁴

İstanbul Darülfünunu'nun lağvedilmesi o günden beri farklı bakış açılarıyla yorumlanmaya devam etmektedir. Bu yorumlardan bazı örnekleri aşağıda sıraladık:

Çağlar Keyder: “1933'teki üniversite reformuyla ülkenin tek yüksek öğrenim kurumu olan Darülfünun'daki 150 öğretim görevlisinin üçte ikisinin görevine son verildi. Bu yeni düzenleme de bir örneklik sağlamak uğruna bağımsız düşüncelerin ortadan kaldırılması isteğini yansıtıyordu”⁵⁵

Ali Y. Baltacıoğlu: “1933'le birlikte iki önemli dönüşüm gerçekleşmiştir. Kamuoyunun izleniminden, “yaşayan son Osmanlı kurumu” imgesi silinmiş, İstanbul'un toplumsal yapısının, geleneklerinin, yaşam biçiminin üretip beslediği ve Darülfünunla özdeşleştiği 'Osmanlılık İmgesi'nin altında saklı duran kamusal bellek, toplumsal bilinç çökertilmiş, devrimlerin işlevselleştirilip kurumsallaştırılmasında ve

⁵² Baltacıoğlu, Ali Y. a.g.m. Toplumsal Tarih, 176. Ağustos 2008

⁵³ Bahadır, Osman, “Darülfünun Kimya Müderrisi Cevad Mazhar Bey Niçin İntihar Etti?”, Toplumsal Tarih Dergisi, Sayı 60, Aralık 1998, ss. 30-33

⁵⁴ Kaynaradağ, Arslan, *Felsefecilerle Söyleşiler*, Elif yayınevi, İstanbul, 1986, sf.19.

⁵⁵ Keyder, Çağlar, a.g.e. sf.138

felsefileştirilmesinde önemli işleve sahip olan üniversite kadroları, yeni düzene geçişte yönetimin hızıyla senkronize edilerek denetlenebilmiş, Darülfünun Ankaralılaştırılmıştır. Yeni Kadroların yabancı uyruklu ve sözleşmeli olmaları, daha kolay denetlenebilmelerini sağlamıştır.”⁵⁶

Cemil Meriç: “1933’de üniversite inkılabı yapıldı...Üniversite düşünce demektir. Fakat bizde üniversiteyi yabancılara kurdurdular. Dünyanın hiçbir milletinde üniversiteyi yabancılara kurdurmamışlardır.”⁵⁷

Mete Tunçay: “Cumhuriyetin ilanından sonra, Osmanlı Devletinin askeri ve mülki kadroları, Heyet-i Mahsusa adı verilen özel kurullar eliyle siyasal ölçütlere göre ayıklanırken, özerkliği nedeniyle Darülfünun’a dokunulmamış, hatta Cumhuriyet yönetimi Darülfünun’a hükmi şahsiyet vererek, kurumun mali özerkliğini de sağlamaya çalışmıştı. Ancak önceleri bilimsel düzeyi yükseltme sonraları ise bütün eğitim mekanizması gibi, yüksek öğrenim kuruluşlarını da birer rejim organı durumuna getirmek amacıyla, Darülfünun’da “reform” yapma fikri giderek ağırlık kazanmıştır. Üniversitenin içinden de, kavgada fes kapmak (kendileri rektör ve dekan olmak) yahut sevmedikleri meslektaşlarını attırmak isteyenler, bu eğilimi olanca güçleriyle körüklemişlerdir.”⁵⁸

Nurettin Topçu: “Otuz yedi sene evvel eski Darülfünunu lağvederek büyük vaitlerle açılan üniversite, gömüldüğü Darülfünun’a nazaran her bakımdan gerilemiş durumdadır...İlmi yetersizliği iddiasıyla lağvedilen eski Darülfünun’un elli yıl önceki seviyesi, Abdurrahman Şeref’ler, Ahmet Refik’ler, Ahmet Naim’ler ve İzmirli İsmail Hakkı’larla, Mahmut Esat’lar, Ebul’ula Mardin’ler, Salih Zeki’ler, Akil Muhtar’lar ve Mazhar Osman’larla bugünkü Üniversitenin kat kat üstünde idi...Acaba küçümsedikleri Darülfünun koridorlarında klikler çalışıyor muydu? Süleymaniye külliyesinde devlet darbesine (27 Mayıs 1960 Darbesini kast ederek) kararlar mı hazırlanmıştı?”⁵⁹

56 Baltacıoğlu, Ali Y., “Darülfünun’dan Üniversiteye 3- 1933 Üniversite Reformunun Sonrası” Toplumsal Tarih 177. Ağustos 2008 sf.42

57 Açıkgöz, Halil, Cemil Meriç ile Sohbetler, Seyran yay. İstanbul, ts. sf. 56

58 Tunçay, Mete- Özen, Haldun, “Bir Tek Parti Politikacısının Yükselişi ve Düşüşü” Tarih ve Toplum Dergisi, İstanbul, Ekim 1984, sf.225

59 Topçu, Nurettin, *Türkiye’nin Maarif Davası*, Dergah yay. 3. Baskı, İstanbul, 1997

Rıza Kardaş: (1975-1977 Talim Terbiye Kurulu Başkanı) : “Darülfünun’dan Üniversiteye geçişin, Atatürk inkılaplarının intelligentziasının yetiştirilmesi gayesini taşıdığı, çok açık ve seçik olarak ortadadır.”⁶⁰

Cemil Bilsel (Üniversitenin ilk rektörlerinden): “Fikrimce Darülfünunu kaldırma kararını Cumhuriyet hükümetinin ilme verdiği üstün önemde aramalıdır...Cumhuriyet hükümeti daha verimli bir bilgi evi kurmak üzere Darülfünunu kapadı.”⁶¹

E. Hirsch: “İstanbul Üniversitesinin 1933 yılında yeniden kurulmasındaki amaç İslam'dan kaynaklanan medrese ruhunu kökünden silip atmak ve yerine Batı Avrupa geleneğinde bir üniversitenin merkezini oluşturacağı bilim özgürlüğünü getirmektir. Hukuk fakültesinde buna ilişkin güçlükler özellikle kendini hissettirmekteydi, aslında sorun, İslam'ın damgasını vurduğu bir hukuk medresesinin yerine laik bir hukuk bilimleri fakültesi koymaktı.”⁶²

Kaynaklarımızda üniversitedeki görevlerinden alınan öğretim görevlilerinin tepkilerini göremedik. Sadece Necdet Öklem'in gazeteden aldığı belirttiği aşağıdaki çekingen yorumlar vardır:

Kerim Sebati Bey: “Yeni Üniversitenin yükselmesini diliyoruz. Başka söyleyecek bir sözüm yoktur...”

Besim Ömer Paşa: “Ben kanuni hizmet süremi bitirdim. Esasen yaşım uygun değil. Epeyi zamandır devam ediyordum. Pek yerinde...”

Ziya Nuri Paşa: “Tebrik ederiz. Tanrı başarı versin. Başka ne söyleyeyim? Nazik meseledir...”

Hüseyin Talat Bey: “Şimdilik bir şey söyleyemem. Ben sabır ve metanetle kabul ettim. Ne yapayım böyle uygun görülmüş...”

Ağaoğlu Ahmet Bey: “Ben bunun hakkında bir makale yazdım. Biliyorsunuz ki ben, öteden beri üniversitede reform yanlısı idim. Yalnız bu kadro geniş tutulmuş. Onu doldurmak meselesi var...”

⁶⁰ Kardaş, Rıza, “Üniversite Muhtariyeti ve Atatürk”, Türk Kültürü Dergisi, Sayı 223-224, Kasım 1981, Ankara

⁶¹ Bilsel, Cemil, a.g.e. sf.28

⁶² Hirsch, Ernst, a.g.e. sf.225

Abdurrahman Münib Bey: “Tümünü görmeden bir şey söylemenin zamanı gelmemiştir. Beni mazur görün...”

Malik Bey: “Hükümet ve hükümetin seçtiği bir komite böyle bir şey yapmış. Hepimizin durumlarını ayrı ayrı inceleyerek buna karar vermişler. Fazla söyleyecek bir şeyim yok...”

Muslihittin Adil Bey: “Benden bir şey sormayınız. Merhametinizi rica ederim. Gazetenizin bendenize teveccühü vardır. Ne diyeyim...Allah muvaffak etsin.”

Kadri Raşit Paşa: “Ne diyeyim? Yaptılar, oldu işte...”⁶³

Ayrıca Darülfünun’daki görevine son verilmesi üzerine İran Edebiyatı Müderrisi Ömer Ferit Kam aşağıdaki dörtlüğü yazmıştır.

*Eğer maksûd ise tekmîl-i zillet
Hemân tahsîl-i ilme eyle gayret
Koğulduk âkıbet Dârülfünûn'dan
Budur bizde mükâfât-ı fazîlet*⁶⁴

Reform çerçevesinde Kadro Dışı bırakılan öğretim görevlileri şunlardır:

Tıp Fakültesi

Müdris Kadri Raşit Paşa, Seririyat-1 Etfal

Müdris Ziya Nuri Paşa, Seririyatı Üzniye ve Hançereviye

Müdris Besim Ömer Akalın Paşa, Seririyatı Veladiye

Müdris Hamdi Suat Aknar, Seririyat-1 Cildiye ve Efrenciye

Müdris Hasan Reşat Sığındım, Seririyat-1 Cildiye (Kabil’de Tıp Fakültesini kurmuştur.)

Müdris Esat Paşa, Seririyat-1 Ayniye

Müdris Talha Yusuf, Fizyoloji

Müdris Süreyya Ali, Seririyat-1 Dahiliye

⁶³ Öklem, Necdet, a.g.e. sf.59

⁶⁴ Çeltik, Halil, “Şerh-i Mütûn Profesörü Ömer Ferit Kam’ın Âsâr-ı Edebiye Tetkikatı Adlı Eseri”, Turkish Studies Türkoloji Araştırmaları, Volume 2-3, Summer 2007, ss. 173-188
<http://www.turkishstudies.net/sayilar/sayi5/celtikhalil1.pdf>

Müdürris Kerim Sebati, Seririyat-1 Hariciye
Müdürris Orhan Abdi, Seririyat-1 Hariciye
Müdürris Hadi Faik Saçlı, Tıbbi Kimya
Müdürris Kenan Tevfik, Seririyat-1 Veladiye
Müdürris Ziya Gün, Seririyat-1 Ayniye
Müdürris Hüseyin Ali, Seririyat-1 Cildiye
Müdürris Server Kamil Tokgöz
Muallim Tahir Tokay, Teşrih
Muallim Selahattin Mehmet Erk, Röntgenoloji
Muallim Fuat Fehmi, Veladiye ve Nisaiye
Müdürris Muavini Ubeyd Refik, Seririyat-1 Dahiliye
Müdürris Muavini Ali Haydar, Seririyat-1 Üzniye
Müdürris Muavini Hikmet, Hıfzıssıhhat
Müdürris Muavini İsmet Kamil, Seririyat-1 Etfal
Müdürris Muavini Niyazi, İlm-i Ensac
Müdürris Muavini Burhan, Seririyat-1 Ayniye
Müdürris Muavini Fazıl Şerafettin, Dahiliye Seririyatı
Müdürris Muavini İbrahim Şevki Atasagun, Hıfzıssıhhat

Dişçilik Mektebi

Muallim Dr. Mazhar Hüsni, Emraz-1 Umumiye
Muallim Diş Tabibi Halil Salih, Protez
Muallim Diş Tabibi Hüseyin Talat, Emraz-1 Esnan ve Ameliyat-1 Siniye
Muallim Diş Tabibi Mustafa Mehmet, Ameliyat-1 Siniye

Eczacılık Mektebi

Muallim Mustafa Nevzat Pısak, Fenni İspençiyari
Muallim Osep Celalyan, Gayri Uzvi Kimya
Muallim Hulusi Raşit, İlm-i Hayvanat
Muallim Şerafettin Tevfik Tertemiz, Nebatat
Muallim Ziya.

Fen Fakültesi

Müderris Ömer Şevket Kabil, Uzvi Kimya
Müderris Ligor Kimyacı, Gayriuzvi Kimya ve Tahlil-i Kimya
Müderris Fatin Gökmen, İlm-i Heyet
Müderris Ali Vehbi, Hayvanat
Müderris Şükrü, Tahlil-i Hendese
Müderris Hüsnü Hamit, Umumi Riyazat
Müderris Burhaneddin, Tahlil-i Hendese
Müderris Tefvik, Umumi Fizik
Müderris Dr. Cevat Mazhar, Hayat-i Kimya
Müderris Dr. Ahmet Müştak, Umumi Arziyat
Müderris Burhaneddin Ferid
Müderris Mustafa Hakkı Nalçacı, Umumi Kimya
Müderris Nazmi Asaf, Sınai Gayriuzvi Kimya
Müderris Sait Gelenbevioğlu, Fizik
Müderris Esat Şerafeddin Köprülü
Muallim Dr. Ahmet Malik Sayar

Hukuk Fakültesi

Müderris Muslihiddin Adil Taylan, İdare Hukuku
Müderris Ahmet Reşit Turangil, Hukuk-ı Umumiye-i Düvel
Müderris Ahmed Ağaoğlu, Hukuk Tarihi
Müderris Hacı Adil Arda, Medeni Hukuk
Müderris Dr. Ethem Akif Battalgazi, Adli Tıp
Müderris Ahmet Mithat, Hukuk-ı Esasiye
Müderris Cevdet Ferit Basman, Ceza Muhakemeleri Usulü
Müderris Abdurrahman Münib, Medeni Hukuk
Müderris Kenan Öner, Tabiat-ı Cezaiye
Müderris Aynizade Hasan Tahsin, İlm-i Mali ve Kavanin-i Maliye
Müderris Mustafa Zühtü, İhsaiyat

Müdürris Münir Serim, İktisat

Muallim Cevat Abdurrahim, Tatbikat-ı Hukukiye

Muallim Memduh, Kara Ticaret Hukuku

Muallim Vehbi Yekebaş, Hukuk-ı Ceza

Edebiyat Fakültesi

Müdürris İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, Pedagoji

Müdürris Ömer Ferit Kam, İnan Edebiyatı

Müdürris Ahmet Refik Altınay, Umumi Türkiye Tarihi

Müdürris Ali Muzaffer Göker, Son Zamanlar Tarihi

Müdürris Yusuf Behçet Gücer, Orta Zamanlar Tarihi

Müdürris Ali Ekrem Bolayır, Şerh-i Mütun

Müdürris Avram Galanti Bodrumlu, Akvam-ı Kadime-i Şarkiye

Müdürris Yusuf Şerif Kılıçel, Garb Edebiyatı Tarihi

Müdürris Ahmet Naim Babanzade, Metafizik

Müdürris Halil Nimetullah Öztürk, Mantık

Müdürris Ali Macit Arda, Beşeri ve İktisadi Coğrafya

Muallim Hamit Sadi Selen, Türkiye Coğrafyası ve Mevzii Coğrafya

Muallim Hamit Bey, Yeni Zamanlar Tarihi

İlahiyat Fakültesi

Müdürris Vekili Hüseyin Avni Karamehmetoğlu, Hadis ve Hadis Tarihi

İlahiyat Fakültesinin diğer hocaları İslam Tetkikleri Enstitüsü kadrosuna alınmışlardır.

Aşağıdaki isimler de kadroda kalmış olanlardır:

Edebiyat Fakültesi

Prof. Mustafa Şekip, Ruhiyat ve Terbiye

Prof. Köprülüzade Fuat, Türk Dili ve Edebiyatı Tarihi

Muallim İbrahim Hakkı, Fiziki Coğrafya
Prof. Muavini Besim, Türkiye Coğrafyası ve Mevzii Coğrafya
Prof. Muavini Orhan Sadettin, Umumi Felsefe
Prof. Muavini Caferoğlu Ahmed, Türk Dili ve Edebiyatı Tarihi

Fen Fakültesi

Prof. Ali Yar, Umumi Riyaziyat ve Yüksek Cebir
Muallim Hamit Nafiz, Jeoloji
Prof. Muavini Şevket Aziz, Antropoloji
Prof. Muavini Fahir, Umumi Fizik

Hukuk Fakültesi

Prof. Mişon Ventora, Roma Hukuku
Prof. Ebul'ula Mardin, Medeni Hukuk
Prof. Ahmet Samim, Medeni Hukuk
Prof. Mustafa Reşit, Hukuk Usulü, İcra ve İflas
Prof. Tahir, Ceza Hukuku ve Usulü
Prof. Ali Kemal, Kara ve Deniz Hukuku
Prof. Muammer Reşit, Devletler Hususi Hukuku
Prof. İbrahim Fazıl, Maliye ve İstatistik
Prof. Muavini Kemalettin, Hususi Devletler Hukuku
Prof. Muavini Muhlis Etem, İktisat ve İktisadi Meslekler
Baş Asistan Burhanettin, Ceza Hukuku ve Usulü

Tıp Fakültesi

Prof. Saim Ali, Adli Tıp.
Prof. Nurettin Ali, Teşrih.
Prof. Tevfik Receb, İstoloji, Embiriyoloji
Prof. Kemal Cenab, Fizyoloji
Prof. İsmail Hakkı, Parazitoloji
Prof. Akil Muhtar, Tıp Müfredatı, Farmakodinami ve Tedavi Seririyatı

Prof. Neşet Ömer, Dahiliye Seririyatı
Prof. Tevfik Salim Paşa, Dahiliye Seririyatı
Muallim Ahmet Kemal, Hariciye Seririyatı
Muallim Behçet Sabit, İdrar yolları Seririyatı
Muallim İhsan Hilmi, Çocuk Hekimi ve Hekimliği
Muallim Akif Şakir, Çocuk Cerrahisi ve Ortopedi
Muallim Mustafa Hayrullah, Sinir Hastalıkları
Prof. Muavini Tevfik Remzi, Kadın Hastalıkları ve Doğum
Prof. Muavini Fahrettin Hayrullah, Sinir Hastalıkları
Prof. Muavini Hamza, Teşrih
Prof. Muavini Edip Hasan, Ensac ve Mebhasülrüşeym
Prof. Muavini Sadi, Fizyoloji
Prof. Muavini Sedat, Tıp Müfredatı, Farmakodinami ve Tedavi Seririyatı
Prof. Muavini Muzaffer Esat, Dahiliye Seririyatı
Prof. Muavini Nurettin Kamil, Dahiliye Seririyatı
Prof. Muavini Şinasi Hakkı,
Prof. Muavini Kazım İsmail, Hariciye Seririyatı Hariciye Seririyatı
Prof. Muavini Osman Cevdet, Fizyoterapi

Eczacılık Mektebi

Muallim Akif, Toksikoloji

Dişçilik Mektebi

Muallim Kazım Esat, Diş Seririyatı ve Diş Hastalıkları
Muallim Hüseyin Hamit, Protez
Muallim Rüştü, Protez
Muallim Selahattin Mehmet, Fizyoterapi ve Röntgen
Muallim Muavini Ziya Cemal, Diş Farmakolojisi, Anestezi ve Tedavi

İslam Tetkikleri Enstitüsü

Prof. Şerafettin, İslam Dini ve Felsefesi
Prof. Mehmet Ali Ayni, İslam Dini ve Felsefesi

Prof. İzmirli İsmail Hakkı, Hadis Tarihi

Prof. Şevket, Tefsir Tarihi

Prof. Yusuf Ziya, Türk Dinleri ve Mezhepleri Tarihi

Prof. Muavini Hilmi Ömer, Umumi Dinler Tarihi

Kurs Muallimi Kilisli Rifat

Kurs Muallimi Abdülbaki, Farsça

Yabancı Diller Merkezi

Prof. Fazıl Nazmi, Eski Yunanca

3. BÖLÜM: ÜNİVERSİTE

3.1. Yeni Üniversite

İstanbul Darülfünunu'nun varlığı 31 Temmuz 1933 tarihinde hukuken sona erdi ve 1 Ağustos 1933'de İstanbul Üniversitesi adıyla kuruluşu ilan edildi. Yeni Üniversite Edebiyat, Fen, Hukuk ve Tıp Fakültelerinden oluşuyordu. İlahiyat Fakültesi kapatılmış yerine İslam Tetkikleri Enstitüsü kurulmuştu. Kurulan diğer enstitüler; Türk İnkılabı, Milli İktisat ve İctimaiyat, Türkiyat, Coğrafya, Morfoloji ve Elektro Mekanik Enstitüleri idi.

Maarif Vekili Reşit Galip, açılışla ilgili demecinde geçmişle bağları tümenden reddediyor ve her şeyin sıfırdan başladığını vurguluyordu.

“Bugün kuruluşu başlıyan İstanbul Üniversitesinin dünkü İstanbul Darülfünunu ile hiçbir münasebeti yoktur. Üniversite yeni bir müessesedir. Ananesi kendisi ile başlayacaktır... Mustafa Kemal Türkiyesi, bugün Gazi Şefinin elinden kuvvetli bir armağan daha alıyor. İstanbul Darülfünunu kapanmış, İstanbul Üniversitesi açılmıştır. Yaşasın Üniversite.”¹

Rektör Prof. Neşet Ömer Bey'in açılış konuşmasında özellikle belirttiği şey laik Türk Ahlakının yüceliğiydi:

“Türk tarihinde milli ahlak ananelerinin hakim olduğu zamanları milletimizin şevket ve kudret zamanları olarak görüyoruz...Hiçbir teolojik esasa dayanmayan daima laik bir mahiyette kalan bu eski Türk ahlakını ve onun yarattığı milli Türk seciyesini bugünkü ve yarınki nesillere en saf ve

¹ “Reşit Galibin Demeci”, a.g.e. sf. 315-319

*temiz bir şekilde vermek, inkılap gençliğinin ruhunda daima yaşayan bu kudreti inkışaf ettirmek Üniversitemizin mukaddes bir vazifesidir.”*²

Rektör Neşet Ömer Bey'in konuşmasından sonra açılış töreni binlerce gencin söyledikleri onuncu yıl marşı ile sona erdi.³

Kurumun ismiyle birlikte akademik ünvanlar ve birimlerin isimleri de değişmişti:

*“İkinci madde mucibince yeniden açılacak olan İstanbul Üniversitesi'nin adı üzerinde epeyce konuşuldu. Türk diline Darülfünun kelimesi kadar üniversite kelimesi de yabancı olduğundan dil heyetince kabul edilecek öz dilde bir karşılık bulununcaya kadar işbu üniversite kelimesi beynelmilel bir tabir olduğuna göre muvakkat olmak kaydile ve önümüzdeki sene zarfında teklif edilecek teşkilat kanunlarında yerine Türkçesinin ikamesi temennisile kabul edildi.”*⁴

Genellikle Arapça kökenli olan kelimelerin yerini Avrupa kökenli olanlar aldı. Darülfünun, üniversite oldu, reis rektör, müderris profesör, muallim doçent, muallim muavini asistan oldu.⁵ Şube fakülte, darülmesai enstitü, meclis-i müderrisin üniversite heyeti oldu. Lisans, doktora, disiplin ve seminer kelimeleri de bu sıra kullanılmıştır. Şehadetnameye ise diploma denmiştir.⁶

Reşit Galip, geçmişte bu kuruma darülfünun ismi verilmesini, medrese zihniyetinin fen bilimlerini küçümsemesine bağlayarak şöyle yorumlamıştır:

*“Müesseseye Darülfünun adının verilisinde medrese zihniyetinin etki ve nüfuzu olmuştur. Fen kelimesi o zamanlar sadece tatbiki ve teknik bilgilere delalet eden deyim olduğu halde, Türkiye’de yeni ilmi, yeni irfanı temsil etmek için açılan müesseseye Darülfünun adı verilmesi ne bir yanlışlıkla ne de bir lisan sürçmesi sonucu idi. Bu, o zamanki zihniyeti çok anlamlı ifade etmek üzere verilmiş isimdir. Riyaziyat, fizik, kimya, tarih, coğrafya, hayvanat, nebatat ve saire gibi ilimlere o zamanın uleması ancak (Fenler) denilmesine müsaade ediyordu. Onların inancına göre gerçek ilim yalnız ve münhasıran nakli bilgilerdi. İlmin yeri ancak medrese olabilirdi.”*⁷

Türk Tarih Tezi konusunda hükümete muhalif olması Darülfünun’un kapatılmasına giden süreçte önemli bir etkendi. 19 Kasım 1933 günü Üniversitenin ders

² Bilsel, Cemil, a.g.e. sf.38-39

³ Öklem, Necdet, a.g.e. sf. 59

⁴ Bilsel, Cemil, a.g.e. “T.B.M.M Maarif Encümeni Mazbatası -15 Mayıs 1933”, sf.30

⁵ Widmann, Horst, a.g.e. sf.39

⁶ Ergin, Osman, a.g.e. III.-IV. Cilt, sf.1256

⁷ Öklem, Necdet, a.g.e. sf. 49

başı yaptığı törende, yeni Maarif Vekili Hikmet Beyin yaptığı konuşmadan hükümetin bu konuya verdiği önemi anlayabiliriz:

“Biz ilk medeniyeti kuranların torunlarıyız. Bundan üç-dört yüzyıl öncesine kadar, medeniyet alanında her türlü yenilikler daima bizlerden, Ortaasya’dan dünyanın dört tarafına yayılan Türk brakisefallerden çıkmıştır. O vakitler en gelişmiş tarım, mükemmel san’at, en derin ilim bizdeydi. Sonra koyu bir taassub, korkunç bir gericilik ruh ve fikri, her şeyi ezdi, yıktı, kavurdu...Bundan onbeş yıl önce, bizim için milli ölümün gerçekleşmek üzere olduğuna, dünyada herkes ve bizden bir çokları kanidir. Fakat damarlarımızdaki asil kan buna müsaade etmedi. Millet kendi içinden, Dünyanın on yüzyılda bir dahi çıkaramadığı bir dahiyi çıkardı. Onun yönetimi altında, mahvolmuş sanılan Türklük, dostluk ittifaki en çok aranan varlık oldu.”⁸

3.2. Üniversite ve Hükümet

Darülfünun kadrolarıyla ilgili olarak hükümet, Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren düzenlemeler yapmak istediğindedir. Ancak ilk Darülfünun Emimi (Rektör) Besim Ömer Paşa bu konuda Bakanlık Müfettişini kabul etmeyecek derecede hassastı. Ardılı Baltacıoğlu da bu konuda taviz vermiyordu.⁹ Ancak Darülfünun’a bütçeden ayrılan pay 1926 yılından itibaren giderek kısıldı.

Reform sonrası kurulan İstanbul Üniversitesi'nde daha ilk günlerde hükümetin yoğun kontrolüyle ilgili kriz belirdi. Üniversite kurulurken, hocaları tamamen devre dışı bırakan Eğitim Bakanı Reşit Galip'e tepki olarak, 10 Ağustosta rektör Neşet Ömer Bey ve dört fakülte reisi istifa ettiler. Atatürk bunun üzerine Reşit Galip'le bir görüşme yaptı ve Reşit Galip aynı gün istifasını verdi. Böylece diğerleri istifalarını geri çektiler. Fakat bu olay özerkliğin korunmasını sağlayamadı, Reşit Galip'in istifasına rağmen başlangıçta hedeflenen çizgi sürdürüldü. Atatürk'ün 1 Kasım 1933 tarihli Meclis Açılışı Konuşmasında aynı kararlığı görebiliriz:

“Üniversite tesisine verdiğimiz ehemmiyeti beyan etmek isterim. Yarım tedbirlerin kısır olduğuna şüphe yoktur. Bütün işlerimizde olduğu gibi

⁸ Öklem, Necdet, a.g.e. sf. 64

⁹ Baltacıoğlu, Ali Y. “Darülfünun’dan Üniversiteye 1- 1933 Reformuna Doğru” Toplumsal Tarih Dergisi, 175. Temmuz 2008, sf. 81-82

maarifte ve kurulan Üniversitede de radikal tedbirlerle yürümek kat'i kararımızdır.”¹⁰

Üniversitenin Muvazene-i Umumiye'ye (Genel Bütçe) alınmasına dair 29 Mayıs 1934 yılında çıkartılan 2467 sayılı kanunla İstanbul Üniversitesi'nin tüzel kişiliği ve özerkliği kalmadı. Üniversite Milli Eğitim Bakanlığı'nın denetimi altına alındı ve rektör üniversitede Maarif Vekili'nin temsilcisi haline geldi.¹¹ Üniversite rektörünün, genel sekreterinin, profesör ve doçentlerinin atanma ve işten çıkarılma hakları Eğitim Bakanlığına verilerek; bu kontrol profesörlerden derse devam cetvelleri isteyecek kadar sıkı tutuldu.¹²

Nitekim Üniversitenin ilk rektörlerinden Cemil Bilsel'in bu konudaki görüşleri özerkliğin ne derece yok edildiğini sergilemektedir:

“Bütün iradı hükümetin verdiği paradan ibaret olan Üniversiteler için ancak kanunun verdiği salahiyetler manasında bir muhtariyet vardır. Esasen bizim gibi bir inkılap memleketinde inkılap hükümetinin ve Üniversitenin düşüncülerinde ayrılık olamaz. İnkılabın üstün bir eseri olan Üniversite, inkılabın bir organından ibarettir.”¹³

Mülteci profesörlerin kadrolarda yer alması da üniversitenin hükümet kontrolüne girmesini kolaylaştırmıştır.

“İthal edilen profesörlerle devlet üniversitesi, devletin üniversitesi anlayışına dönüştürülmüştür. 1933'ten sonra rejim, üniversitenin arkasından gelmesini beklemiştir. Ara sıra üniversiteden yükselen övgüler ve tapınım çığlıkları onun için yeterli olmuştur. Bu bağlamda reform sonrası kaynayan üniversitede rektör olan Cemil Bilsel'in bir yıllık uygulamalarını yabancı profesörlerin ağzından Başvekil İsmet Paşa'ya sunan mektubu ilginçtir. Prof Dessauer'in değerlendirmesine göre, Batı üniversitelerinde on yılda yapılanlar, Cemil Bilsel'in yürütmesindeki İstanbul Üniversitesinde bir yıla sığdırılmıştır. Mektuptaki söylemler yerleşik protokol kurallarına aykırı ve İstanbul Üniversitesinin kurumsal saygınlığını örseler niteliktedir. “Büyük Başvekil” diye başlayan mektup, “Büyük saygıyla ellerinizden öperim.” vedasıyla sonlanmaktadır.”¹⁴

¹⁰ Atatürkün Maarife Ait Direktifleri, 1 Teşrinisani (Kasım) 1933 Meclis Açılış Nutkundan, MEB Teknik Eğitim Konseyi, Ankara, 1990, sf.35

¹¹ Bilsel, Cemil, a.g.e. sf.40

¹² Başgöz, İlhan, a.g.e. sf.188-189

¹³ Bilsel, Cemil, a.g.e. sf. 52

¹⁴ Baltacıoğlu, Ali Y. a.g.m. Toplumsal Tarih, 177. Ağustos, 2008

Avrupa'da üniversitelerin iktidarla ilişkisine ve özerklik konusuna bir göz atacak olursak şunları söyleyebiliriz: Modern anlamda üniversitenin doğuşu, ulus devletlerin doğuşuyla paralel olarak gerçekleşmiştir. Toplumun belli tarzda düzenleme düşüncesine sahip ulus devlet formasyonu Fransız Devrimi sonrasında ortaya çıkmıştır. Aydınlanmış despotizm de denilen bu tavır, devlet tarafından toplumun merkezi kontrolünü ve düzenlenmesini içermektedir. Ernest Gellner'in *yaban kültürü-bahçe kültürü* benzetmesi bununla ilgilidir. Yaban kültürü Aydınlanma öncesi dönemin toplumsal ve siyasi yapısını ifade etmektedir. Burada toplumun merkezi bir düzenlemesi ve değiştirilmesi söz konusu değildir. Baumann aynı ayrım üzerinden giderek yaban kültüründe siyasi yapının yönetici aktörlerine *avlak bekçisi*, bahçe kültüründekilere ise *bahçıvan* yakıştırmalarını yapmaktadır. Bahçe kültüründe bahçıvanın rolü düzenleme ve yönlendirmedir, bunu mümkün kılan en önemli araçlar ise ulusal bir eğitim ve iletişim sistemi olmaktadır. Bu açıdan Napolyon Devrim sonrasında Üniversiteyi kontrol altına almış ve modern topluma göre organize etmiştir.

Ancak ne kadar devlet kontrolüne girse de Avrupa'da üniversitelerin özerkliğinin tarihsel temelleri vardır. Üniversiteler kilise, papalık, krallık ve kentsel yönetimler olmak üzere farklı iktidar odaklarıyla özerklik mücadelesi içinde olmuştur. Birden çok iktidar odağının varlığı da bazen üniversiteler için avantaj olmuştur. Ortaçağın üç büyük üniversitesinden biri olan Paris Üniversitesi XIII. yüzyılda merkezileşmeye başlayan Krallığın kendisini kontrol etmeye çalışmasına direnmiş, Krallığın kolluk güçleri ile üniversiteler arasında sıcak çatışmalar yaşanmıştır. Paris Üniversitesi bu çatışmalar sonrasında iki yıl Orleans'a çekilmiş, derslerine ara vermiştir. Üniversitenin sağladığı avantajlardan mahrum kalmak istemeyen Krallık Üniversitenin haklarını tanımak zorunda kalmıştır. Oxford Üniversitesi'nde de sonuç aynıdır.¹⁵

Osmanlı-İslam dünyasında ilim adamına saygı duyulurdu, ancak Batı Üniversitelerinde olduğu gibi bir kurumsal özerklik kazanma süreci yaşanmadı. Böyle bir gelenek olmadığı için Darülfünun kısa ömründe hukuken muhtariyet sahibi olmuş olsa da fiilen kendisini idare eden bir kurum olamadı. Darülfünun'un yerine kurulan İstanbul Üniversitesi'nde ise özerklikten bahsetmek mümkün değildir. Yeni kurulan

¹⁵ Goff, Jack Le, *Ortaçağda Entelektüeller*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ayrıntı yay. İstanbul, 1994, sf.92-94

İnkılap Tarihi Enstitüsü reformla gelen siyasi kontrolün simgesi gibidir. Bakan Reşit Galip için reformun getirdiği en önemli yenilik bu enstitüdür:

“Yeni üniversitenin en esaslı niteliği milliliği ve devrimciliğidir. Bunun içindir ki Üniversitenin Edebiyat ve Hukuk fakültelerinin tedrisatı bu iki önemli esasa göre teşkilatlandırılmıştır. Milli Tarih için yeni kürsüler açılmıştır. Türk inkılabının ideolojisini yeni üniversite işleyecektir. Bu maksatla kurulan Türk İnkılabı Enstitüsü Üniversitenin en önemli cihazıdır. Bu cihaz yalnız orada çalışanların değil, yalnız Edebiyat Fakültesinin değil, öğrencisinden profesörüne kadar bütün Üniversitenin, bütün Cumhuriyet müesseselerinin, bütün memleketin malıdır. Herkes onun öğrencisidir ve herkes onun profesörü olabilir. O inkılap aşk ve imanının kürsüsü olacak, hangi fakülteden olursa olsun her öğrenci ancak orada bir imtihan geçirdikten sonra diploma almayı görev ve şeref bilecektir.”¹⁶

Falih Rıfkı'ya göre, bu enstitü ile beraber inkılap yürümeye ve düşünmeye başlamıştır:

“Hukukçu, ziraatçı, edebiyatçı, riyaşiyeci bütün öğrenciler İnkılap Enstitüsü'nde milli davaya karşı vazife ve mesuliyetlerini anlayacaklar, ihtisaslarının değerini ortaya çıkaracak esas ölçünün bu yüksek hizmete olan nisbeti olduğunu düşüneceklerdir.”¹⁷

Üniversite mensuplarına “inkılabı sadakatı” ölçüsünde değer biçilmesi anlamına gelen bu anlayış, tasfiyeler yapılırken ve yeni kadro oluşturulurken kullanılan kriterler konusunda da aydınlatıcıdır.

Atatürk tarafından, yeni kurulan üniversitede İnkılap Dersleri vermekle görevlendirilen Recep Peker o dönem hakim olan aydınlanmacı, ulusalcı, ilerlemeci anlayışın en uç temsilcilerinden birisidir. Alman Nasyonal Sosyalizminden oldukça etkilenmiştir. Ona göre liberalizm ve parlamentarizm bir arızadır. Hedef bellidir, kaynak bellidir, toplum yekpare bir bütün olarak bu yolda ilerleyecektir. Bu yüzden farklı partiler ancak ilerlemeyi yavaşlatır. Bu ilerlemeye muhalif olanlar 'hakikate uzak kalmış' olanlardır. I. ve II. Meşrutiyet ona göre Fransa'dan kopyadır, ancak Cumhuriyet projesi özgündür. Recep Peker'in İnkılap Derslerinde; ileri-geri, aydınlık-karanlık metaforları anlatımın temel taşlarıdır. Ulusu da bazen bir vücut gibi ele alır. Ona göre bu vücudun derisi kazımakla silinmeyen hastalıklarla kaplıdır. Bu hastalıklar o kadar

¹⁶ Öklem, Necdet, a.g.e. sf.55

¹⁷ Arslan, Ali, a.g.e. sf. 462

derine işlemiştir ki kazılamakla bitmez, fakat kan temizliğini korumaktadır.¹⁸ Deriden kazınmaya çalışılan bu hastalık Osmanlı dönemi ve onunla ilgili her şeydir. O dönemde arkeolojiden istenen de Türk ırkı ve diliyle Osmanlı öncesi bir bağ kurmaktır. Altı yüz yılı unutmak, öze, kaynağa dönmek, arınmak, arı ve ari olmak amaçtır. Kuşkusuz bu anlayış laiklik ve milliyetçilik gibi ilkelere dayalı modern bir ulus devlet kurmakla ilgilidir.

Peker'in İnkılap Derslerinden aldığımız aşağıdaki satırlar da dönemi anlamak açısından anlamlıdır:

“Nihayet insanlık tarihi yirminci yüzyıla açılırken, yeryüzünü kaplayan geniş türk yığınlarının Batı parçası, her yönden gülünç, zayıf ve karmakarışık hale gelmiş olan ve kendisini terkip eden cüzler arasında bir bağlılık kalmıyan Osmanlı imperatorluğunun durgunluğu içinde uyuyordu. Bereket versin ki, en büyük imha vasıtaları ve en ezici hadiselerle bile bozulması mümkün olmayan tek bir şey, türk kanı, bütün bu gürültüler içinde temiz kalmıştı. Batı Türkleri bu çöküntü içinde kanının arılığını korudu ve sakladı. Dünyaya batırlık örneği gösteren Osmanlı ordusunun yüksekliği, devlet idaresinin kötülüğüne rağmen, bu orduları yaratan bay türk ulusunun kanındaki yücelikten ileri geliyordu.”¹⁹

Orta Asya referanslı Türklük yüceltmelerini, İslami tarihi bozulma olarak gören anlayışları bu dönemde basından, bürokratlardan, üniversitenin yeni kadrolarından ziyadesiyle duymak mümkündür. Bu düşünceyi savunanlara göre Arap ve Fars etkileri bozulma ve gerilemenin nedenidir. İntelijensiyada var olan bu bakış açısı laikliği de siyasi düzlemin ötesinde algılamaktadır, çünkü laik bir ahlaktan bahsetmektedir.

3.3. Alman Akademisyenler

Almanya'da Nasyonal Sosyalist iktidar tarafından üniversitedeki görevlerinden atılan bilim adamlarından kırk kadarı Alman Hükümetiyle yapılan anlaşma neticesinde yeni kurulan İstanbul Üniversitesi'ne geldiler. Bu akademisyenlerin yerini Nasyonal Sosyalist rejime sadık öğretim görevlileri doldurdu:

¹⁸ Peker, Recep, *İnkılap Dersleri*, Ulus Matbaası, Ankara, 1935, sf.12

¹⁹ Peker, Recep, a.g.e. sf.6-7

*“Hitler kabinesinin, devlet başkanı Hindenburg sayesinde yasalara uygun bir şekilde oluşturulmasından sonra, demokratik temel hakları pratikte rafa kaldıran ilk yasalar çıkmaya başladı. Bunlar arasında “Devlet Memuriyetinin Meslek Olarak İfasına Yeniden Dönüş Kanunu” da bulunuyordu ki, bu yasanın esas amacı, kağıt üzerindeki tam zıt olarak, devlet mekanizmasının ve okul ve yüksek öğrenim kurumlarının en kısa zamanda yeni rejime sadık, ona körü körüne itaat edecek parti mensupları ile doldurulmasıydı.”*²⁰

Türkiye'ye gelen akademisyenlerin birçoğuna hemen başına geçebilecekleri birer kürsü sunulmuştur...Yapılan beş yıllık sözleşmeye göre ilk üç yıl dersleri Almanca verebilecekler fakat dördüncü yıldan itibaren Türkçe ders anlatmaya başlayacaklardı.²¹ Mülteci bilim adamlarının sayıca en fazla oldukları fakülteler Tıp ve Fen Fakülteleriydi, Hukuk ve Edebiyat fakültelerinde daha az sayıdaydılar.²²

Mülteci bilim adamları ve branşları şöyledir:

Edebiyat Fakültesi:

Ord. Prof. Hans Reichenbach, Felsefe

Ord. Prof. Gerhard Kesler, İçtimaiyat

Ord. Prof. Leo Spitzer, Garp Edebiyatı

Ord. Prof. Ernest Chaput, Fiziki Coğrafya

Ord. Prof. Alexander Rüstow, Beşeri ve İktisadi Coğrafya

Ord. Prof. H. Bossert, Arkeoloji

*Ayrıca yabancı Diller Mektebinde 12 yabancı lektör vardır.

Hukuk Fakültesi

Ord. Prof. Andreas Schwartz, Medeni Hukuk

Ord. Prof. Richard Honig, Roma Hukuku

Ord. Prof. Wilhelm Röpke, İktisat

Ord. Prof. Ernst Hirsch, Kara ve Deniz Ticareti Hukuku

²⁰ Neumark, Fritz, *Boğaziçine Sığınanlar*, çev. Şefik Alp Bahadır, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Enstitüsü yay. İstanbul, 1982, sf.29

²¹ Hirsch, Ernst, a.g.e. sf.193

²² Widmann, Horst, a.g.e. sf.61

Ord. Prof. Fritz Neumark, Maliye, İktisadi Meslekler Tarihi

Ord. Prof. Gerhard Kessler, İÇtimaiyat (Aynı zamanda Edebiyat Fakültesinde görevlidir.)

Ord. Prof. Alexander Rüstow, İktisat (Aynı zamanda Edebiyat Fakültesinde görevlidir.)

Fen Fakültesi:

Prof. Richard Edler Von Mises, Matematik

Prof. E. Findlay Freundlich, Astronomi

Prof. Marcel Fouche, Fizik

Prof. Reginald O.Herzog, Kimya

Prof. Arthur v.Hippel, Fizik

Prof. Fritz Arndt, Umumi Kimya

Prof. Harry Dember, Tecrübi Fizik

Prof. Willy Proger, Mekanik

Prof. Gabriel Valensi, Kimya

Prof. Leo Brauner, Botanik

Ord Prof. Ernest Chaput, Jeoloji (Aynı zamanda Edebiyat Fakültesinde Fiziki Coğrafya dersi vermektedir.)

Tıp Fakültesine:

Ord. Prof. V. Mouchet, Anatomi Enstitüsü

Ord. Prof. Karl Löwenthal, Histoloji ve Embriyoloji Enstitüsü

Ord. Prof. Hans Winterstein, Genel Fizyoloji Enstitüsü

Ord. Prof. Werner Lipsehitz, Tıbbi ve Hayati Kimya Enstitüsü

Ord. Prof. Hugo Braun, Mikrobiyoloji Enstitüsü

Ord. Prof. Siezfield Oberndorfer, Umumi ve Tecrübi Emraz Enstitüsü

Ord. Prof. Philippe Schwartz, Patalogyal Anatomi Enstitüsü

Ord. Prof. Frank, II. Dahiliye Kliniği

Ord. Prof. Rudolphe Nissen, I. Hariciye Kliniği

Ord. Prof. Yos İgersheimer, Göz Kliniği

Ord. Prof. Karl Hellmann, Kulak-Burun-Boğaz Kliniği

Ord. Prof. Friedrich Dessauer, Radyoloji ve Fizikoterapi
Prof. Fr. Hirsch, Hıfzısıhha Enstitüsü
Prof. Fr. Wilhelm Liepmann, Kadın Doğum Kliniği

Eczacılık Mektebi

Prof. K. Bodendorf, Analitik ve Farmasötik Kimya
Prof. C.H. Brieskorn, Galenik Farmasi
Prof. P. Duquenois, Analitik Kimya ve Gıda Kimyası
Prof. A. Heilbronn, Genetik, Genel Botanik, Formasötik Botanik ve Formakognazi
Prof. L. Rosenthaler, Galenik Farmasi

Dişçilik Mektebi

Prof. Alfred Kantarowicz, Diş Hekimliği²³

Almanya'dan işlerinden atılarak kovulan, hayatları altüst olmuş olan bu bilim adamlarına burada ne kadar iyi imkanlar sunulmuş olsa da işin doğasından kaynaklanan bir çok zorlukla karşılaştılar:

“Durum mülteciler için başlangıçta son derece güçtü. Eski Darülfünun’un birçok Türk profesörlerinin terk etmek zorunda kaldıkları kürsülerin başına geçtiler. Bu pek tatsız başlangıç, Türk entelektüeller arasında büyük hoşnutsuzluk yarattı ve daha baştan düşmanca duyguları araya soktu. Fakat mülteciler içinde kendi yönlerinden başka seçim yolu yoktu; birçoklarında doğrudan doğruya hayatları söz konusuydu...Acı politik şartlar ve kişisel çaresizlikleri ile bu çalışmaya sürüklenmişlerdi ve bu onlar için bir sürgünden, yaşam ve varlıklarının kurtuluşundan başka bir şey değildi... Her şeyden önce canlarını kurtarmak için gelmiş olan bu bilim adamlarının bazılarıyla tutukluluk halinde sözleşme yapılmıştı.”²⁴

Sözleşme yapılan profesörler Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nin bir memuru kabul ediliyor, bu zatlar malum politik sebeplerle, hapisanede, teksif kamplarında enterne edilmiş durumlarda bulunuyorlarsa, derhal hükümetin müzaheretini altına alınıyorlardı.²⁵

²³ Arslan, Ali, a.g.e. sf.340-352

²⁴ Widmann, Horst, a.g.e. sf.182

²⁵ Baltacıoğlu, Ali Y. Toplumsal Tarih, 176. Ağustos 2008

Bilim yapmalarının önünde birçok engel vardı. Bunların çoğu insani psikolojik faktörlerdi. Ülke değiştirmek zorunda olmaları, yerlerinden edilmiş yerli bilim adamlarının anısının taze olması, bazı gazetelerin aleyhlerinde yazılar yazması, anlaşmaların uzatılıp uzatılmayacağı huzursuzluk yaratıyordu. Almanya'da, tutuklanıp toplama kamplarına konulmuş olan akraba ve arkadaşları vardı. Zaman zaman onların ölüm haberlerini alıyorlardı. Çocukları Alman okuluna gittiklerinde ideolojik güçlük çıkıyordu. Türkiye'deki Alman kolonisi ile bu mülteciler arasında bir gerilim vardı.²⁶

Bir başka olumsuzluk da Hirsch'in dile getirdiği gibi farklı formasyonlardan dolayı yerli hocalarla mültecilerin yaşadığı uyumsuzluklardı:

“Pek çok öğretim üyesi, Fransa’daki yüksek öğrenimleri sırasında ya da medresede hocalık yaptıkları sırada edinmiş oldukları tecrübelerle yoğrulmuşlardı, oysa ben Alman sistemine göre programlanmışım. Profesör Malche’in raporunda derslerde yapılacak reformlar konusunda yazdıkları da, Alman sistemine uygundu.”²⁷

Formasyon farkından daha önemli çelişkiler de vardı. Fizik bölümüne gelen mülteci Profesörlerden Von Hippel durumu şöyle tasvir etmiştir:

“Modern üniversitenin çekirdeğini biçimlendirenler ailesiyle birlikte yirmibeş-otuz profesördü ve çoğunluğu Profesör Schwartz veya onun danışmanları tarafından seçilmiş mültecilerdi. Eski Türk fakültesi dağıtılmıştı, fakat hala parlamento ile ilişki içinde olan güçlü bir hasımdı. Bu yüzden biz yeni gelenler, iliklerimizde sürgünün şokuyla kendimizi entrikalarla kuşatılmış tuhaf bir kültürün içinde bulduk. Her başarı ve aksilik hepimizi etkiledi. Bu insan kalitesi için sıkı bir sınavdı. Bir psikolog için de heyecan verici bir tecrübe olabilirdi.”²⁸

Ayrıca 1933'te gelenler de 1915 yılında gelen yirmi Alman öğretim görevlisi gibi yüksek maaşlarla istihdam edildi. Yüksek maaşlar yerli öğretim görevlileri arasında huzursuzluk yaratmıştı.²⁹

Widmann yerli ve yabancı öğretim görevlileri arasındaki gerilimin aşılmasında mülteci bilim adamlarındaki incelik ve tevazuun rolünü öne çıkarır:

²⁶ Widmann, Horst, a.g.e. sf.165-166

²⁷ Hirsch, Ernst, a.g.e. sf.232

²⁸ Reisman, Arnold – Çapar, İsmail, “The Nazis' Gifts to Turkish Higher Education and Inadvertently to Us All: Modernization of Turkish Universities (1933-1945) and its Impact on Present Science and Culture”, www.papers.ssrn.com., sf.28

²⁹ Baltacıoğlu, Ali Y. a.g.m. Toplumsal Tarih 175. Temmuz 2008

*“Kuramsal olarak kendine hakim olmada gösterilen ustalık ve incelik – temelde önemli olan bu özellikler- yabancılar ve yerliler arasında işbirliğini kolaylaştırdı. Mülteciler bilimsel üstünlüklerinden hoş olmayan anlamda yararlanmaya kalkışmadılar.”*³⁰

Gelenlerin toplum tarafından kabul görmesinde bir başka etken de Widmann'ın bildirdiğine göre pratik yararlarından ötürü tıpçılara özel önem verilmesidir:

*“Türkiye’de Almanların karşılaştığı (ve bu güne kadar- belki de genellikle hak etmemiş olarak-hala karşılaşmakta olduğu) genel sempati, klinik direktörlerinin etkinlikleri ile dikkati çekecek derecede güçlenmekteydi. Oldukça güç şartlar altında bu mültecilerin doktor ve cerrah olarak etkinlikleriyle, üniversitedeki bilimsel çalışmaların pratik değerini göstererek, reform çabalarının tümüne önemli şekilde katkıları oldu. Bu Türk halkı tarafından çok çabuk takdir gördü. İlk başlarda basında çıkan olumsuz makaleler ile Darülfünun reformunun başarılı olup olmayacağı konusunda tereddütler oluştu... Ancak doktor ve cerrahların sağladığı pratik yararlar yabancı bilim adamlarını kabullenişte olumlu rol oynadı. En önemli desteği başta hükümetin kendisi sağlıyordu. Üniversite Reformu onun eseri idi ve bundan dolayı bozulmaması için çabalıyordu. Durumun güçlüğünün hükümet farkındaydı; Malche’in istifası reform denemesinin iç bunalımını açık bir şekilde yansıtmaktaydı. Ancak bu çevrelerde yabancı profesörlerin çalışmasına güven duyulmakta ve değer verilmekteydi.”*³¹

Widmann, mülteci bilim adamlarını “kökü yüzyıllar öncesine dayanan bir geleneğin yetişmiş son ürünleri” nitelemesiyle över ve reformun onlar sayesinde hedefe ulaştığını söyler. Bu hedef Avrupa’nın bilimsel seviyesine ayak uydurmaktır.³² Neumark da Darülfünun Reformunu “1933'deki Alman-Türk mucizesi” olarak adlandırmaktadır.³³

Mülteci bilim adamlarının kalitesi konusunda olumsuz görüşler de öne sürülmüştür. Reform sırasında kadroları belirleyen heyetin Tıp fakültesindeki üç üyesinden biri olan rektör Tefvik Sağlam İstanbul Üniversitesinin 10. Yıl kutlamalarında buna değinmiştir:

³⁰ Widmann, Horst, a.g.e. sf.188-189

³¹ Widmann, Horst, a.g.e. sf.57

³² Widmann, Horst, a.g.e. sf.173

³³ Neumark, Fritz, a.g.e. sf.11

“Seçimin güç şartlar altında ve bilhassa pek kısa bir zamanda yapılmış olması bu elemanlardan bir kısmının arzu edilen kıymette bulunmadığını sonradan gösterdi.”³⁴

Kuşkusuz reformun başarısı ile Mülteci bilim adamlarının başarısı arasında yakın bir bağlantı vardı. Mülteci bilim adamlarının başarılı olmasını sağlayabilecek en önemli etkenlerden birisi de muhataplarını biçimlendiren kültürü tanımaları ve duygudaşlık geliştirebilmeleri idi:

“Misafir buldukları ülkenin halkı ve öğrencileri ile, onların milli duygularını anlamadan ve buna en ufak bir sempati duymadan, olumlu bir ilişkide bulunmak, imkansız denecek kadar güçtü. Daha kesin bir ifadeyle: Bir ülkenin kültürel ve duygusal şartlarından destek alınır, yüksek bir öğretim başarısı beklenebilir...Türkiye’de hangi bilimsel ve fikri bağlantı bölgelerinin bulunduğu konusu ile pek az ya da hiç ilgilenmeyen, ilgilendikleri bilimin ülke için herhangi bir yararı olup olmayacağını hiçbir zaman dikkate almayan profesörler de vardı. Böyle durumlarda genellikle öğretimdeki başarı düşük oluyor ve Türk halkıyla kişisel ilişkiler pek kurulamıyordu.”³⁵

1939 yılında yapılan I. Maarif Şurasında Alman Akademisyenlerle ilgili olarak Emin Ali Çavlı tarafından şu olumsuz görüş beyan edilmiştir:

“Darülfünun’da bir takım ecnebi profesörler vardır. Maatteessüf bu profesörler buraya geliyorlar, dünyanın hiçbir yerinde olmayan büyük bir refah içinde yaşıyorlar. Bunlar acaba Türk cemiyetine bir damla ilave edebildiler mi? İsmail Hakkı Baltacıoğlu akıl için tarik birdir dediler. Hayır, akıl için tarik bindir, yüzdür. Eğer bir olsaydı, Avrupa’da gördüğümüz yüksek medeniyet Kudüs’teki minyona hala tapmazdı. Binaenaleyh medeniyet bir cemiyetin mahsulüdür. Biz Türküz ve bu cemiyetin mukadderatını ve müessesatının verdiği netayici kabul etmek mecburiyetindeyiz. Darülfünun’da bir çok şubeler var. Bu şubeler birer hayal mahsulüdür. Çünkü biz henüz klasik tedris edemezken, tarihin devirlerini tayin etmek mecburiyetinde bulunurken nasıl çocuklara Romanoloji, arkeoloji, ve astroloji okutuyorlar. Bu işte kim mütehassıstır? Bunun ne lüzumu vardır? Biz kendi tarihimizin tetkikiyle meşgulüz. Binaenaleyh bu profesörler geliyorlar. Kendi işleriyle güçleriyle meşgul oluyorlar ve Türkçede bir satır yazmaya lüzum görmüyorlar. Darülfünun’da dört beş sene muallimlik eden bu profesörler nasıl olup da talebelerine bir

³⁴ Widmann, Horst, a.g.e. sf.169

³⁵ Widmann, Horst, a.g.e. sf.189

*broşür neşretmekten aciz kalıyorlar. Bu adamlar bizim cemiyetimizle katiyen alakadar olmuyorlar.”*³⁶

Hilmi Ziya Ülken de hem tasfiyenin acele yapılması hem de Malche'in yetersizliğini vurgulamak suretiyle reformun başarısını değerlendirmiştir.

*“Üniversite Reformu bu maksat için İsviçre'den çağrılan ve dünya ilminde pek tanınmış olmayan Albert Malche'in raporuna dayanarak yapılmıştır. Acele yapılan bir tasfiye hareketinde Edebiyat Fakültesinden Baltacıoğlu, Ferit Kam, Tıp Fakültesinden Kemal Cenap, Hamdi Hoca gibi değerli bilim adamları kadro dışında kalmıştı.”*³⁷

Bir başka konu da Alman bilim adamlarının yapılan işten aslında ne kadar umutlu oldukları ile ilgilidir. Örneğin Hirsch'e göre yetersiz hatta namevcut bir temel üzerinde modern bir üniversite kurulmaya çalışılıyordu.³⁸ 1935'te DTCTF Klasik Filoloji Kürsüsüne çağrılan G. Rohde için çalışma arkadaşı P.Moraux şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

*“Tam anlamıyla bir hiçten Avrupai anlamda bir Klasik Filoloji Kürsüsü kurmak zorundaydı. Kütüphane yoktu, ders kitapları yoktu, normal ön hazırlık geçirmiş öğrenciler bile yoktu; çoğu bursiyer olan dinleyicileri Latince ve Yunanca'nın okutulmadığı okullardan gelmekteydi; Türkçenin hızlı bir şekilde modernize edilmesi dolayısıyla, bunlar, kendi ana dillerinin esaslarına bile yabancıydılar...Buna rağmen umut vadeden bir başlangıç ortamı mevcuttu: Şans eseri olarak o zamanki şartlar bir nevi hümanistik düşünüş tarzını yaratmak için son derece uygundu. Ruhlar Atatürk'ün bütün sahalarda aynı şekilde etkili atılımlarıyla sarsılarak harekete geçmişti ve onun cömert ve tamamen Batıya dönük kültür programında, özellikle Kültür Bakanı Hasan Ali Yücel sayesinde, Antik Devir öncelik tanınan bir yer almıştı.”*³⁹

Bir üniversitenin benliği sayılabilecek olan felsefe bölümüne gelince; o zaman tek yüksek öğretim kurumu olan İstanbul Üniversitesi'nin Felsefe Bölümünün reformla beraber tamamen Alman hocalara teslim edildiğini görüyoruz. Gelen hocaların başlıcaları; H. Reichenbach, V. Aster ve W. Kranz'dır. Bölüm başkanı yapılan Reichenbach yeni pozitivizmin en bilinen isimlerindedir. Yetersiz kaldığı felsefe tarihi

³⁶ *Dünya Üniversiteleri ve Türkiye'de Üniversitelerin Gelişmesi*, I. Cilt, I. Maarif Şurası Zabıtlarından, İkinci İçtima, Birinci Celse Komisyon Raporu, 22 Temmuz 1939, sf. 447

³⁷ Ülken, Hilmi Ziya, a.g.e. sf.464

³⁸ Hirsch, Ernst, a.g.e. sf.212

³⁹ Widmann, Horst, a.g.e. sf.132

dersini vermesi için, fikir olarak kendisine yakın olan Von Aster'i, o zaman felsefe bölümüne bağlı olan psikoloji disiplini için de deneysel psikolojinin önemli bilim adamlarından W. Peters'i getirtmiştir.

Alman hocaların asistanlarından aynı zamanda tercümanlık yapmaları da beklendiği için Almanca bilmek asistan olabilme şartı haline gelmiş, kütüphane bu hocaların görüşlerine yakın Almanca kitaplarla donatılmış, böylece felsefe bölümü bu kişilere göre bir şekil almıştır. Reichenbach'ın felsefe bölümlerinde etkisini sonradan DTCF'ye giden öğrencisi ve asistanı Nusret Hızır devam ettirmeye çalışmıştır. Reichenbach gidince bölüm başkanı olan V. Aster'in etkisi ise özellikle Macit Gökberk'le sürmüştür. Von Aster'in derslerini Türkçeye çeviren ve sonra aynı kürsüde profesör olan Macit Gökberk, Aster'i şöyle değerlendirmiştir:

“Aster'in büyük özelliği çok aydınlık oluşu idi. Eski Darülfünunumuzla karşılaştırınca onun öğretimindeki aydınlığı pek daha açık biçimde görürdüm.”⁴⁰

Reform sonrasında daha önce felsefe ile ilgili derslere giren hocalardan İ. Hakkı Baltacıoğlu, Ahmet Naim, Ferit Kam gibi isimler kadro dışı bırakılmış, Mehmed İzzet vefat etmiş, Orhan Saadettin hastalanmıştır. Mehmed Emin Erişirgil 1933'te Darülfünun'dan ayrılmış, 1935'te sosyoloji hocası olarak Üniversite'ye dönmüştür. İlahiyat Fakültesi kapatıldığı için burada görev yapan bazı hocalar, öğrenci alamayan İslam Tetkikleri Enstitüsüne aktarılmıştır. Mehmet Ali Ayni ve İzmirli İsmail Hakkı Enstitüde kalmayıp emekli olmayı tercih etmişler, Türk düşüncesinin geçmişiyle bağlantı kurma yolu sadece Türk Tefekkür Tarihi (Hilmi Ziya Ülken) dersine kalmıştır.⁴¹

Geçmişle bağlantının bu derece kopma noktasına gelmesini, felsefe bölümüne gelen Alman hocaların bir sorun olarak değerlendirdiğine dair bir ifadeye okumalarımızda rastlamadık. Temsil ettikleri pozitivist gelenek bunu bir sorun olarak görmeyi gerektirmemiş olabilir.

Zeynep Direk ise Reichenbach'ın Türkiye'nin o gün için ihtiyacı olan doğru kişi olmadığı düşüncesindedir:

⁴⁰ Kaynardağ, Arslan, a.g.e. 1986, sf.30

⁴¹ Karakuş, Rahmi, *Felsefe Tasavvurumuz*, Değişim yay., İstanbul, 2003, s.94

*“Felsefe tarihini çağdaş bilime varan teleolojik bir süreç olarak ele alan Reichenbach'ın Türkiye'ye gelmesi bakanlık açısından şaşırtıcı bir şanstır. Açılıştta, felsefe 1933 üniversite reformuyla başlayacakmış gibi konuşan Reichenbach'ın yaptığı felsefe bizim Batılı kimliğimizi oluşturmaya kavramsal olarak derin bir katkı yapamayacak kadar dar bakış açılarıdır. Bu pozitivist "ilk kez" felsefeyle ilişkimizin temel problemlerini ortaya koymakta başarısız kalmıştır.”*⁴²

Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu da, Reichenbach'ın Almanya gibi “ilmi ve felsefi işbölümü inkişaf etmiş bir memleket” mensubu olduğu için dar bakış açısına sahip olmasının doğal olduğunu fakat Türkiye'nin her şeyden önce külli bir felsefe kültürüne muhtaç olduğunu belirtmiş, “Comte'un pozitvizmini yeni şekilde yaşatmaya çalışan bu ecnebi hocanın, yegane Türk Üniversitesinin yegane Edebiyat fakültesinde bilimsel felsefe adına estetik, ahlak, metafizik derslerini programdan çıkarma yetkisine sahip olmasını garip ve acaip” bulduğunu belirtmiştir. Ayrıca “muhterem Türk mütefekkeri Ahmet Naim” üniversiteden çıkarılarak onun yerine getirilmiş olan bu hocanın beş yıl ders yapmasına rağmen hiçbir kalıcı etki yaratamadığını iddia etmiştir.⁴³

Bilim tarihçimiz Adnan Adıvar Paris'te bir felsefe kongresinde Reichenbach'la karşılaşmış ve kendisine “İstanbul Üniversitesi sizin, sırf müspet ilimler üzerine kurulu, tabiatüstünü inkar eden, felsefe tarihini gereksiz sayan felsefenizi kendi ideolojisine uygun bulduğu için sizi seçmiş olmalı” demiştir. Reichenbach buna cevaben; özellikle seçildiğine dair bir bilgisi olmadığını, Schwartz'ın listesinde adı olduğu için gönderildiğini söylemiştir.⁴⁴

Çoğu akademisyen gibi Reichenbach da Türkiye'den sonra Amerika'ya gitti. Zaten Reichenbach gibi tanınmış profesörlerden çoğu buraya bir ara durak gibi gelmişlerdi. Onlar için Nasyonal Sosyalizmin yerleşmesi biraz sürpriz olmuştu. Bu rejimin bu kadar çabuk ve kesin yerleşeceğini beklemiyorlardı.⁴⁵ Adnan Adıvar, felsefe tarihine karşı olmasına rağmen İstanbul'da felsefe tarihi dersi vermekle eleştirdiği bu filozofun herhangi bir kalıcı etkisi olmadığını belirttikten sonra onun Amerika'ya

⁴² Direk, Zeynep, “Türkiye'de Felsefenin Kuruluşu”, *Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek*, Sempozyum Bildirileri, Haz. Tanıl Bora, Metis yay. İstanbul, 2. Basım, 2001, sf.70

⁴³ Kaynaradağ, Arslan, *Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Felsefe*, ss.339-361, “Filozof Hans Reichenbach'ın Türkiye'deki yılları ve Etkileri”, Kültür Bakanlığı yay. Ankara, 2002, sf.352

⁴⁴ Adıvar, Adnan, *Bilgi Cumhuriyeti Haberleri*, “Bir Kongre, Bir Filozof, Bir Kitap”, İstanbul, 1945, sf.125-126

⁴⁵ Kaynaradağ, Arslan, a.g.e. 1986, sf. 28

gidişini şöyle ifade etmiştir : “O modern Arz-ı Mevut'ta bir yer bulunca savuşup gitti.”

46

Widmann'ın yazılarından anlaşılacağı üzere mülteci bilim adamları oryantalist külliyata da katkıda bulundular. Oryantalistler, sığındıkları bu ülkede sayısız imkanlarla karşılaştılar ve yayın yapmak için heyecana geldiler. Rüstow'un oğlu Dankwart İstanbul'da büyüdü. Lisan ve ülke hakkındaki bilgilerinden ve daha sonra Ritter'in yanında yaptığı oryantalistik araştırmalarından ötürü Türk sorunları için Amerikan uzmanlarının en önemlilerinden birisi oldu. Wolfram Eberhard 1948'de diğer oryantalistlerle birlikte Türkiye'yi terk etti ve sosyolog olarak Los Angeles'a Kaliforniya Üniversitesi'ne gitti. Asurolog Benno Landsberger, DTCF'nin kuruluşunda aktif rol oynadı. 1948'de Şikago Üniversitesi'nin Oryantal Enstitüsü tarafından çağrıldı. Orada 1955'e kadar ders verdi.⁴⁷

Bazı mülteci bilim adamları da Türkiye'den sonra Filistin'e gittiler. Zaten bu bölge uzun zamandır çoğu Rusya, Romanya ve Avusturya'dan, nispeten az bir kısmı da Almanya'dan Yahudilerin göç ettiği bir bölgeydi. Almanya'dan asıl büyük göç Hitlerin iktidarından sonra gerçekleşti. “Resmi Alman raporlarına göre, 1910 yılında Osmanlı İmparatorluğundaki 500.000 Yahudi'nin 100.000 i Almanca konuşuyordu.”⁴⁸

Aşağıdaki satırlar mülteci bilim adamlarının Türkiye'deki bilimsel ortamı nasıl algıladıkları ve gitme sebepleriyle ilgili ipucu vermektedir:

“Berlin'de Üniversite'nin konukevinde yuvarlak masanın çevresinde dünyanın dört tarafından Amerikan İskandinav, Fransız ve Alman Üniversitelerinin akla gelebilecek her çeşit fakültesinden oraya gelmiş bir düzine kadar misafir profesör yemek için toplandığında ortaya atılan bilimsel konular hakkında sohbet koyulaştıkça, meslektaşlarıma oranla ne kadar geri durumda olduğumu çok belirgin bir şekilde hissediyordum. İçimde çağdaş bilim seviyesine erişmek için karşı konamaz bir ihtiyaç büyüyordu. Türkiye'deki yıllarım sırasında kendimi tüketmişim, görevimi hakkıyla yerine getirebilmek için boşalan aküleri yeniden doldurmam gerekiyordu.”⁴⁹

⁴⁶ Adıvar, Adnan, a.g.e. sf.126

⁴⁷ Widmann, Horst, a.g.e.

⁴⁸ Ortaylı, İlber, *Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu*, İletişim yay. İstanbul, 1998, sf. 185

⁴⁹ Hirsch, Ernst, a.g.e. sf.387

Mülteci akademisyenlerin Türkiye'den ayrılmaları ile ilgili olarak, devletin başlangıçta vaat ettiklerine sadık kalmadığı söylenemez, verilen devlet güvencesi sonuna kadar devam etmiştir.

“Hitler'in Alman Nasyonal Sosyalist hükümetini kurduğu 30 Haziran 1933 ile düşmanlarına teslim olduğu 8 Mayıs 1945 tarihleri arasında Türkiye Cumhuriyeti'nde iki cumhurbaşkanı, dört başbakan, beş dışişleri bakanı, altı içişleri bakanı ve beş milli eğitim bakanı değişti. Sonuç olarak bu entelektüellerin güvenli durumları bireylerin ihsanına bağlı olmayan kurumsal bir devlet politikasıydı.”⁵⁰

Burada ölen bilim adamları için devlet töreni düzenlenmesi, bazılarının ayrıldıktan yıllarca sonra Cumhuriyetin 50. yıl kutlamalarına onur konuğu olarak davet edilmeleri, onlara verilen değer önemli göstergeleridir.

Birçok bilim adamının siyasi rejim açısından sakıncalı bulunarak ülkeden çıkarılmasının Almanya açısından ne sonuçlara yol açtığına göz atmak da ilginçtir: Çok sayıda araştırmacının kaybedilmesi, Almanya'da gerçekleştirilen yüksek nitelikli çalışmaların sürdürülmesi bakımından bir handikap oluşturdu...Mülteciler çoğunlukla Batı Avrupa ve Amerika'da yerleşiyorlar, dolayısıyla işten çıkarma politikasının Hitler Almanya'sına verdiği maliyeti daha da artırıyorlardı. Almanya'nın kaybettiği bilim adamlarını onun rakipleri kazanıyorlardı...Fizik Almanya'daki en nitelikli bilim adamları da dahil 1932-33 dönemindeki kadrosunun en az yüzde yirmi beşini kaybederek en fazla yara alan disiplin oldu. Bu alanda büyük ölçüde etkin olan önemli Yahudi bilim adamlarının işten çıkarılması müttefikler için bir avantajdı.⁵¹ Einstein, Schrodinger, Max Born bu fizikçilerin önde gelenlerindendi.

1933 ve akabinde gelen yabancı hocaların Türkçe bilmiyor olmaları verimli olmalarının önünde en önemli engeldi. 1915 yılında getirilen yirmi Alman hoca için de aynı şey söylenebilir. Baltacıoğlu 1915 yılında getirilen Alman akademisyenlerle ilgili olarak şu değerlendirmeyi yapmıştır.

“Macarlı profesör Mesaruş'den başka Alman Profesörlerinin hiçbirisi Türkçe bir kelime bilmiyorlardı. Derlerini Almanca tahrir etseler karşılarında anlayacak bir şakirt yoktu. Binaenaleyh her müderrise bazıları Almanca, bazıları Fransızca bilen birer muavin verilmişti. Fakat bu

⁵⁰ Reisman, Arnold – Çapar, İsmail, a.g.m. sf.4

⁵¹ Beyerchen, Alan, *Nazi Döneminde Bilim*, çev. Haluk Tosun, Alan yay. İstanbul, 1985, sf.192-194

muavinlerin bir kısmı müderrislerin verecekleri derslerin tamamıyla yabancıları idiler. Garaptan olarak Alman profesörleri iki sene içinde Türkçeyi öğrenip Türkçe ders vermeği taahhüt etmişlerdi.”⁵²

Daha önce de Fransa ağırlıklı olmak üzere değişik Avrupa ülkelerinden uzmanlar getirilmişti. Ancak onlarla Fransızca konuşuluyor, Türkçe öğrenme şartı konulmuyordu. Modernleşme sürecinin başlangıcından beri Fransa ile yoğun ilişkiler içinde olunması, oradan birçok öğretim görevlisi gelmesi gibi nedenlerle okumuş kesimlerde ve iş çevrelerinde Fransızca yaygın olarak biliniyordu.

Hatta Reform kapsamında Türkçe öğrenme şartıyla getirilen profesörlerden Reichenbach, Türkiye'de çalıştığı dönemde Türkçeyi değil Fransızca'yı öğrendi.⁵³

1933 yılında gelen Alman hocalardan Türkçeyi öğrenerek derslerini Türkçe vermeleri istenmişti, ancak bu mümkün olmadı. Mümkün olmasını zorlaştıran yaş gibi doğal faktörler yanında, dilin sürekli değiştiği, bazı kelimelerin atıldığı ve yenilerinin alındığı bir geçiş dönemi olması da ayrı bir handikap olmuştur. Bu zorluğu yaşayanlardan Hirsch durumu şöyle tasvir etmiştir: Alman Profesörler 1933-1936 arasında Türk dili diye ezberledikleri ne varsa, bunun büyük bölümünün ölüme mahkum olduğunu yerine tamamıyla yeni sözcük oluşumlarının geçeceğini ve bu sözcükleri her seferinde sil baştan yeniden öğrenmek gerekeceğini nereden bilebilirlerdi...Profesörle öğrenci arasındaki anlaşma sorunu tüm reformu tehlikeye düşürebilecek can alıcı bir sorundu...Toplumsal bilimlerde her dalın kendi uzmanlık dili son derece kapsamlı idi; insanın kendi anadilinde bile bu konuların ifadesi öylesine zordu ki, bir dilde kavranmış olan düşünce içeriklerinin başka dile aktarılması, sadece çok zengin bir kelime ve kavram dağarcığını gerektirmekle kalmıyor, aynı zamanda bununda ötesinde son derece karmaşık bir düşünce sürecini zorunlu kılıyordu...Araya bir çevirmen koymak ancak bu çevirmenin her iki dili de iyi bilmekten öte, konunun gerektirdiği terminolojiye de hakim olmasıyla anlamlıdır. Fakat bu vasıflar yabancı profesörlere çevirmen olarak verilen çok az asistan veya doçente vardı. Cemal Nadir bu durumu anlattığı bir karikatüründe “Made in Germany” yazılı para kasalarını kan-ter

⁵² Ergin, Osman, a.g.e. III.-IV. Cilt, sf. 1226

⁵³ Adivar, Adnan, a.g.e. sf.126

içinde açmaya çalışan işçileri resmeder. İşçilerden biri öfkeyle ustaya dönerek bağırır “Yahu ne diye Almanya’dan bunların anahtarını da birlikte göndermezler!”⁵⁴

Astronom Gleissberg'de ders işlenmesinde dilden kaynaklanan sorunları benzer şekilde ifade etmiştir.

“Önce bu şekilde dinleyicilerle istenilen kontakt kurulamıyordu; ikincisi ise, bir tercümanın bir dersi kusursuz ve izleyiciler tarafından kolaylıkla anlaşılabilir bir tarzda anlatabilecek durumda olması için, yalnız Almanca ve Türkçeye tam anlamıyla hakim olması değil, aynı zamanda derste ele alınan bilim konusuyla da en azından dersi veren profesör kadar ilgilenmiş olması gerekiyordu; çünkü konu hakkında derin bilgi sahibi olmadan, bir bilim dersinin işe yarar bir tercümesi imkansızdır. Bu niteliklere sahip olan tercümanları bulmak tabii mümkün değildi; eğer bulunsaydı, bunlar zaten kendileri ders verebilirdi, ve Alman profesörlere ihtiyaç duyulmazdı.”⁵⁵

Fen bilimlerinde bu derece yaşanan dil sorunu sosyal bilimlerde çok daha ağır hissedildi. Sosyal bilimlerde tercüman aracılığıyla ders işlemenin doğa bilimlerinde ve mutlak bilimlerde olduğundan çok daha zor olduğu tahmin edilebilir. Reichenbach'ın derslerinde tercümanlık yapan Macit Gökberk'in Almanca bilmesi yetmiyordu dersi aktarabilmek için matematik dersleri almaya başladı.

Kısacası; Türkçeyi iyi bilmekle öğretimdeki başarı arasında oldukça dikkati çeken bir paralellik mevcuttu. Türkçeyi ders anlatabilecek düzeyde öğrenen bilim adamı ise ancak birkaç kişi oldu.

3.4. Yerli Bilim Geleneği Yaratma Düşüncesi

Reform esnasında sıklıkla vurgulanan şeylerden birisi Milli Türk üniversitesi kurma amacıdır. Atatürk'ün Malche Raporuyla ilgili notlarından Malche'a “Türklükle mütenasip yüksek üniversite” kurmak istediklerini söyledikleri anlaşılıyor.⁵⁶

Üniversite'nin ilk rektörlerinden hukukçu Cemil Bilsel de bu düşünceyi şöyle ifade etmiştir:

⁵⁴ Hirsch, Ernst, a.g.e. sf.216-219

⁵⁵ Widmann, Horst, a.g.e. sf.221

⁵⁶ Kocatürk, Utkan, a.g.m. sf.8

*“Bizim amacımız orta bir Batı üniversitesi seviyesine sadece ulaşmak değildir, bu seviyeyi geçmek ve Milli Türk Üniversitesini bu üstünlükte kurmaktır. Bütün çalışmalarımıza bu ülkü hakimdir.”*⁵⁷

Reform komisyonunun başkanı olan Maarif Vekili Reşit Galip de açılıştan hemen önce yaptığı açıklamada Türklere ait bir bilim yaratmanın önemini belirtiyor, Darülfünun’un araştırma açısından zayıflığı nedeniyle bunu başaramadığını vurguluyordu.

*“Yalnız ders okutan, ilmi-fenni, araştırmalara ve çalışmalara hiç denecek derecede mevki veren bir darülfünun ile hiçbir zaman Türklerin öz malı bir ilim yaratılamaz. Ve Türk milleti yabancılara ait ilmi tetkiklerin harçgüzarı olmaktan kurtulamaz.”*⁵⁸

Araştırmanın ön planda olduğu bir yerli bilim geleneği kurma konusunda tarihsel zaafı olduğu bilinen bir gerçektir. Ekmeleddin İhsanoğlu bu zafiyeti şöyle ifade etmektedir:

*“Tanzimat öncesinde Osmanlıların Batı bilimini bir bütün olarak ele almadıklarını görüyoruz. Avrupa’daki bilim inkılabının getirdiği yeni bilim anlayışı ve kapsamı, yani madde, mekan, zaman, hareket ve tabiatı (nebat, hayvan, insan) araştırma konusu yapma ve her şey üzerinde detaylı bir şekilde araştırmacı ruh ile durma gibi hususlar, Osmanlılar için söz konusu olmamıştır. Osmanlıların Batı bilimini aktarmak için kurmuş olduğu müesseseler de, dar olarak vasıflandırabileceğimiz bu anlayış çerçevesinde faaliyette bulunmuşlar ve bilim geleneği, bilime yeni katkılarda bulunma yani, yerli bilim kurma gayreti ve düşüncesi gerçekleştirilememiştir... Osmanlıdan bir süre önce veya sonra Batı bilimini aktarmaya teşebbüs eden Rusya ve Japonya gibi bazı devletlerde ulaşılan başarılı noktaya gelememiştir. İlk defa 1900 yılında kurulan Darülfünunla araştırma odaklı bir yüksek öğrenim kurumu vücuda gelmiştir.”*⁵⁹

Darülfünunla başlayan bu gelenek 1933 üniversite reformuyla kimi yönleriyle güçlenmiş olabilir, ancak dışarıdan yapılan müdahaleyle bir kırılmaya uğradığı da doğrudur. Reformun mimarları 1933'te üniversiteyi ilk defa kuruluyormuş gibi takdim ettiler, kendilerini milat kabul ederek sıfırdan bir gelenek başlatma iddiasında oldular. Yerli bilim geleneği oluşturmak gibi bir ideal vardı ancak geleneğin devamlılıkla olan yakın ilişkisi göz ardı edildi. İntelijensiyanın geçmişten kopmak konusundaki

⁵⁷ Bilsel, Cemil, a.g.e. sf.55

⁵⁸ “Reşit Galibin Demeci”, a.g.e. sf. 315

⁵⁹ İhsanoğlu, Ekmeleddin, a.g.e. 1996, sf.248

radikalizmi böyle bir geleneğin oluşmasına bizzat engel oldu. Yeninin mevcutla etkileşime girmesi, sağlıklı bir şekilde bütünleşmesi imkanı ortadan kalktı. Harf devrimi ile mevcut bilimsel eserlerin yeni kuşaklar tarafından okunup anlaşılabilir olması da geçmişle köprüleri atmıştı. Darülfünun'un lağvedilmesi, 1800'lü yıllardan beri filizlenen bilimsel geleneği ve felsefi birikimi zayıflattı. Geçmiş hedeflenen geleceğe varmamıza yardımcı bir zenginlik değil, engel olarak görülüyordu. Milli üniversiteyle tarif edilen toplumun tarihsel birikiminden süzülüp gelen yerli bir üniversite değil, rejimin ilkelerini ön planda tutan ve pratik yararlar üreten bir kurumdu.

Malche İstanbul Darülfünunu ile ilgili değerlendirmesinde yerli bir üniversite geleneği oluşturabilecek araştırma kapasitesinin mevcut olmadığını belirtmiştir:

“İstanbul Darülfünununun bütün hocaları benimle birlikte bugün darülfünun vasıtasıyla orta tahsil muallimleri, kimyagerler, avukatlar hülasa ameli mesai adamları yetiştirmek kabil olduğunu ve fakat henüz müstakbel darülfünun hocaları yetiştirmek mümkün olmadığını teslim ettiler...İstanbul Darülfünununun mesaisi emri ahire kadar, aralarında bir rabita olmıyan bir küll teşkil edecek ve her yeni tayin bu mesainin veçhe ve manzarası üzerinde bir rol oynıyacaktır. Profesörler Berlinden, Leipzigden, Paristen yahut Şikagodan avdet edeceklerdir ve heyetlerine birkaç da ecnebi profesör tefrik olunacaktır. Lakin bu vaziyette bir darülfünun an'anesi vücut bulmıyacaktır.”⁶⁰

Alman Mülteci bilim adamları bu zaafı gidermek amacıyla getirildiler. Fakat burada bir çelişki söz konusuydu. Tıp fakültesi dekanı Tevfik Sağlam'ın şu sözleri milli hisler ile yabancı hocaların getirilmesi arasında yaşanan çelişkinin ifadesidir:

“Hiçbir zaman hatırdan çıkarmamak gerekir ki bir milletin ruhunun ifadesi olan Üniversite ancak alakalıların elinde bulunabilir. Bizim de amacımız bu olmalıdır. Buna bir an önce varmak Türk bilginlerinin mukaddes bir ödevidir. Fakat yüksek bir üniversite bir milletin varlığı için o kadar lazımdır ki, bunu sağlamaya o milletin öz evlatları nitelik veya nicelik olarak yetmeyecek olursa, Üniversiteyi aşağı seviyede bırakmak pahasına yabancı kafaların yardımından vazgeçmek asla kabul edilemez.”⁶¹

Bu çelişkiden Widmann'da bahsetmektedir:

“Türk Milliyetçilik hisleriyle dolu olmaları ile batıya açılma onların gözüne bir tezat olarak gözükmüyordu. Batı dostu bu entelektüeller ve subaylar

⁶⁰ Malche, Albert, a.e. sf.17-18

⁶¹ Widmann, a.g.e. sf.218, Hirsch, a.g.e. sf. 460

çevresine, yabancı profesörler tam anlamıyla güvenebilirlerdi...Bu Türkler çevresinde –Reşit Galip de bunlar arasında idi- geniş görüşlü düşünceler ortaya atılıyor, örneğin bilimin sürekli bir alışveriş olduğu ve bunda milli duyarlılıklara yer olamayacağı, ancak burada verenin inceliği ve usulince hareket etmesinin önemli olduğu ileri sürülüyordu...Mülteciler yüzünden Türk fikir yaşamının yabancılaştığı şeklinde bir tenkit ise radikal temsilciler dışında aslında hiçbir zaman gelmedi...Elbette ki Türk tarafında, Üniversiteyi tamamen kendi güçleriyle doldurma ve yüksek bir ilmi seviyede tutabilme arzusu her zaman için mevcuttu. Fakat gerçekleri görecektik kadar da akıllıydılar.”⁶²

Bahse değer bir konu da Türk Eğitim sistemini yönlendirme konusunda Fransa ve Almanya arasında var olan rekabettir. Üniversite Reformu yapılanaya kadar, Darülfünun'da Fransız etkisi hakimdi. 1869'da tamamlanan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi, 1789 devriminden o güne Fransız eğitim sistemi incelenerek hazırlanmıştı. Bu nizamname medrese ve askeri okullar dışındaki bütün eğitim kurumlarını Maarif Nezareti çatısı altında toplamayı amaçlıyordu. Ders programlarının düzenlenmesinde Fransa'daki uygulama esas alınmıştı. Galatasaray Lisesi, Mülkiye Mektebi gibi önemli eğitim kurumlarında da Fransızca ve Fransız eğitim sistemi etkiliydi. Dönüşte öğretim görevlisi olmak üzere birçok genç Paris'e gönderiliyordu.⁶³ Ancak 19. yüzyıl sonlarından itibaren Almanların etkisi artmaya başlamıştı. 1880'lerden itibaren Babıali ve Berlin arasında asker ve sivil uzman çağırma işlemi yoğun bir yazışma ve görüşme akımı yarattı. Yüksek ücretlerle Harbiye Mektebi öğretmenleri de dahil olmak üzere uzman subay ve memurlar getirildi.⁶⁴ Gülhane Askeri Tatbikat Okulu da bir grup Alman doktor tarafından kuruldu. I. Dünya Savaşı sırasında (1915-1918) Darülfünun'a yirmi kadar Alman bilim adamı geldi. Yüksek Ziraat Enstitüsü de 1930'da neredeyse tamamen Alman Mülteciler tarafından kuruldu. 1933 Reformuyla birlikte ise Almanlar eğitim sisteminde kesin ağırlık kazandılar. İsviçreli bayan gazeteci Annemarie Schwarzenbach'ın bildirdiği üzere, Almanların ağırlığının artması üzerine, Fransızlar hoşnutsuzluklarını belirtmişlerdi. Mili Eğitim Bakanlığı buna karşı şu şekilde bir açıklama yaptı: Üniversite Alman veya Fransız bilimine değil sadece bilime hizmet etmelidir.⁶⁵

⁶² Widmann, a.g.e. sf.172-186

⁶³ İhsanoğlu, Ekmeleddin, "Darülfünun Tarihçesine Giriş", *Belleten*, Cilt:LIV, Sayı: 210, sf.713-714

⁶⁴ Ortaylı, İlber, *Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu*, İletişim yay. İstanbul, 1998, sf.87

⁶⁵ Widmann, Horst, a.g.e. sf.198

Bu konuda Fr. Breusch'un İstanbul Üniversitesi'ndeki Alman kimyagerler hakkında yazdığı makalesinden Widmann'ın aktardığı görüşler şöyledir:

“Türk Hükümeti, üniversitelerine iki veya üç nesil için Alman profesörleri yerleştirmeye hazırды. Ancak uzun süreli anlaşmalarla ayrılan eskilerin yerine yeni Alman öğretim görevlileri getirtmek imkansız görünüyordu; çünkü Alman hükümeti dışarıda çalışan Alman profesörlere emeklilik maaşı bağlamıyordu. (Fransız ve İngiliz Hükümetinin aksine)...Böylece eldeki az imkanlarla Türkiye'nin bütün kültür gelişmesinin hükümetin arzu ve onayıyla, Almanların eline bırakılması fırsatı, yetkili Alman makamlarının ve Kültür Bakanlığının kültürel sahadaki bu aldırmazlığı yüzünden kaçırılmış oldu.”⁶⁶

Yerli Bilim geleneğinden bahsederken bilim ve eğitim dilinin millileşmesi konusuna da değinmek gerekiyor. Üniversite Reformunun yapıldığı yıllarda eğitim dilinin Türkçe olması, bilim dilinin Türkçeleştirilmesi konusunda 19.yüzyılın ikinci yarısından beri gelişmekte olan hassasiyetin devam ettiğini görüyoruz. 1870'de Darülfünun-i Sultani kurulurken derslerin Türkçe okutulması gerektiği, ancak Türkçe okutacak hocalar yetişinceye kadar Fransızca okutmanın caiz olduğu belirtilmişti.⁶⁷

Yeni kurulan İstanbul Üniversitesinde öğretim dili konusunda bir tereddüt yoktur. Öğretim dili Türkçedir, ancak öğretim kadrosunun önemli bir kısmı yabancı olduğu için tercüman aracılığıyla ders yapma zorunluluğu söz konusudur.

Meşrutiyet döneminde eğitim dili konusu, Darülfünunla ilgili olduğu gibi Medreselerle ilgili olarak da gündeme gelmişti. Tedris ve tahsilin halkın kendi anadili üzerine yapılması, Arapça tedrisin ancak, Arapların yoğun olarak yaşadıkları Şam, Bağdat, Mekke gibi merkezlerde olması gerektiği, Osmanlıda bilimin ilerlememesinin eğitimin anadilde olmamasından kaynaklandığı öne sürülüyordu.⁶⁸

Devlet kadrolarına aktif elemanlar yetiştirmiş olan Tıbbiye'de Fransızcaya çok önem veriliyordu. Reform sonrasında Tıp Fakültesinde dekanlık da yapmış olan Tevfik Sağlam'ın okul anılarından Fransızcaya verilen önemin derecesini anlıyoruz.

“O zamanlar (1895) Fransızca bilmeyen hekim olamaz kanaati mevcut olduğundan Tıbbiye İdadisinde Fransızca öğretimine büyük önem verilirdi...Talebeyi ayrıca dil öğrenmeye teşvik için arada bir imtihan açılır

⁶⁶ Widmann, Horst a.g.e. sf.216

⁶⁷ Bilsel, Cemil, a.g.e. sf.14

⁶⁸ Sarıkaya, Yaşar, a.g.e. sf. 83

ve Fransızcada ileri olanların kollarına sarı renkte onbaşı işareti gibi bir işaret koymalarına izin verilirdi...Tıbbiye'ye girdiğimiz zaman artık bütün dersleri Fransızca kitaplardan okuyacak hale gelmiş bulunuyorduk.”⁶⁹

Ekmeleddin İhsanoğlu, bu dönemde yabancı dille eğitim yapılmasının, kuruluş aşamasında olunmasından dolayı özellikle olumsuz etkilere yol açtığını belirtmektedir:

“Fransızca eğitimin en bariz tesirlerinden biri yeni yetişen neslin kendi kültür çevresi ile bağlantı kurması yerine, kendini başka bir kültür dünyasına ait hissetmesi ve topluma yabancılaşmasıdır. Bu döneme rastlayan 'pozitivist' anlayışın, Osmanlı aydınları üzerine geniş tesiri de bu yoldan başlamıştır. Doğudan Batıya yöneliş daha önce mühendishanelerin ders programlarında da görüldüğü halde burada eğitim dilinin Türkçe olması, kültürel bakımdan daha tutarlı bir neslin yetişmesine vesile olmuştur.”⁷⁰

İstanbul Üniversitesi kurulurken Türkçe eğitim konusunda önemli bir sıkıntı Malche'in da raporunda belirttiği gibi alfabenin değiştirilmiş olmasından kaynaklanıyordu:

“Türkçe kitaplar pek azdır. Hatta alfabenin tebdilinden dolayı, eski harflerle basılmış, bütün eserlerin talebe için gayri mevcut haline geleceği bir zamanın da yakında erişeceğini nazarı dikkate almak lazımdır. Mazideki Türkçenin Garpta Yunan kadim lisanının öğrenilmesi şeklinde taallümü icap edecektir. Türkiye'yi Latin harfleriyle telif ve tercüme eserlere sahip kılmak için büyük gayret sarfedilmekte bulunduğunu biliyorum...Yalnız Türkçe okuyan talebe, ders notları haricinde hiçbir vesika ve malumat edinmemek veya fevkalade az şey edinebilmek vaziyetindedirler.”⁷¹

Hirsch de dilin sürekli değişmesinden ve harf devriminden dolayı mevcut kitapların hükmünü yitirdiğinden, kütüphanelerde kitap kalmadığından bahseder.⁷²

Üniversitenin ilk yıllarında yeni kelimeler üretmek için Terim Komisyonları kurulduğunu ve bu komisyonlarda mülteci bilim adamlarının da yer aldığını görüyoruz. F. Neumark iktisat, W.Gleissberg astronomi alanında Terim Komisyonuna seçilmiş olanlardandır. Astronomi profesörü W.Gleissberg Terim Komisyonundaki çalışmalarından anılarında şöyle bahsetmiştir:

⁶⁹ Sağlam, Tefvik, *Nasıl Okudum*, Haz.Hüsrev Hatemi, Aykut Kazancıgil, 3. Baskı, Nehir yay. İstanbul, 1991, sf.55-58

⁷⁰ İhsanoğlu, Ekmeleddin, 1996, sf.243

⁷¹ Malche, Albert, a.e. sf.14

⁷² Hirsch, Ernst, a.g.e. sf.239

“Türkçede hiçbir astronomi terimi mevcut değildi. Tabii uluslar arası Latince ve Yunanca kaynaklı terimlere başvurup bunlar Türkçeye alınabilirdi, fakat yükseklik, yörüinge, devir, mil, güneş günü, yıldız zamanı gibi temel astronomi terimlerinin bile Türkçe karşılıkları yoktu. Daha önce bunlar için Arapça kelimeler kullanılagelmişti; fakat bundan böyle kullanılmaları mümkün görünmüyordu, çünkü okullarda artık Arapça öğrenmeyen gençler bu sözcükleri anlamıyorlardı, ve bunların kullanılmastıyla astronomi dersinin gereksiz yere güçleştirilmesinden başka bir şey sağlanamayacaktı. Genç Türk meslektaşarımla birlikte çalışarak Türkçe kelime hazinesinden eksik terimler için uygun sözcükler seçtim; bazı durumlarda Türkçe kelime kökenlerinden yeni kelimeler de türettim; o zamanlardan bu yana Türkiye’de yayınlanan astronomi yayınlarını izlediğim zaman memnuniyetle görüyorum ki, benim koyduğum bu terimler yerleşmiş ve Türk bilim lisanının sağlam elemanları olmuşlar.”⁷³

1930’lu yıllarda dilin arılaştırılması devlet politikası olarak uygulanmaya başlandı. Bu konu ile ilgili tartışmalar 19.yüzyılın sonlarında başlamıştı. II. Meşrutiyet yıllarında yazdığı yazılarda Ziya Gökalp dilin ayıklanmasını tasvip etmemiştir.

“Tasfiyecilik lisanımızdan Arap, Acem köklerinden gelmiş bütün kelimeleri çıkararak bunların yerine Türk cezirinden doğmuş eski kelimeleri, yahut Türk cezirinden yeni edatlarla yapılacak yeni Türk kelimelerini ikame etmekten ibaretti. Bu nazariyenin fiili tatbikatını göstermek üzere neşrolunan bazı makaleler ve mektuplar zevk sahibi olan okuyucuları tiksindirmeye başladı. Halk lisanına geçmiş olan Arabi, Farsi kelimeleri Türkçeden çıkarmak, bu lisanı en canlı kelimelerinden, dini, ahlaki, felsefi tabirlerinden mahrum edecekti. Türk cezirinden yapılan yeni kelimeler gramer kaidelerini hercümerc edeceğinden başka, halk için ecnebi kelimelerden daha yabancı, daha meçhuldü. Binaenaleyh bu hareket lisanımızı sadeciliğe, vuzuha götürecektir yerde, muğlakiyete ve zulmete doğru götürüyordu. Bundan başka, tabii kelimeleri atarak, onların yerine suni kelimeler ikamesine çalıştığı için, hakiki bir lisan yerine suni bir Türk Esperantosunu vücuda getiriyordu. Memleketin ihtiyacı ise, böyle bir yapma Esperanto değil, bildiği ve anladığı munis ve gayri suni kelimelerden oluşan bir anlaşma vasıtasına idi. İşte bu sebepten İkdâm’daki tasfiyecilik cereyanından fayda yerine mazarrat husule geldi.”⁷⁴

Gökalp’in fikirlerinin ülkenin şekillenmesinde büyük etkisi olsa da bu konudaki görüşlerinin dikkate alınmadığını söyleyebiliriz. Taha Parla bunun nedenini onun tarih felsefesindeki farklılıkta bulur.

⁷³ Widmann, Horst, a.g.e. sf. 22

⁷⁴ Gökalp, Ziya, *Türkçülüğün Esasları*, Varlık yay. VII. Basım, İstanbul, 1968, sf.11

“Onun tarih felsefesi bazı Kemalistlerinki gibi, tarihi durdurup, geçmişin istenmeyen bölümünü atıp, sıfırdan yeni toplum ve yeni devlet yaratmaya imkan tanıyan bir tarih felsefesi değildi.”⁷⁵

Zeynep Direk konuyla ilgili şu yorumu yapmaktadır.

“Dilin sadeleştirilmesi Batı'ya yönelişin, Türkler'in Müslüman kültürü tarafından ele geçirilmiş ve üstü örtülmüş olan özgün kimliğine geri dönüşle tamamlanacağı fikri tarafından belirlenmiştir.”⁷⁶

Bu anlamda dil-alfabe konusundaki bu çalışmaların rejime yön veren ilkelerden milliyetçilik ilkesiyle ilgili olduğu kadar laiklik anlayışıyla da ilgili olduğunu söyleyebiliriz.

Türk dilinin ne kadar eski ve köklü bir dil olduğunu göstermek, Arapça-Farsça kelimelerin ayıklanması ve yerine yeni kelimeler türetilmesi işi için 1932 yılında Türk Dil Kurumu kuruldu. Üniversite kelimesi de darülfünun kelimesi kadar Türkçeye yabancı olduğu için geçici olarak kabul edilmişti. Türk Dil Kurumunun bir sene içinde üniversite yerine Türkçe bir karşılık bulması kararlaştırılmıştı.

Öztürkçecilik adı verilen çalışmalara ilmi kavramların tespiti noktasında Darülfünun da komisyonlar kurarak 1929 yılından itibaren iştirak etmiştir. Özellikle Edebiyat Fakültesi Maarif Vekaletinin gönderdiği kelimelerin karşılıklarını bulmak için yoğun şekilde çalışmıştır.⁷⁷

⁷⁵ Parla, Taha, *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm*, Haz. Füsun Üstel- Sabir Yücesoy, İletişim yay. II. Baskı, İstanbul, 1993, sf.212

⁷⁶ Direk, Zeynep, a.g.m. sf. 75

⁷⁷ Arslan, Ali, a.g.e. sf. 256

4. BÖLÜM : MODERNLEŞME VE ÜNİVERSİTE REFORMU

4.1. Geçmişsiz İlerleme

Osmanlı İmparatorluğu üstünlüğünü yitirmeye başladığını fark ettiğinde, eski gücüne kavuşmak amacıyla öncelikle ordudan başlayarak bir takım ıslahat çabalarına girişti. Bu ıslahat faaliyetlerinde Batı model alınıyordu. Hedeflenen yenilikleri gerçekleştirecek insan gücünü yetiştirmek için 18. Yüzyıldan itibaren Harbiye, Mühendishane, Tıbbiye gibi eğitim kurumları açıldı. Daha sonra bu teknik okulların yetersizliği görülünce araştırma ağırlıklı bir kurum olarak Darülfünun kurulması düşüncesi ortaya çıktı.

Bu dönemde Batının kendine has tarihsel gerçekleri evrensel olarak algılanıyor, Batının geçirdiği tarihi aşamaların burada da yaşanması gerektiğine inanılıyordu. Bu yolda geride kalındığı için acele etmek, çağları çabucak geçmek ve muasır medeniyet seviyesine ulaşmak gerekiyordu. Böyle çizgisel bir ilerleme içeren tarih anlayışı, o dönemde neredeyse sabit bir gerçeklik olarak yaygındır. Birçok aydın, toplumun Batı Ortaçağı seviyesinde olduğunu düşünüyor, yenilikleri de birer Rönesans hamlesi olarak görüyordu.

Atatürk 1924 ve 1925 yıllarında yaptığı iki konuşmada şöyle diyordu:

“Türkler bütün medeni milletlerin dostlarıdır. Memleketler çeşitlidir ama, medeniyet birdir ve bir milletin ilerlemesi için de bu biricik medeniyete iştirak etmesi lazımdır.¹Medeniyetin coşkun seli karşısında mukavemet

¹ Lewis, Bernard, a.g.e. sf. 291

beyhudedir. O gafil ve itaatsizler hakkında çok biamandır. Dağları delen, semalarda pervaz eden, göze görünmeyen serattan yıldızlara kadar her şeyi gören, tenvir eden, tetkik eden medeniyetin muvacehe-i kudret ve ulviyetinde kurun-ı vustai (ortaçağa ait) zihniyetlerle, iptidai hurafelerle yürümeğe çalışan milletler mahvolmağa veya hiç olmazsa esir ve zelil olmağa mahkumdurlar.”²

Darülfünun hocalarından pedagog İsmail Hakkı Baltacıoğlu Darülfünun’un ortaya çıkışını bu çerçevede değerlendirmiştir:

“Kurun-ı vustai bir cemiyette her şey dine istinat ederken, asri millette din, hukuk, iktisat, terbiye, her şey ilme istinat eder, ilimden kuvvet alır, ilimden müstağni ve ilme muarız ise hiç olamaz. Asri milletlerin tekamülleri için ilim kuvveti lazımdır ve illa mahvolurlar. Nitekim Darülfünun’un zuhuru kurun-ı vustadaki medresenin, iskolastiğin iflasındadır...Türkiye Rönesansını henüz yapıyor, kurun-ı vustadan çıkmış değildir. Bugünkü terbiyemizde eski medresenin ruhu hakimdir.”³

Mülteci bilim adamlarından Kosswig'e göre :

“O zaman tek ve Ortaçağ düşüncelerine az çok bağlı kalmış Darülfünun'un lağvedilmesi, Kemalizm prensiplerine göre zorunlu görüldü. Darülfünun'un yerine en gerekli olan Üniversitenin, Batı Avrupa düşüncelerine göre re-organizasyonu birinci derecede önemli bir faaliyet olacaktı.”⁴

Yunus Nadi 2 Ağustos 1933 günlü Cumhuriyet gazetesinde Üniversitenin açılışıyla ilgili yazısında Rönesansı, yeni Üniversite ile başlatır.

“Hakikatte Türkiye, Ortaçağ asırlarından yeni devre ancak bu tesisle (üniversite) geçmekte bulunuyor denilebilir...Türk inkılabı asırlara tekme vuran en kudretli fikir hayat ve hareketlerinden biridir.”⁵

Türkiye'ye gelen mülteci hukukçulardan Ernst Hirsch de Rönesans hümanizması ve Türkiye'deki kültürel değişmeler arasında benzerlik görüyordu:

“Nasıl ki Rönesans hümanizmasında ifadesini bulan kültürel değişiklikler, Konstantinopol'in 1453'te fethi üzerine Batı Avrupa'ya göçen bilginler tarafından başlatılmışsa Atatürk'ün modern Türkiye'nin önünde açtığı kültürel değişme çığırını da siyasi nedenlerden ötürü 1933'te Almanya'yı terk etmek zorunda kalmış, ama içlerinde yaşadıkları Antik kültür mirasını

² Atatürk'ün İnebolu Nutku, 1925, http://okulweb.meb.gov.tr/37/11/168830/ata/nutuk_ata.html

³ Ergin, Osman, a.g.e. III. IV. Cilt, sf.1234

⁴ Kosswig, Curt, “1937 Yılından Bugüne Kadar Türkiye'deki Hatıralarımdan Bazıları”, haz. Nuri Aktaç, http://egefish.ege.edu.tr/Kosswig/kosswig_hatiralar.html

⁵ Öklem, Necdet, a.g.e. sf.67

beraberlerinde Türkiye'ye getirerek oradaki reform düşüncesinin hizmetine sokmuş, olan bir avuç Alman profesör etkilemiştir.”⁶

Milli Eğitim Bakanı Reşit Galip Alman hocalar adına Schwartz'la sözleşme imzalandığı zaman Hirsch'e paralel ifadeler sarf etmişti:

“Eşsiz bir iş başardığımız müstesna bir gün yaşıyoruz. Bundan beş yüz yıl önce biz İstanbul'u aldığımızda Bizanslı bilim adamları İtalya'ya gidip Rönesansı başlattılar. Biz bugün Avrupa'dan bunun karşılığını almaya karar verdik...Bilgilerinizi ve metodlarınızı bize getirin, gençlerimize ilerlemenin yolunu öğretin.”⁷

Bu açıdan mülteci bilim adamlarından bir Rönesans başlatmaları bekleniyordu. Antik devir, Rönesansın temelinde yer aldığı için Türkiye'nin antik tarihi öne çıkarılıyor, klasik filoloji de önemseniyordu.⁸ Mülteci bilim adamları içinde Hititoloji, Asuroloji, Klasik filoloji branşlarından olanlar vardı. Atatürk'ün Malche Raporundan en önemli görerek not aldığı birkaç paragraftan birisi de eski Anadolu medeniyetleri ile ilgilidir:

“İnsaniyetin umumi fikri sermayesine, Ülkenizin verebileceği ve vermekle mükellef olduğu şeyler ne büyüktür. Şarki Avrupa ile Anadolu'daki büyük medeniyetler, burada değilse nerede tettebbu edilecektir.”⁹

Bahsedilen eski medeniyetlerle ilgili yoğun araştırmalar yapılmış ve bu araştırmaların neticeleri Türk Tarih Tezi ile de ilişkilendirilmiştir. Atatürk'ün 1936 yılında yaptığı bir konuşma bu medeniyetler ile ilgili çalışmaların istenen sonuçları vermeye başladığını göstermektedir:

“Türk Tarih Kurumu ile Türk Dil Kurumu tarihimizin ve dilimizin karanlıklar içinde unutulmuş derinliklerini, dünya kültüründeki analıklarını, reddolunmaz ilmi belgelerle ortaya koymakla bütün ilim alemi için kutsal bir vazife yapmaktadır. Tarih Kurumunun Alacahöyük'te yaptığı kazılar neticesinde meydana çıkardığı beş bin beş yüz senelik maddi Türk tarih belgeleri, dünya kültür tarihini baştan araştırmayı gerektirir.”¹⁰

⁶ Hirsch, Ernst, a.g.e. sf.347

⁷ Grothusen, Klaus Detlev, a.g.m. sf.544

⁸ Widmann, Horst, a.g.e. sf. 132

⁹ Kocatürk, Utkan, a.g.m. sf.9

¹⁰ Atatürk'ün Maarife Ait Direktifleri, 1 Teşrinisani 1936 Meclis Açılış Nutkundan, sf.39

İlerlemeye dayalı bu tarih anlayışının geliştiği yerler öncelikle modern eğitim kurumları oldu. Yukarıda ilgili bölümde de belirttiğimiz gibi Tıbbiye, Harbiye, Mühendishane gibi kurumların hocaları ya Avrupa'da eğitim almışlardı, ya Avrupalılardı. Bunun da etkisiyle tarihi Avrupalıların gözüyle okumaya başlayan ve siyasette belirleyici olan bir seçkin sınıf oluştu.

Mülga Darülfünun'da Tıp Fakültesi Reislığı de yapmış olan, Tıbbiye mezunlarından Dr. Tevfik Sağlam'ın anılarında bu anlayışı görebiliriz:

“Tıbbiye Mektebi 1827'de Sultan II. Abdülhamid tarafından tam bir garp müessesesi olarak kurulmuştu. Orada tıp yıllarca Fransız diliyle okutulmuştu. Bu mektep Osmanlı İmparatorluğu'nun Garp alemine karşı açılmış ilk penceresiydi. Burada okuyan Tıbbiyelinin yüzü Garba çevrilmişti. Tıbbiyeli Şark ile Garbın farkını bilen ve geriliğimizin derin acısını duyan insandı. Bu sebepten Tıbbiye Mektebi vatanseverliğin, hürriyet aşkının, şark meskenetinden kurtulma, ilerleme, bir an önce yüksek bir medeniyet seviyesine ulaşmış memleketlere yetişme cehdinin bir yuvası olmuştu.”¹¹

Doktor yetiştiren bir kurumun mensuplarının kendinde böyle bir misyon görmesi o dönemde istisnai değildi. Asker yetiştiren okullarda da böyle idi. O dönemin eğitimli seçkinlerinin ekserisinin halet-i ruhiyesini bu düşünce belirliyordu.

Şerif Mardin bu konuya doktorların sağaltım psikolojisiyle bağlantı kurarak ilginç bir yaklaşım getirmiştir:

“Jön Türkler'den Tıbbiye çıkışlı olanlarının düşünce kalıbını anlamak bir bakıma kolay. Doktor olarak yetiştikleri için bunlar, hayat adını verdiğimiz süreci kimyasal, fiziksel, biyolojik değişmelere, maddi etmenlere bağlıyorlardı. Fakat bunun yanında insanın aklına daha soyut bir başka açıklama geliyor. Jön Türklerin yetiştiği kültür çevresi Osmanlı İmparatorluğu'du. Böyle bir çevre içinde Devlet Adamı-Devlet ilişkilerinin doktor-hasta ilişkisine büründüğü düşünülebilir. Devlet hastaysa devlet adamı hastayı iyileştirecektir. Jön Türkler bu açıdan 'içtimai tabip' rolüne kolayca oturabiliyorlardı. Jön Türklerin bütün Batı kültürlerine rağmen, tarih bilinçlerindeki bu yüzeysellik, devleti bir bünyeye benzeten imgenin ağır basmış olmasına bağlanabilir. Böylece Jön Türklerin felsefesizliklerine bir de tarihsizlik eklendiği söylenebilir.”¹²

¹¹ Sağlam, Tevfik, a.g.e. sf.74

¹² Mardin, Şerif, *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri (1895-1908)*, İletişim yay. 4. Baskı, İstanbul,1992, sf.18

Avrupa merkezli tarih felsefesinin ve pozitivist anlayışın doğal sonucu olarak bilim yoluyla ilerleme hareket noktasını oluşturuyor fakat Darülfünun'un bunun için yeterli olmadığı dile getiriliyordu. Dönemin Eğitim Bakanı ve Darülfünun Reformunun baş aktörü olan Reşit Galip'e göre:

*“Dünya, uzaktan bakanların gözlerini karartacak süratle ileri gidiyor. Biz, bir çıkamaz içinde yarı boşuna çabalayan bir irfan cihazı ile daha yüz asır ileri gidenlere yetişemeyiz. Geri kalanlar hayat haklarını gündün güne kaybetmeğe mahkum olanlardır.”*¹³

Recep Peker, inkılaplarla beraber girilen istikamet in ülkeyi istenilen ileri noktaya kısa sürede taşıyacağına inanıyordu:

*“Türk inkılabı bugün siyasal, ekonomik, soysal mefhumlar yönünden acunun en ileri hareketi içindedir. Kendi inandığı ışıklara giden adamların gittiği yoldan en ileri, en aydınlık istikamete gitmedeyiz.”*¹⁴

Dönemin çağları bir an önce geçmek isteyen aceleci ruhu ve radikalizmi ile başlayan kültürel kırılma Darülfünun'un kapatılması ile biraz daha derinleşerek ilerledi. Darülfünun tasfiyeleri gelenekselle, yeni olan arasında irtibat noktaları kurup sağlıklı bir köprü oluşturabilme imkanını zayıflattı. Edebiyat Fakültesi, özellikle bu fakültenin felsefe ve ilahiyat gibi bölümlerinin saf dışı kalması, değişime kılavuzluk edecek “aklı” susturdu. Siyasi kadrolar “her şey yeni olsun, bizimle başlasın” anlayışı içerisindeydiler. Açılış merasiminde Üniversite, Maarif Bakanı tarafından, “eskiyle ilgisi yoktur, geleneği kendisiyle başlayacaktır” diye takdim edildi.

O dönemde Türkiye'ye gelmiş Alman mülteci bilim adamlarından J.Ritter Türkiye'deki gözlemlerine dayalı olarak yazdığı “Avrupanın Sorunu Olarak Avrupalılaşıma” adlı kitabında durumu şöyle tasvir etmektedir:

“Yaşam iki alana bölünür aralarında hiçbir aracı yoktur. Eski ve yeni oluşumun arasında köprü eksiktir. Yazı devrimiyle kültür okumuş kimseye yabancılaşır. Yaşamın dini gelenek ve onun yorumlanmasıyla ilgili bağlamları onları tarihsel olarak dile getirmiş olan dille olan bağlantılarını yitirirler. Arapça ve Farsçadan arındırılmış modern dil, kendi yönünden kökenin tarihsel tözünden ayrılmıştır; tinin sürekliliği de dil alanında parçalanır...Uzlaşma ve bağlantı gücü olmayan yerde kökenin devrimci

¹³ Öklem, Necdet a.g.e. sf.53

¹⁴ Peker, Recep, a.g.e. IV. Ders, sf.16

yadsınması ve geleceğin tepkisel yadsınması ayrılmamacasına iç içedir; iç kopukluk büyür ve uzlaşmaz karşılığı güç kullanarak çözme denemesini körükler.”¹⁵

Zeynep Direk de durumu şöyle tasvir etmiştir:

“Kurulan "yeni" Batılıca bir yenilenmeyi hatırlatmaz, çünkü yeniye geçmişte bulunanı tekrar inşa etmek yoluyla varılmamış, ona geçmişten mutlak bir biçimde koparak ulaşmak hedeflenmiştir...Uygarlığın Batı'dan gelen ışığına rağmen, gelecek, kovulmuş, sindirilmiş olanın geri döneceği tehdidi ile belirlenecektir.”¹⁶

Dönemi anlatan yazarların bir çoğu (Bilsel, Öklem, Widmann, Hirsch, Neumark, Kadro Yazarları, Reşit Galip, Hikmet Bayur v.b) din nedeniyle yeniliklere kapalı oluşu öne çıkarmışlar ve bu çerçevede “ileri-geri” kavramlarını sıklıkla kullanmışlardır. Mesela Reşit Galip'e göre ilk Darülfünun'da Tabii Coğrafya dersinin ilk yıl konulmamasının nedeni yerin yuvarlaklığının söylenmesinden korkulmasıdır.¹⁷ Bu bakış açısı, “ileri ile gerinin” çatışmasını Batı ile Doğunun çatışması olarak algılıyordu:

“Bizde Garplılık ile Şarklılığın, Batıcılık ile Doğuculuğun uzun bir savaşı vardır. Bu, çeşit çeşit renklerde, ilerilik ile geriliğin savaşıdır, ve memleket için zararlı olmuştur.”¹⁸

Bu anlayışa göre ilk Darülfünunlar “ilerici” olduğu için “gericilerin” baskısı ile kapatılmıştır. Son Darülfünun ise Cumhuriyet hükümeti tarafından yeterince “ilerici” olmadığı için kapatılmıştır.

İslahat çerçevesinde batıyı model alarak başlayan yenileşmeler, hayatın tüm alanında yaygınlaştı. Yönetim kadrolarının modern eğitim kurumlarının mezunlarıyla dolmasından sonra toplumu modernleştirmek konusunda atılımlar yoğunlaştı. 1930'lu yıllarda batılaşmanın daha radikalleştiğini söyleyebiliriz. Üniversite Reformu da birçokları tarafından bu çerçevede değerlendirilmiştir. Reform kapsamında gelen Alman mülteci bilim adamları da Reformu ve kendi misyonlarını bu çerçevede algılamışlardır.

¹⁵ Ritter, Joachim, *Avrupanın Sorunu Olarak Avrupalılaşıma*, çev. Ayça Sabuncuoğlu, Afa yay. İstanbul, 1994, sf.54-56

¹⁶ Direk, Zeynep, “Türkiye'de Felsefenin Kuruluşu”, Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek, Metis yay. 3. Basım, İstanbul, 2008, sf.6

¹⁷ “Reşit Galibin Demeci”, a.g.e. sf. 310

¹⁸ Bilsel, Cemil, a.g.e sf.18

Widmann'a göre, Atatürk'ün çok büyük değer verdiği İstanbul Üniversitesi projesi onun batılılaşma isteğinin önemli bir aracıydı. Modernizasyon olarak batıya yöneliş, Kemalizmin ana unsurunu teşkil ediyordu; isteğin taşıyıcıları ise, yeni devletin yöneticileriydi.¹⁹

Üniversitenin modernleştirme misyonu ile ilgili olarak Hirsch kendilerinden bekleneni yaptıklarına inanmaktadır:

“Öğretimin hümanizma ruhu ile yenilenmesi hukuk felsefesi ve hukuk sosyolojisi derslerimin temelini oluşturuyordu ve kendimi bu konuda yükümlü görüyordum. Bu yolda genç Türk kuşağı gerek entelektüel, gerek politik ve kültürel bakımdan Türkiye'nin devlet yapısı ve hukuk düzeninin sosyal ve iktisadi hayat açısından batılılaşmasında davranış modellerini ve rol örneklerini zihinsel olarak kavrayabilecek ve uygulayabilecek düzeye getirildi.”²⁰

Ayrıca Hirsch laikleşme ile ilgili olarak hukukta yapılması gerekenlerin yerli hukuk hocaları tarafından yapılmasının mümkün olmadığına inanmaktadır, bu açıdan hukuk alanında yabancı profesör görevlendirmenin neden zorunlu olduğu konusundaki görüşleri şöyledir:

“Ders cetvelinde İslam hukuku ağır basıyordu. Zaten hocaların hepsi, genel devletler hukuku okutan bir Fransız profesör dışında, eski Türk yani İslami hukuk yapıları ve düşünce süreçleri içinde yetişmişlerdi ve bu nedenle de derslerini bu ruhta veriyorlardı. On yılı aşkın bir süredir ya da daha uzun bir zamandan beri şeriat hukuku okutmuş olan bir profesörün, medeni hukukta ve usul hukukunda İsviçre kanunları yürürlüğe konduktan sonra bile bu İslami düşünce dünyasında çakılıp kalması kaçınılmazdı. Laikleştirmeyi uygulamak için en büyük ölçüde İslami zihniyetin etkisinde kalmış ve bu zihniyet tarafından belirlenmiş olan hukuk alanlarının bu zihinsel bağın dışında olan hocalar tarafından yani ithal edilen yabancı kanun metinlerinde dile gelen zihinsel ve örfsel kavramlarla yaşayan yabancı Profesörler tarafından öğrencilere öğretilmesi zorunluydu. Demek ki, özellikle bu hukuk alanları için yabancı profesörleri görevlendirmek anlamlı ve amaca uygundu. Çünkü bu alanlardaki geleneğin kırılması gerekiyordu.”²¹

Alman mülteci bilim adamları Üniversite Reformunu bürokrat elitler gibi öncelikle laik, modern bir ulus devlet kurma hamlelerinden biri olarak

¹⁹ Widmann, Horst, a.g.e.

²⁰ Hirsch, Ernst, a.g.e. sf. 348

²¹ Hirsch, Ernst, a.g.e. sf. 228

değerlendirmişlerdir. 1925 yılında Müfredatı İstanbul Üniversitesinden alınan fakat “Yalnızca Ankara Ruhuyla!” iş görmesi gerektiği resmi tutanaklara geçirilen Ankara Hukuk Mektebi açıldı. Mustafa Kemal bu okulun açılış konuşmasında şöyle diyordu: “Cumhuriyetin müeyyidesi olacak bu büyük müessesenin küşadında hissettiğim saadeti hiçbir teşebbüste duymadım.” Ankara Hukuk Fakültesi'nin girişinde mermere yazılmış olan bu ifadeyi Hirsch şöyle yorumlamaktadır:

“Bu sözler, ancak ve ancak Avrupa hukuk düşüncesi doğrultusunda eğitilmiş bir hukukçular ordusunun yetiştirilmesi sayesinde ve bunların yetişmesinden sonra reformların oluşturduğu muazzam eserin ebediyen güvence altına alınabileceğine, yani laik bir cumhuriyet çerçevesi içinde, devlet ve hukuk hayatının dinin vesayetinden kurtarılması, dini mahkemelerden, İslam düşüncesine göre eğitilmiş hakimlerden, kısaca yüzyıllar boyunca Osmanlı İmparatorluğunun hakimlerinin eğitildiği yerler olan ve henüz bir on yıl önce kapıları kapatılan İslam ilahiyat, hukuk ve edebiyat yüksek okullarına hakim olan ruhtan arındırılmasının ancak bu yolla mümkün olduğuna beslenen inancın bir ifadesidir.”²²

Hirsch aslında bunun bir reform olmadığını, yeni bir üniversite kurulduğunu, toplumun kendilerinin fark edemediği çok keskin bir değişim geçirdiğini anlarında şöyle anlatır.

“Üniversite reformu aslında bir reform da değildi. Daha çok, Kemalist Türkiye'nin kendisinden beklediği ve talep ettiği ödevleri yerine getirecek durumda olmayan bir yüksek okul kapatılmış ve yerine yeni baştan bir üniversite, İstanbul Üniversitesi kurulmuştu. Türkiye'nin o tarihte aşağı yukarı on altı milyon kadar olan nüfusunun geleneksel hayat şartları, alışkanlıkları, adet ve göreneklere, tasavvurları ve kurumları açısından bu dönüm noktasının ne kadar derin bir müdahale olduğunu biz yabancı profesörlerden hangimiz sezebiliyorduk acaba?...Çünkü geleneksel sosyal yapıya yönelen müdahalenin derinliğini kavrayabilmek ve değerlendirebilmek için, evvel emirde bu yapıyı tanımak lazım geliyordu. Birinci Dünya Savaşının düşman devletleriyle Lozan Barış Antlaşmasının yapılması ve 1923 sonbaharında Cumhuriyet'in ilanı, öyle olgulara yol açmıştı ki, bu olguların doğurduğu sonuçların kapsam ve ağırlığı bu siyasi olgularla dolaysız temas içinde bulunan politikacıların sezme gücünü bile aşmıştı. Tüm okul ve eğitim sisteminin 1924'de devletleştirilmesi, devletin bu önemli sektörünü o güne kadar egemenliği altında tutan İslam din adamlarından kurtarmak için gerekli hazırlığı oluşturdu...Biz yabancılardan hangimiz, Anadolu köylüsüyle eğitim görmüş Türk arasındaki

²² Hirsch, Ernst, a.g.e. sf. 227

derin uğurumun bilincindeydik ki? Hangimiz bu eğitim görmüş tabakanın toplam nüfusa oranla ne kadar ince olduğunu bilebilirdik?”²³

Bu dönemde modernizasyon projesi sadece bilimsel alanda değil kültürün her alanında sürüyordu, Atatürk Şu sözleriyle bunu bizzat vurgulamıŐtır: “Bizim için İstanbul Darülfünunu’nu ne yapalım diye bir mesele mevcut değildir. Bizim için bütün Türkiye’de nasıl bir kültür planı yapalım? Mesele budur.”²⁴

Atatürk, bu kültür programını baŐarıya ulaŐtırmak amacıyla Malche gibi uzmanları dünyanın her tarafından Ankara’ya getirme hususunda hiçbir fedakarlıktan kaınmayacaklarını belirterek Şu Şekilde devam eder:

“Esas nokta-i nazarlar Ankaralı olsun. Davet olunan alimler bu nokta-i nazarı mutlaka takviye edeceklerdir. İŞte ondan sonra yukarda bilmünasebe bahsettiğimiz kültür programı tespit olmuş bulunacaktır. Ondan sonra Darülfünunun yahut (niversite Türk) dediğimiz zaman derakap Türk ilk mektepleri karŐımıza çıkacak. Şüphesiz Türk ilk mektepleri, Türk orta ve lise mektepleri Türk yüksek camiası için, Türk yüksek camiasının istediği evsafta talebe yani muhatap, zeka, ilim, fen hulasa insanlık kabiliyeti yetiŐtirdikten sonradır ki Türkiye’nin Şurasında burasında ve her yerinde niversite enstitülerinden bahsolunabilir.”²⁵

Bu kültür programıyla ilgili olarak Alman hocalar sadece bilimsel alanlar için değil heykel, mimari, resim ve müzik gibi sanat dallarında eğitim vermek için de davet edildiler...Ankara Devlet Konservatuvarı Hindemith ve Ebert tarafından kuruldu. Ebert Türk Operası, balesi ve tiyatrosunun kurucusu oldu. Burada yirmi kadar Alman ve Avusturyalı mülteci görev aldı.²⁶

4.2. Halk Eğitimi

Halkın eğitilmesi için, yani inkılapların benimsetilmesi, “aydınlanmanın ıŐıęının” ülkenin her tarafına götürülmesi için özellikle Halk Evleri kurulmuştu. Fakat niversite de inkılapların başarısı için çok önemliydi. Üniversiteden yetişen aydınlanmış kimseler halkı

²³ Hirsch, Ernst, a.g.e. sf.292-293

²⁴ Kocatürk, Utkan, sf. 9

²⁵ Kocatürk, Utkan, a.g.m. sf.9

²⁶ Widmann, Horst, a.g.e. sf.123

da aydınlatacaktı. Yapılan yeniliklere karşı direncin bilgisizlikten kaynaklandığı ve eğitimle bu sorunun çözüleceği yaygın bir bakış açısıydı.

Bahsettiğimiz yaygın bakış açısının Baumann'ın şu şekilde ifade ettiği Aydınlanma düşüncesinden edinildiğini söyleyebiliriz.

“Eğitime biçim veren L'éducation peut tout [eğitim her şeyi yapabilir] (Helvetius) inancı “önyargulardan” tamamen kurtulmuş yepyeni bir insan türünün gerçekten yaratılabileceği la République'in eğitim potansiyelinin yegane sınırlarının yasa koyucuların becerisince belirlendiği duygusuydu. Aydınlanma mirasının bir başka tartışılmaz izini buna ekleyebiliriz: Bitmek tükenmek bilmeyen Meclis tartışmalarının açıkça ortaya koyduğu gibi, aydınlanmaya özgü pedagojik inisiyatiflerin her başarısızlığının, yeni insanın ortaya çıkmasındaki her gecikmenin karanlık güçler tarafından gerçekleştirilmiş bir komplo olarak değerlendirilebileceği ve öyle değerlendirilmesi gerektiği şeklindeki inanç...Bu bakış açısından her tür insan davranışı eğitimin bir ürünü olarak görülmeye başlandı; yapılması gereken şey, eğitim açısından bakir bir topluma eğitim süreçlerini getirmek değil; hatalı, aydın olmayan ya da kötü niyetli öğretmenlerin verdiği eski, zararlı eğitimin yerine, akıl adına verilen, toplumsal açıdan yararlı, bireysel açıdan faydalı bir eğitimi geçirmektir. Bir başka deyişle yapılması gereken şey, eğitimi veren seçkin kesimlerdeki bir değişiklikten ibaretti.”²⁷

Malche, raporunda Üniversitenin çalışmalarının halk için etkin hale getirilmesini istemişti. Daha 1934 kışında, İstanbul'un en büyük konferans salonu olan Zeynep Hanım'ın büyük hipodromunda Üniversite Halk Konferanslarının uygulanmasına başlandı. Genel olarak anlaşılabilir tarzdaki konferanslarıyla, değişik branşlardaki bilgiler, kendi dallarının değişik ve aktüel problemlerini ele alıyorlardı.²⁸

Peyami Safa'dan öğrendiğimize göre bu konferanslara yoğun bir ilgi vardı:

“Darülfünun'un Zeynep Hanım konferans salonunu hiçbir gün boş görmedim. Üç bin kişiden fazla alan o muazzam salon, Türk ve yabancı, her konferansçıyı dinlemek isteyen ve kucaklarında çocuklarıyla gelen, kadınlara kadar her sınıftan insanla hıncahınç dolardı. Pierre Benoit, Claude Ferrere, Keiserling, Brunshwig, Dumas...Hepsi Fransızca söyleyen konferansçıların konuşmalarında bile ayakta duracak yer bulunmazdı.”²⁹

Modern bir ulus oluşturmak için halk eğitimine verilen önemin 1939 yılı Maarif Şurasında da devam ettiğini görüyoruz:

²⁷ Bauman, Zygmunt, *Yasa Koyucular ve Yorumcular*, çev. Kemal Atakay, Metis yay. İstanbul, 1996, sf.88

²⁸ Widmann, Horst, a.g.e. sf. 176

²⁹ Safa, Peyami, *Eğitim, Gençlik, Üniversite*, “Baltacıoğlu'nun Konferansı”, Ötüken yay. İstanbul, 1978, sf.235

“Maarif Vekilliğinin raporunda çok yerinde olarak zikredilen halk terbiyesi işiyle daha yakından meşgul olmak bütün yüksek öğretim müesseselerinin uhdesine terettüp eden bir vecibe olduğu meselesinde tereddüt yoktur. Bunu takdir eden üniversitece dört yıldan beri açılan umumi konferanslar, bazı fakültelerce tertip olunan ayrı konferanslar, halkevlerinde profesör ve doçentlerimize memleketin her tarafında her yıl verdirilen konferanslar ile halk terbiyesine ve bilgisine zaten büyük himmet sarfedilmekte olmakla beraber bunun temini için her fakültenin bu yıldan itibaren daha kesif bir çalışma programı tertip ve tatbik etmesi ve bu hususta halkevlerle daha yakından temasa gelmesi ve bazı şehirlerimizde tatil zamanlarında üniversite haftası yapılarak birkaç profesör ve doçent tarafından seri konferanslar verilmesi keyfiyeti üzerinde ittifak edilmiştir.”³⁰

Dolayısıyla bir eğitim kurumu olarak üniversiteden beklenen bilim üretmekten çok toplumu dönüştürmesi olmuştur. Pozitivist bir zihinsel arka planın sonucu olarak toplum geleneksel yapısından kurtulduğunda bilimin kendiliğinden gelişeceği düşünülüyor, modernleşme ilerlemenin şartı olarak görülüyor, modernleşmenin de eğitimle mümkün olduğuna inanılıyordu.

Atatürk'e ait aşağıdaki satırlar modern bir ulus yaratma niyetini tam olarak ifade etmektedir:

“Kültür kınavımızı, yeni ve modern esaslara göre, teşkilatlandırmağa durmadan devam ediyoruz. Türk tarih ve dil çalışmaları, büyük inanla beklenen ışıklı verimlerini şimdiden göstermektedir.³¹ Geçen kurultaydan bugüne kadar, kültürel ve soysal alanda başardığımız işler, Türkiye Cümhuriyeti'nin ulusal çehresini keskin çizgilerile, ortaya çıkarmıştır. Yeni harfleri, ulusal tarihi, öz dili, ar ilimsel müzik ve teknik kurumları ile, kadını erkeği her hakta eşit modern Türk sosyetesini bu son yılların eseridir.(süreklilikler)”³²

³⁰ *Dünya Üniversiteleri ve Türkiye'de Üniversitelerin Gelişmesi*, I. Maarif Şurası Zabıtlarından, İkinci İçtima, Birinci Celse Komisyon Raporu, 22 Temmuz 1939, sf. 377

³¹ Atatürk'ün Maarife Ait Direktifleri, 1 Teşrinisani 1935 Meclis Açılış Nutkundan, sf. 38

³² Atatürk'ün Maarife Ait Direktifleri, 9/V/1935 Tarihinde C.H.P. Dördüncü Büyük Kurultayındaki Nutkundan, sf.37

SONUÇ

Osmanlı öncelikle askeri yenilgilere son verebilmek gibi pratik ihtiyaçlar içinde Batılı teknikleri aktarma çabasına girişti. Kısa zamanda Batıya yönelik bir siyasi proje haline geldi. Cumhuriyet elitleri Aydınlanma düşüncesi temelinde siyasal, kültürel, toplumsal bir değişim amaçladılar. Bu konuda oldukça radikal adımlar attılar, toplumsal yapıyı oluşturan bütün kurumlar bu çerçevede dönüşüme uğradı. Cumhuriyet'in temel amacı modern bir ulus yaratmaktı. Eğitim her şeyden önce bu amaçla ilgiliydi. Tevhid-i Tedrisat Kanunu da bu yönde büyük bir adımdı. Ancak 1930'ların siyasi konjonktürü oluşana kadar Darülfünun'a bu açıdan yaklaşılmıyordu, ilk on yıl boyunca Darülfünun ile ilgili bir müdahale söz konusu olmadı. Zaten Darülfünun medresenin karşısında modern bir eğitim kurumu olarak vücuda gelmişti. Cumhuriyetin ilk yıllarında Darülfünun üzerinde hükümetin daha etkin olması gerektiğini savunanlar olmuşsa da Darülfünun'un özü itibarıyla özerk bir yapı olarak kalması gerektiğini savunanlar baskın çıkmıştı.

1930'lara gelindiğinde ekonomik buhranla birlikte dünyada derin siyasi çalkantıların belirtileri görülmeye başladı. Ülke içinde Darülfünun hocalarından bazılarının da aktif destek verdiği Serbest Cumhuriyet Fırkası, ciddi bir muhalif oluşumun varlığını açığa çıkardı. Ekonomik bunalımla birlikte dünyada liberalizmin itibarını kaybetmesi, devletçiliğin ve totalitarizmin yükselişi, iktidarın muhalefete ve sivil oluşumlara karşı daha müdahaleci, kısıtlayıcı olmasına zemin hazırladı. Tek Parti yönetimi bu yönde atacağı adımları Almanya, İtalya, Rusya gibi örneklerle meşrulaştırabiliyordu.

Toplumda genel olarak sivil alanlar ve özgürlükler hangi seviyede ise akademik alandaki özgürlük ve özerkliğin de o kadar olması beklenebilir. Bu bakımdan dönemin

tek seslilik sağlamayı amaçlayan atmosferinde, Darülfünun'dan hükümetin politikalarına destek olması beklenmiştir. Bu destek alınamayınca Darülfünun'a mürteci olmaktan, bilimsel yetersizliğe, savsaklamadan kısır çekişmelerin yuvası olmaya kadar birçok suçlama yapılmıştır. Darülfünun'un özerk kalamayacağı, İnkılabın aktif destekçisi olması gerektiği fikri güçlenmiş, reformun oluşma şartları olgunlaşmıştır. Aslında Darülfünun'dan beklenen şey İnkılap adına yapılanları sorgulamadan desteklemesidir. Basın da bu konuda ciddi şekilde hükümetin yöreğine oturtulmuştur. Kadro Dergisi hükümetin icraatlarını desteklemeyi, muhalifleri suçlarca eleştirmeyi misyon edinmiştir. Tek Parti politikalarının doktrin haline gelmeye başladığı bu dönemde özellikle laiklik ve devletçilikle ilgili uygulamaların öne çıktığını, modern ulus devlet yaratma yolunda milliyetçiliğin sınırlarının zorlandığını görüyoruz. Türk Tarih Tezi, Güneş Dil Teorisi gibi zorlama yaklaşımlar da bununla alakalıdır.

Almanya'da Hitler iktidarının, çoğunluğu Musevi, bir kısmı da rejime muhalif bilim adamlarını üniversitelerden atması, böyle bir reform yapmayı düşünenler açısından olumlu bir tesadüf olarak bu dönemde gerçekleşmiş, karşılıklı çıkarların çakışması sonucu anlaşma sağlanmış, kırk kadar bilim adamı geniş imkan ve yetkilerle, kadrosunun üçte ikisi tasfiye edilen üniversitede görevlendirilmiştir. Gelenlerin sayısı, Alman bilim adamlarının tavsiye ettiği başka bilim adamları, uzman ve danışmanlarla gün geçtikçe artarak iki yüz kişiyi bulmuştur. Almanya hem otoriter girişimlere meşruiyet kazandıran örneklerden biri olarak, hem de gerekli insan gücünün kaynağı olarak Reformu kolaylaştıran bir etken olmuştur. Bu açıdan Alman Nasyonal Sosyalizmi'nin ve Türkiye'de Tek Parti Dönemi'nin üniversitenin kaderi üzerinde belirleyici izleri vardır.

Alman bilim adamlarının Üniversite Reformuna yükledikleri anlam; Ortaçağdan kalma bir kurumun modernize edilmesi şeklindedir. Kendi misyonlarını da hükümetle uyumlu bir şekilde bu çerçevede algılayarak, belli tarzda bir tarih anlayışını pekiştirmiş ve yaygınlaştırmışlardır.

Almanya'dan ayrılmak zorunda kalan bilim adamlarının büyük çoğunluğu başta Amerika ve Türkiye olmak üzere dünyanın değişik üniversitelerine davet edilmişlerdir. İstanbul Darülfünunu'nun kadrosundan çıkarılanlardan ise sadece ikisi, daha doğudan, Kabil Üniversitesi'nden aldıkları davetle Afganistan'a gittiler. Alman mülteci bilim

adamlarının anılarında, kendileri gibi üniversitedeki görevlerinden atılmış yerli bilim adamlarıyla bir duygudaşlık içine girdiklerini gösteren ifadelere rastlamadık. Bunun nedeni böyle bir muhasebe yapamayacak kadar zor şartlar altında Türkiye'ye gelmiş olmaları olabilir.

Reformla birlikte kadro dışı bırakılmış öğretim üyelerinin çoğu başka devlet okullarında, kurumlarında çalışmaya başlamışlardır. Devlet dışında istihdam alanları olmaması üniversiteye müdahaleyi kolaylaştıran bir etken olmuştur. Bunun yanında üniversiteden yetişenlerin de devlet kadrolarında görev alıyor olması üniversitenin kontrol altına alınması isteğini arttırmıştır.

Ayrıca reform girişiminin arkasında dönemin pragmatizminin de önemli rolü vardır. Üniversiteden, sanayi ve ziraat alanlarında derhal pratik fayda üretmesi beklenmektedir. Tartışmalarda edebiyat ve fenin karşı karşıya getirildiğini, felsefe, edebiyat ve estetiğe karşı tekniğin yüceltildiğini görüyoruz. Özellikle Kadro Dergisi çevresi, Malche'in raporundan da esinlenerek Darülfünun'un “mücerret vaazlar veren medrese ruhunda bir Ortaçağ kurumu” olduğu görüşünü yaygınlaştırmıştır. Üniversiteyi bilimsel yetersizlikle itham edenlerin söylemlerinden pratiğe dönük beklentileri okumak mümkündür. Üniversite bir yandan teknik faydacılık diğer yandan sistemi yeniden üretecek seçkinlerin üretim yeri olarak değerlendirilmiştir.

Bu çerçevede yönetici elitler, dinin önemli bir yere sahip olduğu sosyal yapıyı “geri kalmışlığın” nedeni olarak görmüşler ve ilerleme sağlayabilmek için toplumun geçmişten kopması gerektiğine inanmışlardır, çünkü mevcut ile yeniyi uzlaşmaz bir karşıtlık içinde görmüşlerdir. Mevcut dini anlayışın ve geleneklerin toplumda güçlü bir yerinin olmasının bilimsel gelişmeyi engellediği şeklinde bir tespit ile yola çıktıklarından çağdaşlaşmaya öncelik vermişlerdir. Pozitivist bilim anlayışına bağlı böyle bir algılama ile her şeye sıfırdan başlanmak istenmiştir. Siyasi iradeye göre ilerleme çağdaşlaşmaya bağlıdır ve bu çerçevede kapsamlı bir kültürel bir dönüşüme ihtiyaç vardır. İslahat yerini yüceltilmiş bir İnkılap anlayışına terk etmiş, miladi bir başlangıç varsayılmıştır. Yerli bilim geleneği kurma isteği zikredilmesine rağmen, geçmişten kopma konusundaki radikalizm geleneğin dönüşerek devam etmesine izin vermemiş, yerli bilim geleneğinin oluşumu zorlaşmıştır. Özellikle Edebiyat Fakültesinden tasfiye edilen kadrolarla geçmişten ve gelenekten kopuş derinleşmiştir.

Osmanlıdaki güçlü bürokratik hakimiyetin bu dönemde de süreklilik gösterdiğini söyleyebiliriz. Ne yabancı uzman getirmek, ne de devlet müdahalesi yeni olgulardır. Ancak Osmanlı bürokrasisinden farklı olarak sıfır noktasından başlayan bir ilerleme inancı devlet politikasının belirleyicisi haline gelmiştir. Batının kendine has tarihsel macerasının evrensel olarak algılandığı bir tarih felsefesi benimsenmiştir. Bu tarih anlayışının sonucu olarak geç kalmışlık hissi ve telafi isteği dönemin ruh halinde belirgin olarak gözlenebilir.

KAYNAKLAR

- Açıkgöz, Halil, *Cemil Meriç ile Sohbetler*, Seyran Yayınları, İstanbul, Tarihsiz
- Adıvar, Adnan, *Bilgi Cumhuriyeti Haberleri*, “Bir Kongre, Bir Filozof, Bir Kitap”, Tasvir Neşriyat, İstanbul, 1945
- Akçuraoğlu, Yusuf, “Birinci Türk Tarihi Kongresi”, *Ülkü Dergisi*, Şubat 1933
- Arslan, Ali, *Darülfünun'dan Üniversiteye*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1995
- Arslan, Ali, “İstanbul Darülfünun’unda Öğretim Üyelerinin Siyasetle Uğraşmaları”, *İstanbul Ün. A.İ.İ.T. Enstitü Yıllığı*, Cilt 10, ss.56-70, İstanbul, 1999
- Atabaki, Touraj and Jürcher, Erik Z., *Men of Order, Authoritarian Modernization under Atatürk and Reza Shah*, Published by I.B. Tauris, London and New York, 2004
- Atatürk'ün İnebolu Nutku*, 1925, okulweb.meb.gov.tr/37/11/168830/ata/nutuk_ata.html
- Atatürk'ün Maarife Ait Direktifleri*, MEB Teknik Eğitim Konseyi, Ankara, 1990
- Ayni, Mehmet Ali, *Darülfünun Tarihi*, Haz. Aykut Kazancıgil, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2007
- Bahadır, Osman, “Darülfünun Kimya Müderrisi Cevad Mazhar Bey Niçin İntihar Etti?”, *Toplumsal Tarih Dergisi*, 60. Sayı, Aralık 1998
- Baltacıoğlu, Ali Y., “Darülfünun’dan Üniversiteye I- 1933 Reformuna Doğru”, *Toplumsal Tarih Dergisi* 175. Sayı, Temmuz 2008
- Baltacıoğlu, Ali Y., “Darülfünun’dan Üniversiteye II- 1933 Üniversite Reformu”, *Toplumsal Tarih Dergisi* 176. Sayı, Ağustos 2008

- Baltacıoğlu, Ali Y., “Darülfünun’dan Üniversiteye III- 1933 Üniversite Reformunun Sonrası”, *Toplumsal Tarih Dergisi*, 177. Sayı, Ağustos 2008
- Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı, *Atatürk: Yetişmesi, Kişiliği, Devrimleri*, Atatürk Ün. Basımevi, Erzurum, 1973
- Başgöz, İlhan, *Türkiye’nin Eğitim Çıkması ve Atatürk*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1995
- Bauman, Zygmunt, *Yasa Koyucular ve Yorumcular*, çev. Kemal Atakay, Metis Yayınları, İstanbul, 1996
- Behçet Kemal, “Ergenekon”, *Ülkü Dergisi*, Şubat 1933
- Berkes, Niyazi, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Doğu-Batı Yayınları, İstanbul, Tarihsiz
- Beyerchen, Alan D., *Nazi Döneminde Bilim*, çev. Haluk Tosun, Alan Yayınları, İstanbul, 1985
- Bilsel, Cemil, *İstanbul Üniversitesi Tarihi*, İstanbul Ün. Yayınları, İstanbul, 1943
- Burhan Asaf, “Üniversitenin Manası”, *Kadro Dergisi*, Sayı 20, Ağustos 1933
- Burhan Asaf, “Arkada Kalan Darülfünun”, *Kadro Dergisi*, Sayı 8, Ağustos 1932
- Çeltik, Halil, “Şerh-i Mütün Profesörü Ömer Ferit Kam’ın Âsâr-ı Edebiye Tetkikatı Adlı Eseri”, *Turkish Studies Türkoloji Araştırmaları*, Volume 2-3, Summer 2007, ss. 173-188
- Direk, Zeynep, “Türkiye’de Felsefenin Kuruluşu” (s.s.69-81) *Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek*, Metis Yayınları, İstanbul, 2. Baskı, 2001
- Dünya Üniversiteleri ve Türkiye’de Üniversitenin Gelişimi*, 2 Cilt, der: Hirsch, Ernst, Ankara, 2. Baskı, 1998
- Ergin, Osman Nuri, *Türkiye Maarif Tarihi*, 4 Cilt, Eser Matbaası, İstanbul, 1977
- Ersanlı Behar, Büşra, *İktidar ve Tarih*, Afa Yayınları, II. Baskı, İstanbul, 1996
- Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, haz. Ertuğrul Düzdadığ, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1999
- Lewis, Geoffrey, *Trajik Başarı*, çev. Mehmet Fatih Uslu, Gelenek Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2004
- Goff, Jack Le, *Ortaçağda Entelektüeller*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1994

- Gökalp, Ziya, *Türkçülüğün Esasları*, Varlık Yayınları, VII. Basım, İstanbul, 1968
- Göle, Nilüfer, *Mühendisler ve İdeoloji*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1986
- Gulbenkian Komisyonu “Onsekizinci Yüzyıldan 1945'e Kadar Sosyal Bilimlerin Tarihsel Kuruluşu”, *Sosyal Bilimleri Açın*, Metis Yayınları, İstanbul, 1996
- Heidegger, Martin, *1933 te Neler Oldu ?*, çev. Turhan Ilgaz, Yapı Kredi Yayınları, 2.Baskı İstanbul, 1995
- Hirsch, Ernst, *Anularım*, çev. Fatma Suphi, TÜBİTAK Yayınları, Ankara, 1997
- İhsanoğlu, Ekmeleddin, *Büyük Cihaddan Frenk Fodulluğuna*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996
- İhsanoğlu, Ekmeleddin, “The Madrasas of the Otoman Empire”, Foundation for Science, Techonology and Civilization, www.muslimheritage.com, United Kingdom, 2004
- İhsanoğlu, Ekmeleddin, "Darülfünun Tarihçesine Giriş", Belleten, Cilt LIV, Sayı 210, 1990
- İsmail Hüsrev, “Milli Kurtuluş Devletçiliği”, Kadro Dergisi, Sayı 18, Haziran 1933
- İzgi, Cevat, *Osmanlı Medreselerinde İlim*, 2 Cilt, İz Yayınları, İstanbul 1997
- Kafadar, Osman, *Türk Eğitim Düşüncesinde Batılılaşma*, Vadi Yayınları, Ankara, 1997
- Karakuş, Rahmi, *Felsefe Tasavvurumuz*, Değişim Yayınları, İstanbul, 2003
- Kardaş, Rıza, “Üniversite Muhtariyeti ve Atatürk”, Türk Kültürü Dergisi, Sayı 223-224, Kasım 1981, Ankara
- Kaynaradağ, Arslan, *Felsefecilerle Söyleşiler*, Elif Yayınevi, İstanbul, 1986
- Kaynaradağ, Arslan, *Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Felsefe*, ss.339-361 “Hans Reichenbach'ın Türkiye'deki yılları ve Etkileri”, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002
- Kazancıgil, Aykut, *Türkiye'de Bilim ve Teknoloji (1789-1922)*, Yeni Şafak Yayınları, İstanbul, 1995
- Keyder, Çağlar, *Türkiyede Devlet ve Sınıflar*, İletişim Yayınları, 3.Baskı, İstanbul 1993

- Kocatürk, Utkan, “Atatürk'ün Üniversite Reformu ile ilgili Notları”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt I. Sayı 1, Ankara, Kasım 1984
- Kodal, Tahir, “Lozan Barış Antlaşması ve Türk Kamuoyu”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı 64-65-66, Cilt: XXII, Mart-Temmuz-Kasım, Ankara, 2006
- Korkut, Hüseyin, *Türk Üniversiteleri ve Üniversitede Araştırma*, Ankara Ün. Eğitim Bilimler Fakültesi Yayınları, No:134, Ankara, 1984
- Kosswig, Curt, “1937 Yılından Bugüne Kadar Türkiye'deki Hatıralarımdan Bazıları”, haz. Nuri Aktaç, [http:// egfish.ege.edu.tr/Kosswig/kosswig_hatiralar.html](http://egfish.ege.edu.tr/Kosswig/kosswig_hatiralar.html)
- Köker, Levent, *Modernleşme Kemalizm ve Demokrasi*, İletişim Yayınları, 2.Baskı, İstanbul, 1993
- Lewis, Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, çev. Metin Kıratlı, 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988
- Malche, Albert, *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*, Devlet Basımevi, İstanbul, 1939
- Mardin, Şerif, *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri (1895-1908)*, İletişim Yayınları, 4. Baskı, İstanbul,1992
- Mazıcı, Nurşen, “1930'a kadar Basının Durumu ve 1931 Matbuat Kanunu”, Ankara Ün. Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, ss.131-154, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/45/809/10292.pdf>
- Muhlis Etem, “Bizde Kürsü İktisatçıları ve İktisat İlimi”, Kadro Dergisi, Sayı 23, İkinci teşrin, 1933
- Neumark, Fritz, *Boğaziçine Sığınanlar*, çev. Şefik Alp Bahadır, İstanbul Ün. İktisat Fakültesi Maliye Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 1982
- Ortaylı, İlber, *Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998
- Öklem, Necdet, *Atatürk Döneminde Darülfünun Reformu*, Ege Ün. Rektörlük Yayınları, İzmir, 1973
- Parla, Taha, *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm*, haz. Füsun Üstel-Sabir Yücesoy, İletişim Yayınları, II. Baskı, İstanbul, 1993
- Peker, Recep, *İnkılap Dersleri*, Ulus Matbaası, Ankara, 1935

- Reisman, Arnold – Çapar, İsmail, “The Nazis' Gifts to Turkish Higher Education and Inadvertently to Us All: Modernization of Turkish Universities(1933-1945) and its Impact on Present Science and Culture”, www.papers.ssrn.com
- Ritter, Joachim, *Avrupa'nun Sorunu Olarak Avrupalılaşıma*, çev. Ayça Sabuncuoğlu, Afa Yayınları, İstanbul, 1994
- Safa, Peyami, *Eğitim, Gençlik, Üniversite*, “Baltacıoğlu'nun Konferansı”, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1978
- Sağlam, Tevfik, *Nasıl Okudum*, haz. Hüsrev Hatemi, Aykut Kazancıgil, 3. Baskı, Nehir Yayınları, İstanbul, 1991
- Sarıkaya, Yaşar, *Medreseler ve Modernleşme*, İz Yayınları, İstanbul, 1997
- Şevket Süreyya, “Ergenekon Efsanesi”, Kadro Dergisi, Sayı 13, Ocak 1933
- Şevket Süreyya, “Darülfünun İnkılap Hassasiyeti ve Cavit Bey İktisatçılığı”, Kadro Dergisi, Sayı 14, Şubat 1933
- Şevket Süreyya, “Don Kişot'un Yeldeğirmenleriyle Muharebesine, Kürsü Politikacılığına ve Cavit Bey İktisatçılığına Dair..”, Kadro Dergisi, Sayı 17, Mayıs 1933
- Şevket Süreyya, “Programlı Devletçilik”, Kadro Dergisi, Sayı 34, Teşrinievvel 1934
- Topçu, Nurettin, *Türkiye'nin Maarif Davası*, Dergah Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 1997
- Tunçay, Mete- Özen, Haldun, “Bir Tek Parti Politikacısının Yükselişi ve Düşüşü”, Tarih ve Toplum Dergisi, İstanbul, Ekim 1984
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988
- Ülken, Hilmi Ziya, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Ülken Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 1994
- Westfall, Richard, *Modern Bilimin Doğuşu*, çev. İsmail Hakkı Duru, Tübitak Yayınları, 5. Baskı, Ankara, 1995
- Widdman, Horst, *Atatürk'ün Üniversite Reformu*, çev. Aykut Kazancıgil, Serpil Bozkurt, İstanbul, 1981

EKLER

EK.1. DARÜLFÜNUN'UN KAPATILMASI İLE İLGİLİ 2252 SAYILI KANUNUN GEREKÇESİ VE 2252 SAYILI KANUN

a) Maarif Vekilliğinin Mucip Sebepleri

“İstanbul Darülfünun’un teşkilat kanunu projesini ihzar ve ıslah çarelerini tespit için yüksek Meclisçe kendisine verilmiş olan salahiyyete istinaden hükümet geçen yıl mezkur müessesenin vaziyetini tetkik etmiştir. Bu hususta hazırlanan rapor ve Darülfünun fakültelerinin teklifleri ve muhtelif ecnebi Darülfünunların vaziyetleri Vekaletçe esaslı surette gözden geçirilmiş, bu suretle İstanbul Darülfünun’una verilecek yeni şeklin hazırlıkları tamamlanmış olduğundan ıslahat sahasında Vekaletçe hemen faaliyete geçilmesi kararlaştırılmıştır. Darülfünun ve ona mülhak teşkilatının yeni ve mütekamil esaslar üzerine kurulabilmesi için evvel emirde mevcut teşkilatın tamamen ilgası ve ondan sonra yenisinin memleketin ihtiyaçlarına mutabık şekilde vücuda getirilmesi icap eder...”

b) B.M.M Maarif Encümeni mazbatası:

İstanbul Darülfünun’un lağvile yeni bir Üniversite tesisi hakkında Büyük Meclise gönderilip encümenimize havale edilen kanun layihası sebepleri muhtevî layiha ile birlikte Maarif Vekili Dr. Reşit Galip Bey hazır olduğu halde encümenimizde okundu ve üzerinde konuşuldu: Darülfünun hakkında Maarif Vekilliğince yaptırılmış olan uzun tetkikler bu müessesenin öteden beri lüzumu zaten takdir edilmiş olan bir şekilde ve esaslı bir surette ıslah edilmesi ve daha doğrusu yeniden teşkil olunması zaruretini büsbütün meydana çıkarmıştır. Meclise verilecek kanun layihasının kanun şekilde yapılmasına lüzum görülen değişiklikler yalnız tedris usullerine, kürsülerin miktar ve mahiyetine veya başka teferrüata münhasır olmayıp Fakültelerin kurulmasına ve bütün tedris heyetlerinin yeniden seçilmesine taalluk ettiğinden meselenin bugünkü teşkilatı düzeltmek suretile halledilmesi mümkün görülemediği, yeni ve mütekamil bir müessesenin meydana getirilmesi için mevcut teşkilatın lağvedilmesindeki ve muvakkat kadro ile bir intikal devresinin kabul olunmasındaki zaruret takdir edilmiştir. Bu ilga keyfiyeti ve bir senelik muvakkat devre Maarif Vekilliğini yeni teşkilat teşebbüsünde ancak ilmi ve asri esaslar dairesinde serbest bırakılmasını temin etmiş olacaktır.

Kanunun 4 üncü maddesile tespit edilen muvakkat kadroya girmiş bulunmak, 10 uncu maddede söylendiği üzere Hükümetçe hazırlanıp taayyün etmesile meydana gelecek asıl İstanbul Üniversitesi talim ve tedris heyeti arasına girmek için hazırlanmış bir hak teşkil etmeyecektir. İstanbul Üniversitesi kanunile

tedris heyetine girecek unsurların vasıfları ve şartları tespit edilmiş olacağından muvakkat kadrodan ancak bu vasıfları ve şartları haiz olanlar yeni Üniversitenin tedris ve talim kadrosuna alınabileceklerdir.

Darülfünun'un bugünkü teşkilatına dahil ve bir takım kazanılmış haklara sahip olan zatlardan da ya yeni teşkilatta veya başka hizmetlerde müfit olacakları şekilde kullanılmaları mümkün olduğu gibi mağdur vaziyete düşmemeleri için de bir takım tedbirler düşünülmüş bulunduğu göre encümenimiz bugünkü İstanbul Darülfünun teşkilatının ilgası teklifini kabul etmiş bulunmaktadır.

İkinci madde mucibince yeniden açılacak olan İstanbul Üniversitesi'nin adı üzerinde epeyce konuşuldu. Türk diline Darülfünun kelimesi kadar üniversite kelimesi de yabancı olduğundan dil heyetince kabul edilecek öz dilde bir karşılık bulununcaya kadar işbu üniversite kelimesi beynelmilel bir tabir olduğuna göre muvakkat olmak kaydıyla ve önümüzdeki sene zarfında teklif edilecek teşkilat kanunlarında yerine Türkçesinin ikamesi temennisile kabul edildi.

Dördüncü maddede muvakkat devrenin tam bir ders senesine tekabül ederek bir ders senesinin karışıklıktan kurtarılabilmesi için 31 Temmuz 1934 tarihine kadar uzatılması lazım görüldü.

Altıncı maddenin ihtiva ettiği hükümler itibarile değil, şekil ve ifade dolayısıyla değiştirilmesi muvafık görülerek arzedilen şekle tahvili münasip görülmüştür. Muvakkat kadroda açıkta kalan ve telif tercüme heyetine de girmemiş olanların yeni Üniversite Teşkilat kanununun meriyetine veya bu müddet içinde Devlet hizmetlerinden birine tayinlerine kadar açık maaşile birlikte eski maaşlarının noksanını ikmal edecek mütemmim ücret almaları ve buna mukabil Maarif Vekaletince muvakkat hizmetlerde istihdam edilmeleri Vekil Beyin de reyinin inzimamile muvafık görülerek buna dair yeniden bir madde teklif edilmiştir.

Kanun layihasının 10 uncu maddesindeki müddet bir sene olmak üzere tahdit edilmiş ve madde buna nazaran değiştirilerek arz olunmuştur.

Layihaya bu tadil ve ilaveler ile tertip edilerek Umumi heyetin tasvibine arzedilmek üzere Yüksek Reislığe takdim kılındı.

Maarif En. Reisi Erzurum Nafi Atuf	M.M. Sinop İ.Alaettin	Katip Afyon K. İzzet Ulvi	Aza Afyon K. Haydar
Aza İzmir Osmanzade Hamdi	Aza Mersin Ferit Celal	Aza Muş Kılıçoğlu Hakkı	
Aza Ordu Hasan	Aza Urfa Refet	Aza Trabzon Halil Nihat	

31 MAYIS 1933 TARİH VE 2252 NUMARALI KANUN:

Madde 1- İstanbul Darülfünunu ve ona bağlı bütün müesseseler kadro ve teşkilatlarile beraber 31 Temmuz 1933 tarihinden itibaren mülğadır.

Madde 2- Maarif Vekilliği 1 Ağustos 1933 tarihinden itibaren İstanbul'da İstanbul Üniversitesi adı ile yeni bir müessese kurmağa memurdur. Maarif Vekaleti bu Üniversitenin teşkilatına ait kanun layihasını en geç 1 Haziran 1934 tarihine kadar Büyük Millet Meclisine tevdi eyler.

Madde 3- Nafia Vekilliğine bağlı olan (Yüksek Mühendis Mektebi) ile İktisat Vekaletine bağlı (Yüksek Ticaret Mektebi) ni İstanbul Üniversitesi teşkilatı arasına almağa İcra Vekilleri Heyeti mezundur.

Madde 4- Tıp Fakültesinin İstanbul'daki umumi, mülhak ve hususi bütçelerle belediye bütçelerinden idare edilmekte olan hastanelerden istifade eylesine lüzum görülürse Fakültenin bu hastanelerden istifade suretleri ve masrafa iştiraki ve her hastanede ayrılacak yatak adedi ve sair esaslar, Dahiliye, Maarif ve Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekillerince müştereken tayin ve tespit olunur.

Madde 5- İkinci madde mucibince kurulacak Üniversitenin 1 Ağustos 1933 tarihinden 31 Mayıs 1934 tarihine kadar devam edecek olan muvakkat devresi için icabeden tedris, idare ve ecnebi mütehassısları kadrolarının tanzimi ve vazifelerin tayini Maarif Vekilliğine aittir. Bu muvakkat kadroya girmiş olmak ikinci maddede yazılı Üniversitenin esas kadrosuna girmek için müktesep bir hak teşkil etmez.

Madde 6- Darülfünun kadrosuna dahil olanlardan kurulacak Üniversitenin muvakkat kadrosuna alınacak müderris ve muallimler ile bunların muavinleri ve asistanlar 1931 senesi Darülfünun bütçe kanununun 10 uncu maddesi hükmüne göre Darülfünunca verilmekte olan maaşlarını alırlar. Bunlara maaşlarına tekabül eden miktarda ücret verilmesi de caizdir.

Muvakkat devreye ait tedris konusundaki vazifelere hariçten tayin olunanların bu vazifeler için kadroda muayyen olan maaşı almalarına 1452 numaralı kanunun umumi hükümleri mani olduğu takdirde kadrodaki maaş ile bu kanunun tecviz ettiği derece maaşı arasındaki fark ilaveten ücret olarak verilebilir.

Madde 7- Maarif Vekilliği İstanbul Üniversitesinde bir telif ve tercüme heyeti kurmağa mezundur. Bu heyet Darülfünun tedris kadrosunda dahil bulunan zevattan lüzumlu vasıfları haiz olanlar alınır ve kendilerine bu yeni hizmetlerine mukabil ücret verilir. Bu ücretler; bu zatların Darülfünun'daki vazifelerinden almakta oldukları maaşlar ile Darülfünun'un lağvı dolayısıyla alacakları maaşları tutarları arasındaki farkı geçemez. Bu ücretler açık maaşlarının itasına mani değildir.

Madde 8- Darülfünun'un ilgası dolayısıyla açıkta kalmış olup da telif ve tercüme heyetine de seçilememiş olan müderris ve muallimler yeni Üniversite teşkilat kanununun mer'iyetine veya bu müddet içinde Devlet hizmetlerinden birine tayinlerine kadar yukardaki madde hükümlerine göre açık maaşı ve mütemmim ücret alırlar.

Buna mukabil Maarif Vekilliği bu müddet zarfında kendilerine muvakkat hizmetler tevdi edebilir.

Madde 9- Darülfünun 1932 mali senesi bütçe kanununda yazılı membalardan 1933 mali senesi zarfında tahassül edecek varidat hazinece 1933 Muvazenei Umumiyesinde lahika olarak bir taraftan Darülfünun hasılatı adile açılacak nazım varidat faslına irat ve diğer taraftan Darülfünun maaş ve ücret ve bilumum masrafları adı ile Maarif bütçesinde açılacak nazım masraflar faslına tahsisat kaydolunur. Birinci fıkrada yazılı membalardan toplanan paralar Cumhuriyet Merkez Bankasına Maarif Vekilliği emrine bir hesabı cariye yatırılır.

Madde 10- Gerek 9. maddede yazılı varidatın gerek Darülfünun hükmi şahsiyetine ait tahsislerin tahsil ve sarfı ve bütün idare işlerinin tedviri için bir muvakkat teşkilat yapmağa Maarif Vekili mezundur.

Madde 11- Darülfünun'un 1933 mali senesi haziran ve temmuz aylarına ait umumi hizmetlerinin görülmesi için 9 uncu maddede yazılı varidattan icap eden miktarı Darülfünun'a verilir. Bu iki aya ait tahsisatın fasıl ve maddelere tefriki ve lüzum görülürse bu fasıllar arasında münakale yapılması İcra Vekilleri heyetine aittir. Bu varidattan haziran ve temmuz ayları için tahsis olunan miktardan arta kalan miktar ile iki aylık tahsisattan sarfolunmayan kısım beşinci maddede yazılı muvakkat idarenin maaş ve ücret ve diğer bütün masraflarına karşılık tutulmuştur. Bunun fasıl ve maddelere ayrılması ve fasıllar arasında münakalesi kezalik İcra Vekilleri Heyetince yapılır.

Madde 12- İstanbul Darülfünunu ile ona bağlı müesseselere ait bütün kanunlar ve hükümler 31 Temmuz 1933 tarihinden itibaren mülgadır.

Madde 13- Bu kanun 1 Haziran 1933 tarihinden itibaren muteberdir.

Madde 14- Bu kanun hükümlerini icraya İcra Vekilleri Heyeti memurdur.

**EK.2. ÜNİVERSİTENİN MUVAZENEİ UMUMİYEYE ALINMASINA DAİR 29
MAYIS 1934 TARİHLİ VE 2467 NUMARALI ÜNİVERSİTE TEŞKİLAT
KANUNU**

Madde 1- 2252 numaralı kanunla kurulan İstanbul Üniversitesi ve müteşekkil bulunduğu Fakültelerle bunlara bağlı mektep ve müesseseler Muvazenei Umumiye içine alınmıştır.

Madde 2- İstanbul Darülfünun'unun şahsiyeti hükmiyesi hakkındaki mülga 21 Nisan 1340 tarih ve 493 numaralı kanunun üçüncü maddesinde gösterilen membalardan tahassül edecek varidat hazinece tahsil olunur. Ancak Mezkur maddenin 5 numaralı fıkrasında yazılı vekaletnamelerden alınacak hukuk mektebi ianesi 60 kuruş olarak alınır.

Bu madde mucibince alınacak paralar varidat bütçesinde (İstanbul Üniversitesi hasılatı) adı ile açılacak bir fasla irat kaydolunur.

Madde 3- Üniversite talebesinden alınan tedris ücreti, şahadetname, imtihan, kayıt ve suret harçları, laboratuvar masrafları, ecza ve film bedelleri miktarı ve bunların cibayet tarzı Maliye, Maarif ve Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekaletlerince tayin ve tespit olunur.

Madde 4- Tıp Fakültesinin İstanbul'daki umumi, mülhak ve hususi bütçelerle Belediye bütçesinden idare edilmekte olan hastanelerden istifade suretleri ve masrafa iştiraki ve her hastanede ayrılacak yatak adedi ve sair esaslar, Dahiliye, Maarif ve Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekillerince müştereken tayin ve tespit olunur.

Madde 5- İstanbul Üniversitesi ordinaryüs, profesör ve doçentleri ile idare memurlarının derece, adet ve maaşları (1) numaralı cetvelde gösterilmiştir.

Bu cetvelde gösterilen maaşlar 1 Haziran 1934 tarihinden itibaren 1452 numaralı kanunun hükümlerine göre verilir.

Madde 6- İstanbul Üniversitesinde istihdam olunan asistanlara menşeleri müsait olmak şartile kıdemlerine göre 20-30 lira maaş veya bunların tutarı derecesinde ücret, baş asistanlara da 35 lira maaş veya bunun tutarı derecesinde ücret ve Tıp fakültesinde ibate ve iâşe edilen asistanlara 50-60 lira ücret verilir. Asistanların intihap, kabul ve infisal şekilleri ile istihdam müddetleri Maarif Vekaletince tespit olunur.

Madde 7- Vekillere verilecek vekalet maaş veya ücreti miktarı, vekalet ettikleri derse muhassas maaşın ilk derecesi üzerinden hesap edilir.

Madde 8- Mülga İstanbul Darülfünunu tedris ve idare heyetlerinden açıkta kalıp hizmet müddeti 30 seneyi bulanlardan 1 Haziran 1934 tarihinden itibaren üç ay zarfında Maarif Vekaletince yeniden bir vazifeye tayin olunmalarına imkan görülmiyenler mecburi tekaüde sevk olunur. Gerek bunlar, gerek aynı heyetlere

mensup olup tekaütlüğünü isteyenlerle İstanbul üniversitesi ordinaryüs, profesör ve doçentlerinin ve idare memurlarının tekaütlükleri 1683 numaralı kanunun hükümlerine göre yapılır.

Mülga Darülfünun'dan açıkta kalıp mecburi tekaüde sevkedilmeyenlere umumi hükümler dairesinde açık maaşı verilir.

Madde 9- 31 Mayıs 1933 tarih ve 2252 numaralı kanun mülğadır.

Muvakkat Madde 1- 1933 mali senesinde gerek Üniversiteye verilen tahsisattan gerek 2337 numaralı kanunla yapılan istikrazdan sarfolunmayan mebalîğ 1934 mali senesi Maarif Vekaleti bütçesinde İstanbul Üniversitesi masarifi faslının, inşaat, tamirat ve tesisat maddesine tahsisat olarak ilave edilir.

Muvakkat Madde 2- İstanbul Üniversitesi merkez binası ile fakülteler ve bunlara bağılı bütün müesseselerde yapılacak tamirat, inşaat ve tesisat ile alınacak alat ve edavat ve ders levazımı ve mefruşatı ile sair masarifi için Maarif Vekaleti 1934, 1935, 1936 ve 1937 seneleri bütçelerine her sene konulacak ikişer yüz bin liradan ödenmek üzere azami 800.000 liraya kadar gelecek senelere sari taahhüdat icrasına Maarif Vekiline mezuniyet verilmiştir.

Muvakkat Madde 3- Üniversite muhasebe teşkilatına ait olup merbut (2) numaralı cetvelde derece, adet ve maaşları gösterilen memurlar Maliye Vekaleti kadrosuna ilave olunmuştur.

Madde 10- Bu kanun 1 Haziran 1934 tarihinden itibaren muteberdir.

Madde 11- Bu kanunun hükümlerini icraya Dahiliye, Maliye, Maarif ve Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekilleri memurdur.